

**"Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΒΡΕΦΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΩΤΗΣ
ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ"**

ΥΠΟΤΙΤΛΟΣ

«Βρεφική και πρώτη παιδική ηλικία»

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ: 2013-14

Η ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ "ΨΥΧΟΤΡΟΠΙΟ"

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΞΟΦΥΛΛΟ	σελ. 1
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	σελ. 2
Η ΟΜΑΔΑ ΜΑΣ	σελ. 3
Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΜΑΣ	
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ	σελ. 4-5
Η ΟΜΑΔΑ «ΨΥΧΟΤΡΟΠΙΟ» ΣΥΓ-ΓΡΑΦΕΙ	σελ. 6-12
ΑΦΙΣΕΣ ΣΚΗΝΙΚΟΥ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΣΕΝΑΡΙΟΥ «ΑΠΟ ΘΕΣΣΕΩΣ ΨΥΧΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ»	σελ. 13-17
Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΑΣ	σελ. 18
ΑΝΤΙ ΠΕΡΙΛΗΨΗΣ ΚΑΙ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	σελ. 19
ΟΙ ΟΜΑΔΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	
ΚΑΙ ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΟΥΣ	σελ. 20
Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	σελ. 21
I. ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ	σελ. 22-30
II. ΕΓΚΥΜΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΤΟΚΕΤΟΣ: ΚΥΗΜΑ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝΤΕΣ ΓΟΝΕΙΣ	σελ. 30-37
III. ΤΟ ΒΡΕΦΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΒΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΤΟΥ ΑΝΑΓΚΕΣ	σελ. 37-39
IV. Η ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΒΡΕΦΟΥΣ	σελ. 39-43
V. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΕΜΠΕΙΡΙΩΝ ΣΤΗ ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	σελ. 43-47
VI. Η ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΝΗΠΙΑΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	σελ. 47-55
VII. Η ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ	σελ. 55-61
VIII. ΟΙ ΠΑΙΔΙΚΟΙ ΦΟΒΟΙ	σελ. 61-67
IX. ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ	σελ. 67-71
X. Η ΨΥΧΟ-ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ	σελ. 71-86
ΣΥΝΟΨΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	σελ. 87-89
ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ	σελ. 90

Η ΟΜΑΔΑ ΜΑΣ

ΟΙ ΜΑΘΗΤΕΣ

ΒΑΡΕΛΑΣ ΜΙΧΑΗΛΗΣ
ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΥ ΕΙΡΗΝΗ
ΒΕΝΤΟΥΡΑ ΕΛΙΣΣΑΒΕΤ
ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ
ΔΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ
ΙΑΤΡΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ
ΚΑΡΑΠΑΝΟΥ ΕΛΕΝΗ
ΚΟΚΚΩΝΗ ΜΑΡΙΑΝΘΗ
ΜΑΖΟΥ ΙΣΙΔΩΡΑ
ΜΑΡΙΝΟΥ ΕΛΙΣΣΑΒΕΤ
ΜΠΕΚΟΥ ΑΓΓΕΛΙΚΗ
ΠΑΓΟΥΡΑ ΕΛΕΝΗ
ΠΑΞΣΑΛΙΔΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ
ΡΙΓΓΑ ΣΟΦΙΑ
ΣΙΔΕΡΙΔΗ ΧΡΥΣΟΥΛΑ
ΣΟΥΤΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
ΣΠΑΝΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑ
ΣΠΑΤΑΡΟΥ ΙΟΝΕΛΑ-ΕΛΕΝΑ

ΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΕΣ

ΕΠΟΠΤΕΙΑ - ΚΑΘΟΔΗΓΗΣΗ
ΑΣΠΡΟΓΕΡΑΚΑ ΚΑΛΟΜΟΙΡΑ (ΠΕ01)

ΣΤΗΡΙΞΗ
ΠΑΥΛΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑ (ΠΕ19)

...ΚΑΙ ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΑΥΤΗΣ «ΨΥΧΟΤΡΟΠΙΟ»

ΕΣΠΕΡΙΝΟ ΓΕΝΙΚΟ ΛΥΚΕΙΟ ΑΓΙΩΝ ΑΝΑΡΓΥΡΩΝ

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ: 2013 - 14

**PROJECT Α' ΤΑΞΗΣ Α' ΤΕΤΡΑΜΗΝΟΥ
ΜΕ ΤΙΤΛΟ:**

**«Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΣΤΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ»**

**ΚΑΙ ΥΠΟΤΙΤΛΟ: «ΒΡΕΦΙΚΗ ΚΑΙ
ΠΡΩΤΗ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ»**

ΥΠΕΥΘΥΝΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΕΣ

ΕΠΟΠΤΕΙΑ – ΚΑΘΟΔΗΓΗΣΗ: ΑΣΠΡΟΓΕΡΑΚΑ ΚΑΛΟΜΟΙΡΑ

ΣΤΗΡΙΞΗ: ΠΑΥΛΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ PROJECT
ΤΟΥ ΕΣΠΕΡΙΝΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ ΑΓΙΩΝ ΑΝΑΡΓΥΡΩΝ
Α' ΤΑΞΗΣ Α' ΤΕΤΡΑΜΗΝΟΥ 2013-14 ΜΕ ΤΙΤΛΟ:
«Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΣΤΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ»
ΚΑΙ ΥΠΟΤΙΤΛΟ «ΒΡΕΦΙΚΗ ΚΑΙ ΠΡΩΤΗ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ»**

Οι μαθητές της Ομάδας PROJECT, «Ψυχοτρόπιο», αποφασίσαμε η Παρουσίαση της Εργασίας μας να πραγματοποιηθεί με αναπαράσταση Ομαδικής Συνεδρίας Συμβουλευτικής Ψυχολογίας σε Χολή Γονέων από έξι μαθητές – Γονείς, μια μαθήτρια – Παιδο-ψυχολόγο και μια μαθήτρια – Ψυχολόγο, με σκοπό:

- Την αμεσότητα της κοινωνίας της γνώσης, και στόχους:
- Την επιλογή εναλλακτικών τρόπων προσέγγισης των επιστημονικών θεμάτων.
- Τη γνωστική και συναισθηματική έκφραση μέσα από το θεατρικό παιχνίδι.
- Την καλλιέργεια της συγγραφικής και υποκριτικής ικανότητας.

**Προβολή βίντεο από το YouTube
«Τα μικρά παιδιά» του Διονύση Καββόπουλου**

Στην Παρουσίαση, οι μαθητές

Βεντούρα Ελισσάβετ

Δεληγιάννη Αλεξάνδρα

Δρακόπουλος Άγγελος

Ιατροπούλου Μαρία

Παγουρά Ελένη

Πασσαλίδης Νικόλαος

Σπανού Γεωργία

Σπατάρου Ιονέλα-Έλενα

Εποπτεία - Καθοδήγηση, η καθηγήτρια

Ασπρογέρακα Καλομοίρα (ΠΕ01)

Στήριξη, η καθηγήτρια

Παυλίδου Μαρία (ΠΕ19)

**Η ΟΜΑΔΑ «ΨΥΧΟΤΡΟΠΙΟ» ΣΥΓ-ΓΡΑΦΕΙ
ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΣΕΝΑΡΙΟ ΟΜΑΔΙΚΗΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΣΕ ΣΧΟΛΗ ΓΟΝΕΩΝ ΜΕ ΤΙΤΛΟ: «ΑΠΟ ΘΕΣΕΩΣ ΨΥΧΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ»
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ PROJECT Α' ΤΕΤΡΑΜΗΝΟΥ
ΜΕ ΤΙΤΛΟ: «Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΣΤΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ»
ΚΑΙ ΥΠΟΤΙΤΛΟ:
«ΒΡΕΦΙΚΗ ΚΑΙ ΠΡΩΤΗ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ»**

ΣΚΗΝΙΚΟ: Χώρος συναντήσεων Σχολής Γονέων, διακοσμημένος με αφίσες (τις διαφάνειες powerpoint που παρατίθενται στο τέλος του κειμένου της Παρουσίασης, εκτυπωμένες σε χαρτί μεγέθους Α3), Πατέρων της Ψυχολογίας και της Παιδαγωγικής, αποφθεγμάτων τους, κ.α., στον οποίο υπάρχουν 8 θέσεις τοποθετημένες σε ημικυκλική διάταξη στο κέντρο της σκηνής. Ξεκινάει να παίζει από το YouTube (σε επιφάνεια προβολής) το «Δεν ξέρω τι να παίξω στα παιδιά» (<http://youtu.be/ZK7O6z1pe34>) του Διονύση Σαββόπουλου.

Κατά τη διάρκεια της προβολής, 2 ζευγάρια μητέρων και 1 ζευγάρι πατέρων μπαίνουν στη σκηνή από διαφορετικές κατευθύνσεις και με διαφορετική ώρα προσέλευσης το κάθε ζευγάρι και καταλαμβάνουν 6 από τις 8 θέσεις, αφήνοντας κενές τις 2 κεντρικές που προορίζονται για την Ψυχολόγο - Συντονίστρια και την Παιδοψυχολόγο, καλεσμένη της Ομάδας. Συζητάνε χαμηλόφωνα μεταξύ τους, χωρίς τα λεγόμενά τους να γίνονται αντιληπτά από το κοινό, αναμένοντας την άφιξη της Ψυχολόγου και της Παιδοψυχολόγου για την έναρξη της Συνεδρίας.

Με το τέλος της προβολής μπαίνει η Ψυχολόγος ακολουθούμενη από την Παιδοψυχολόγο και κάθονται στις κενές θέσεις (η Ψυχολόγος προτείνει στην Παιδοψυχολόγο τη θέση που βρίσκεται δεξιά της και, αφού εκείνη καθίσει, κάθεται και η ίδια).

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ: -Παρακαλώ, καθίστε...

ΠΑΓΟΥΡΑ ΕΛΕΝΗ: -Σας ευχαριστώ...

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ: (απευθυνόμενη στα μέλη της Ομάδας):

-Καλησπέρα...

ΜΕΛΗ ΟΜΑΔΑΣ: -Καλησπέρα...

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ: (απευθυνόμενη στα μέλη της Ομάδας): -Αφού σας καλωσορίσω για δεύτερη φορά στην Ομάδα μας, θα σας συστήσω την Παιδοψυχολόγο κυρία Παχουρά Ελένη, με πολύτιμη εμπειρία από την μακρόχρονη ενασχόλησή της με βρέφη και παιδιά. (στρέφεται στην Παιδοψυχολόγο): -Η Ομάδα μας, αγαπητή, αποτελείται από γονείς με παιδιά βρεφικής και πρώτης παιδικής ηλικίας. Έχετε το λόγο...

ΠΑΓΟΥΡΑ ΕΛΕΝΗ: -Σας καλησπερίζω κι εγώ με τη σειρά μου και σας δηλώνω την ευχαρίστηση μου να συζητώ με γονείς ευαισθητοποιημένους στο δύσκολο έργο της διαπαιδαγώγησης. Ευχαριστώ όλους σας για την υποδοχή. Είμαι έτοιμη να ξεκινήσουμε.

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ: -Στην προηγούμενη συνάντηση έγιναν οι απαραίτητες συστάσεις των μελών της Ομάδας και εκτέθηκαν με τρόπο συνοπτικό, σε αδρές γραμμές, οι λόγοι συμμετοχής του κάθε μέλους στην ομάδα. Σήμερα, κάθε μέλος θα έχει την ευκαιρία να θέσει ένα ερώτημα και να πάρει υπεύθυνη επιστημονική άποψη από την Παιδοψυχολόγο. Μπορούμε να ξεκινήσουμε. Παρακαλώ να είστε όσο πιο σύντομοι και σαφείς γίνεται, ώστε να απαντηθούν τα ερωτήματα και οι απορίες όλων. Ποιος θα κάνει την αρχή;

ΣΠΑΝΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑ: (σηκώνει το χέρι της)

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ: -Ορίστε...

ΣΠΑΝΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑ: -Πριν από 3 μήνες αποκτήσαμε με το σύζυγό μου το πρώτο μας παιδί, έναν γιο που ολοκλήρωσε την οικογενειακή μας ευτυχία. Ο γιατρός μού συνέστησε να τον θηλάζω κάθε 3 ώρες. Ωστόσο, δεν κατόρθωσα να εφαρμόσω το συνιστώμενο πρόγραμμα, επειδή το παιδί έκλαιγε πριν την παρέλευση των τριών ωρών, κάθε δύο περίπου ώρες. Εξαιτίας αυτού, προσαρμόστηκα στις δικές του ανάγκες. Έπραξα ορθώς, και τι επιπτώσεις μπορεί να έχει αυτό

στη σωματική και ψυχική ανάπτυξη του παιδιού;

ΠΑΓΟΥΡΑ ΕΛΕΝΗ: -Πράξατε ορθότατα! Πράγματι, στο προτεινόμενο πρόγραμμα διατροφής προσαρμόζεται η πλειοψηφία των βρεφών. Όμως, κάθε παιδί γεννιέται με την ικανότητα να ρυθμίσει το ίδιο το προσωπικό του διαιτολόγιο, καλύτερα από τον ό,ποιο ειδικό.

Η μητέρα / τροφός που βέβεται και ανταποκρίνεται στις ανάγκες του παιδιού, δημιουργεί ισχυρούς συναισθηματικούς δεσμούς μαζί του, που διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξή του ως υγιούς προσωπικότητας.

Κλείνοντας την απάντησή μου, θέλω να σας πω, ότι δικαιούσθε να αισθάνεστε ευτυχής, που ως νέα μητέρα μάθατε από το παιδί σας ότι μπορείτε να γνωρίζετε τη μοναδικότητά του, με την προϋπόθεση να λαμβάνετε σοβαρά υπόψη ό,σα το ίδιο σας διδάσκει.

ΣΠΑΝΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑ: -Ευχαριστώ!

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ: -Ο επόμενος παρακαλώ...

ΒΕΝΤΟΥΡΑ ΕΛΙΣΣΑΒΕΤ: (σηκώνει το χέρι της)

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ: -Παρακαλώ...

ΒΕΝΤΟΥΡΑ ΕΛΙΣΣΑΒΕΤ: -Η κόρη μου είναι 18 μηνών και κάθε φορά που μιλάει, λέει αυτό που θέλει να πει με δυο - τρεις λέξεις. Συνηθίζω να συμπληρώνω το λόγο της, διατυπώνοντάς τον σε ολοκληρωμένες προτάσεις κι εκείνη δέχεται την ανταπόκρισή μου στα λεγόμενά της με μεγάλη προσοχή. Ο σύζυγός μου αντίθετα, μιμείται τον τρόπο έκφρασής της, επειδή, όπως λέει, τον βρίσκει αρκετά χαριτωμένο και πολύ έξυπνο για την ηλικία της. Ποιος απ' τους δυο μας βοηθάει περισσότερο το παιδί να μιλήσει γρηγορότερα με ολοκληρωμένο λόγο;

ΠΑΓΟΥΡΑ ΕΛΕΝΗ: -Εβείς φυσικά!!! Η κόρη σας, τη συγκεκριμένη περίοδο γλωσσικής ανάπτυξης, εκφράζει με λόγο ελλειπτικό - τηλεγραφικό, όπως όλα τα ομαλώς αναπτυσσόμενα παιδιά της ηλικίας της, τα μηνύματά της, εκφέροντας τις κύριες μόνο λέξεις του λόγου της.

Ο τρόπος αλληλεπίδρασης σας ως γονιών με την κόρη σας είναι καθοριστικής σημασίας στην υποβοήθηση της γλωσσικής ανάπτυξής της, είτε με το να επεκτείνετε τις ελλειμματικές της

προτάσεις και τον τηλεγραφικό της λόγο είτε με το να την παρακινήετε να μιλάει. Όταν ο σύζυγός σας μιμείται τον ελλειμματικό λόγο της κόρης σας διαπράττει άθελά του μέγα σφάλμα, επειδή δεν της δίνει την ευκαιρία να γνωρίσει το σωστό γλωσσικό πρότυπο. Για το λόγο αυτό, είναι άκρως σημαντικό να μιλάει στην κόρη σας σαν να ήταν ενήλικη, αυτό δηλαδή που κάνετε μέχρι τώρα εσείς.

ΒΕΝΤΟΥΡΑ ΕΛΙΣΣΑΒΕΤ: -Ευχαριστώ!

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ: -Συνεχίζουμε... Ποιος μιλάει; (σηκώνει χέρι η Σπατάρου Ιονέλα-Έλενα)

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ: -Έχετε το λόγο...

ΣΠΑΤΑΡΟΥ ΙΟΝΕΛΑ-ΕΛΕΝΑ: -Το παιδί μου ένα αγοράκι 2,5 ετών δείχνει πολύ σύντομα αδιαφορία για τα παιχνίδια του, αν και πανάκριβα. Τι μπορεί να φταίει;

ΠΑΓΟΥΡΑ ΕΛΕΝΗ: -Ίσως η ακαταλληλότητα των παιχνιδιών για την ηλικία του και το γνωστικό του επίπεδο, ή η ελλειμματική ενασχόλησή σας σχετικά με την εξασφάλιση των κατάλληλων περιβαλλοντικών συνθηκών για ένα δημιουργικό ευχάριστο παιχνίδι. Τα ειδικά για την ηλικία του βιβλία είναι το πιο σημαντικό κομμάτι του παιχνιδιού, με την προϋπόθεση ότι πρέπει να του τα διαβάσετε εσείς, αν θέλετε να τον κάνετε να αγαπήσει το διάβασμα.

Το παιδί σας έχει την ανάγκη να επενεργεί στα παιχνίδια του και να τα χειρίζεται ελεύθερα. Να τα ανακατασκευάζει, να τα τροποποιεί, να τα συνθέτει, να ασκεί τον έλεγχό του πάνω τους καλλιεργώντας και εξελίσσοντας τη δημιουργικότητά του, αλλιώς απογοητεύεται και υιοθετεί στάση αδυναμίας. Κατάλληλα για την ηλικία του γιου σας είναι παιχνίδια από πηλό, πλαστελίνη, χώμα, όπως κύβοι, χαρτόνια, κηρομπογιές καλλιτεχνικής δημιουργίας, νερό, παιχνίδια που μπορεί να ιππεύει και που κουνιούνται μπρος - πίσω. Η πρώτη του βόλτα με το τρίκυκλο, λίγο αρχότερα, να είστε δίγουρη ότι θα είναι συναρπαστική!

Τέλος, έχετε κατά νου ότι την κοινωνικοποίηση του γιου σας θα ωφελήσει η συναναστροφή σας με άλλους γονείς και τα παιδιά

τους.

ΣΠΑΤΑΡΟΥ ΙΩΝΕΛΑ-ΕΛΕΝΑ: -Ευχαριστώ!

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ: -Πολύ ωραία, ποιος θα θέσει το επόμενο ερώτημα;

ΠΑΞΣΑΠΙΔΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ: -Φοβάμαι ότι το δικό μου θέμα είναι πιο δύσκολο. Είμαι πατέρας ενός δευτερότοκου παιδιού, κοριτσιού 3,5 ετών με πρώτο ένα αγόρι 10 ετών, και πριν από 1 μήνα περίπου, η κόρη μου αξίωσε από μένα και τη μητέρα της, η οποία εξαρχής πρόβαλε αντιρρήσεις, να ξαπλώνουμε μαζί το βράδυ στο κρεβάτι της και να της κρατάω το χέρι, ώσπου να αποκοιμηθεί.

Προσπάθησα να το αποφύγω, αλλά αντέδρασε με κλάμα και άρνηση να πηγαίνει για ύπνο στην ώρα της, με αποτέλεσμα να επιβάλλει σε μένα και τη σύζυγό μου την απαίτησή της. Είμαστε τρομαγμένοι, και εγώ και η σύζυγός μου. Ποιος είναι ο κατάλληλος τρόπος αντιμετώπισης του προβλήματος;

ΠΑΓΟΥΡΑ ΕΛΕΝΗ: -Ο χειρότερος σύμβουλος στην προκειμένη περίπτωση είναι ο τρόμος, διότι οδηγεί σε εξωλογική αντιμετώπιση του προβλήματος. Η απαίτηση της κόρης σας, ως κλασικό σύμπτωμα εκδήλωσης του οιδιπόδειου ή ακριβέστερα του συμπλέγματος της Ηλέκτρας, είναι συνήθης στα κορίτσια που διανύουν το φαλλικό στάδιο της ψυχοεξουαλικής τους ανάπτυξης.

Προτείνετε της, στη θέση σας να πηγαίνει η σύζυγός σας και αν η κόρη σας αρνηθεί, θα πρέπει να της εξηγήσετε ότι επειδή την αγαπάτε πάρα πολύ και θα την αγαπάτε για πάντα, αλλά με διαφορετικό τρόπο από τον τρόπο που αγαπάτε τη μαμά, δεν γίνεται να ξαπλώνετε στο κρεβάτι μαζί της, διότι είστε παντρεμένος με τη μαμά και ότι όταν μεγαλώσει κι εκείνη θα παντρευτεί έναν άντρα που θα τον αγαπάει και θα την αγαπάει και θα κοιμούνται μαζί, όπως εσείς με τη μαμά.

Ίσως δυσκολευτείτε να την πείσετε, αλλά μην ενδώσετε ποτέ άλλοτε στην απαίτησή της, έστω κι αν επιμένει, διαβεβαιώνοντάς σας ότι θα είναι η τελευταία φορά. Ακόμη κι αν αλλάξει η στάση της απέναντί σας από αγάπη σε επιθετικότητα, θυμό, και λεκτική

βία, συνεχίστε να τη διαβεβαιώνετε για την αγάπη σας, εξηγώντας της ταυτόχρονα ότι δεν μπορείτε να την αγαπάτε με τον τρόπο που αγαπάτε τη μαμά, ώστε να στραφεί πιο πολύ στη μητέρα της και να ταυτοποιηθεί με 'κείνη. Αυτό, συμβαίνει σε κάθε ομαλώς αναπτυσσόμενο κορίτσι σε σχέση με τη μητέρα του και σε κάθε ομαλώς αναπτυσσόμενο αγόρι σε σχέση με τον πατέρα του.

Πρόκειται για την πρώτη μεγάλη απογοήτευση των παιδιών, που ένας μεγάλος σκοπός της ζωής τους δεν πραγματοποιείται, αλλά και την πρώτη θηλυκή ταύτιση του κοριτσιού και την πρώτη αρσενική ταύτιση του αγοριού: «Θα γίνω σαν τη μαμά» σκέφτεται το κορίτσι «και αύριο - μεθαύριο θα βρω κάποιον σαν τον μπαμπά» ή, «Θα γίνω σαν το μπαμπά» σκέφτεται το αγόρι «και αύριο - μεθαύριο θα βρω κάποια σαν τη μαμά».

Πιστεύω ότι όλα θα πάνε καλά και να θυμάστε ότι όλοι οι γονείς αντιμετωπίζουν αυτό το ζήτημα που άλλοτε εμφανίζεται με οξύτερη και άλλοτε με ηπιότερη μορφή.

ΠΑΡΣΑΛΙΔΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ: -Ευχαριστώ!

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ: -Συνεχίζουμε... (σηκώνει χέρι ο Δρακόπουλος Άγγελος). Εσείς!

ΔΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ: -Είμαι πατέρας ενός γιού 4,5 ετών και πρόσφατα η νηπιαγωγός μας κάλεσε με τη σύζυγό μου στο σχολείο, για να μας ενημερώσει, ότι ο γιος μας συμπεριφέρεται επιθετικά και βίαια απέναντι στους συμμαθητές του, με αποτέλεσμα να διαμαρτύρονται οι γονείς των παιδιών που έχουν υποστεί βία. Πού οφείλεται η αυξημένη επιθετικότητά του και πώς μπορούμε να αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα;

ΠΑΓΟΥΡΑ ΕΛΕΝΗ: -Προσφέροντας στο γιο σας δημιουργικές διόδους έκφρασης της επιθετικότητάς του.

ΔΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ: -Αυτό ακριβώς κάνω, προκαλώντας τον συστηματικά να παλεύει μαζί μου και με τους φίλους του.

ΠΑΓΟΥΡΑ ΕΛΕΝΗ: -Με δεδομένο ότι «η βία φέρνει βία» ενισχύετε τη βίαιη συμπεριφορά του γιου σας, πιστεύοντας πιθανόν ότι κοινωνικοποιώντας τον με επιθετικά παιχνίδια μεγαλώνετε σωστά τον

αυριανό «αληθινό άντρα».

Αντίθετα, θα ωφελούσατε κοινωνικά το παιδί σας, αν το προτρέπατε να συμμετάσχει σε ομαδικές δραστηριότητες, όπου τα μέλη συνεργάζονται για την επίτευξη ειρηνικών στόχων, όπως οι ομάδες εθελοντισμού ή σε αθλήματα που απαιτούν τη συνεργασία των μελών της ομάδας για την επίτευξη ενός κοινού στόχου.

ΔΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ: -Ευχαριστώ!

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ: -Και η τελευταία ερώτηση από εσάς...

ΙΑΤΡΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ: -Είμαι μητέρα μιας κόρης ενός έτους και πανικοβλημένη... Εδώ και 3 μέρες η κόρη μου έχει χάσει τη λαλιά της! Ενώ ήταν ένα παιδί πολύ ομιλητικό, ξαφνικά έπαψε να ανταποκρίνεται σε οποιοδήποτε λεκτικό ερέθισμα, δικό μου ή του συζύγου μου, μετά από την οδυνηρή εμπειρία της πτώσης της από τη σκάλα. Ευτυχώς, από τις ιατρικές εξετάσεις δεν διαπιστώθηκε κανένας σοβαρός σωματικός τραυματισμός πέρα από κάποιους μώλωπες. Τι μπορώ να κάνω για να ξαναρχίσει να μιλάει;

ΠΑΓΟΥΡΑ ΕΛΕΝΗ: -Προς το παρόν, υπομονή!!! Προφανώς, το σοκ που υπέστη κατά την πτώση της ήταν τραυματικό σε βαθμό αναστολής της γλωσσικής της έκφρασης. Μην την πιέζετε να μιλήσει, θα το κάνει όταν ξαναβρεί τον εαυτό της. Δώστε της λίγο χρόνο ακόμη και κατά πάσα πιθανότητα θα επανέλθει. Αν όχι, θα πρέπει να τη δει οπωσδήποτε παιδοψυχολόγος.

ΙΑΤΡΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ: -Ευχαριστώ!

ΠΑΓΟΥΡΑ ΕΛΕΝΗ: -Κλείνοντας, θέλω να σας ευχαριστήσω όλους για την ευγενική σας παρουσία. Θα είμαι στη διάθεσή σας για ο,τιδήποτε χρειαστείτε!

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ: -Εμείς σας ευχαριστούμε, που μας τιμήσατε με την παρουσία και την ενεργό συμμετοχή σας στην Ομάδα!

ΑΦΙΣΕΣ ΤΟΥ ΕΚΗΝΙΚΟΥ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ

1^Η ΑΦΙΣΑ

Sigmound Freud

Η ψυχική ανάπτυξη του ατόμου είναι μια σύντομη επανάληψη της πορείας ανάπτυξης του ανθρώπινου είδους.

2^Η ΑΦΙΣΑ

EVERETT KOOP

Δεν υπάρχει μεγαλύτερη ευθύνη και προνόμιο στη ζωή από την ανατροφή της επόμενης γενιάς.

3^Η ΑΦΙΣΑ

TERENCE

**Καλύτερα να φέρετε
κοντά σας τα παιδιά με
σεβασμό και
τρυφερότητα, παρά με
φόβο.**

4^Η ΑΦΙΣΑ

ΟΣΚΑΡ ΟΥΑΪΛΝΤ

**Ο καλύτερος τρόπος
να κάνετε καλό στα
παιδιά σας είναι να τα
κάνετε ευτυχισμένα.**

5^Η ΑΦΙΣΑ

Pestalozzi

**Μόνο με την
καρδιά οδηγείται
του ανθρώπου η
καρδιά.**

6^Η ΑΦΙΣΑ

Διεύρυνση της οικογένειας

Με τη γέννηση του παιδιού, η δυάδα του ζευγαριού μετατρέπεται στην τριάδα «πατέρας, μητέρα, παιδί» με εντελώς διαφορετική ψυχοδυναμική.

7^Η ΑΦΙΣΑ

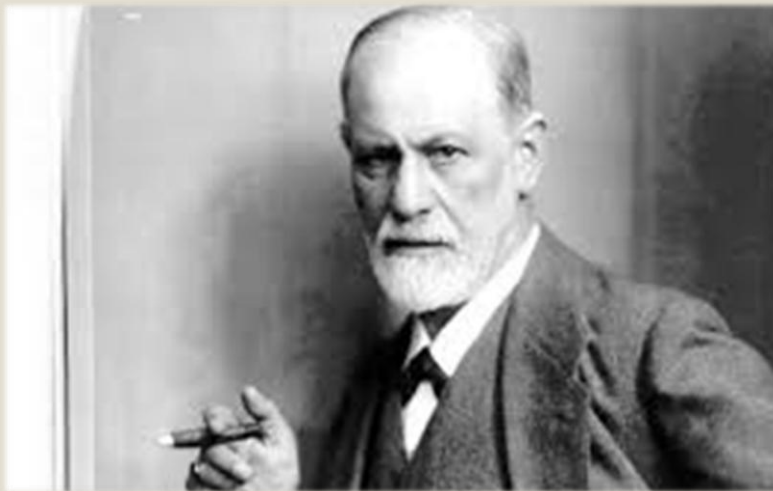
Παιδικό παιχνίδι

Η ομάδα των συνομηλίκων συμβάλλει σε σημαντικότατο βαθμό στην ομαλοποίηση των ιδιορρυθμιών της οικογένειας.

8^Η ΑΦΙΣΑ

Ο Πατέρας της ψυχανάλυσης Ζίγκμουντ Φρόυντ

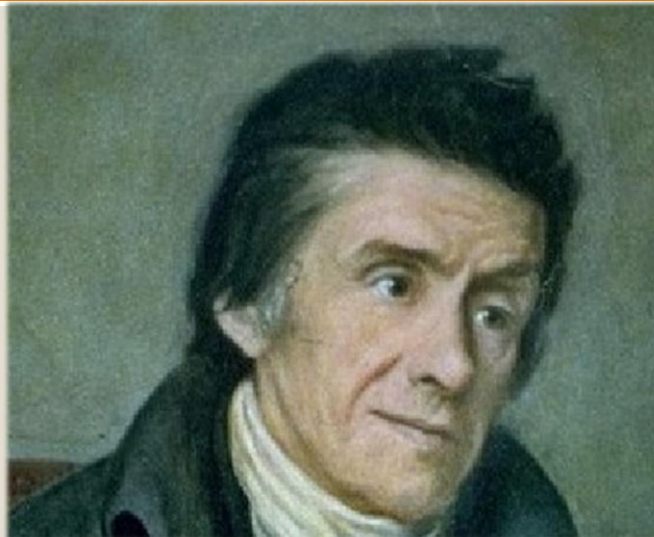
9^Η ΑΦΙΣΑ

Ο «Φρόνιτ της σχολικής τάξης», Ζαν Πιαζέ

10^Η ΑΦΙΣΑ

Ο μεγάλος Ελβετός παιδαγωγός Ιωάννης Ερρίκος Πεσταλότζι

Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΑΣ

«Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΣΤΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΒΡΕΦΙΚΗ
ΚΑΙ ΠΡΩΤΗ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ»

ΥΠΕΥΘΥΝΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΕΣ

ΕΠΟΠΤΕΙΑ-ΚΑΘΟΔΗΓΗΣΗ: ΑΣΠΡΟΓΕΡΑΚΑ ΚΑΛΟΜΟΙΡΑ (ΠΕ01)

ΣΤΗΡΙΞΗ: ΠΑΥΛΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑ (ΠΕ19)

ΑΝΤΙ ΠΕΡΙΛΗΨΗΣ ΚΑΙ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

-Πώς διαμορφώνεται η ψυχολογία του αναπτυσσόμενου ατόμου;

«Η ψυχολογία του αναπτυσσόμενου ατόμου είναι αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης εγγενών και περιβαλλοντικών παραγόντων. Από τη στιγμή της σύλληψής του, το έμβρυο είναι ον που ενέχει όλες τις προϋποθέσεις να εξελιχθεί σε ολοκληρωμένη προσωπικότητα. Το περιβάλλον θα δώσει ή θα στερήσει από τον άνθρωπο αυτήν ακριβώς τη δυνατότητα»...

Το παραπάνω συμπέρασμα συνήγαγε και επισημαίνει η Ομάδα μας με την ενεργό συμμετοχή των μελών της στην έρευνα του θέματος του **PROJECT** κατά το Α' Τετράμηνο της σχολικής χρονιάς.

Η πορεία της Εργασίας εξελίχθηκε στρεφόμενη γύρω από δέκα κεντρικούς, σε σχέση με το θέμα, άξονες της εξελικτικής - αναπτυξιακής Ψυχολογίας, όπου εστιάστηκε η έρευνά μας.

Ως κριτήριο επιλογής υιοθετήσαμε τους πρωταρχικούς, σύμφωνα με την κρίση της ομάδας, σημασίας παράγοντες της διαμόρφωσης της ψυχοσύνθεσης του ομαλώς αναπτυσσόμενου ατόμου στη βρεφική και πρώτη παιδική ηλικία με βάση τις σύγχρονες ψυχολογικές κατευθύνσεις της ανάπτυξης και με ιδιαίτερη αναφορά στη φροϋδική - ψυχαναλυτική θεώρηση.

Μέχρι στιγμής, το ταξίδι εξερεύνησης του ψυχιζμού των μικρών παιδιών υπήρξε συναρπαστικό και απρόβλεπτο, προσφέροντάς μας τη χαρά της ανακάλυψης της γνώσης των «μυστηρίων» της ψυχής στα πρώτα στάδια της ανάπτυξής της με τρόπο βιωματικό και ομαδοσυνεργατικό πνεύμα!

Ανυπομονούμε για την ολοκλήρωση της ερευνητικής μας προσπάθειας με το ταξίδι στις ψυχικές διεργασίες της δεύτερης παιδικής και εφηβικής ηλικίας, έχοντας διαμορφώσει την πεποίθηση ότι «αν επιθυμούμε να ζήσουμε σε έναν καλύτερο κόσμο, το βάρος των προσπαθειών πρέπει να μετατοπιστεί από τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών στη διαπαιδαγώγηση των γονέων».

ΟΙ ΟΜΑΔΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΟΥΣ

1^η ΟΜΑΔΑ: ΙΑΤΡΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΑ)
ΣΙΔΕΡΙΔΗ ΧΡΥΣΟΥΛΑ
ΚΑΡΑΓΙΑΝΟΥ ΕΛΕΝΗ
ΔΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ
ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ &
ΥΠΟΕΡΩΤΗΜΑΤΑ
ΤΩΝ ΕΝΟΤΗΤΩΝ I. ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
II. ΕΓΚΥΜΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΤΟΚΕΤΟΣ:
ΚΥΗΜΑ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝΤΕΣ ΓΟΝΕΙΣ

2^η ΟΜΑΔΑ: ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΑ)
ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΥ ΕΙΡΗΝΗ
ΜΑΡΙΝΟΥ ΕΛΙΣΣΑΒΕΤ
ΠΑΓΟΥΡΑ ΕΛΕΝΗ
ΡΙΓΓΑ ΣΟΦΙΑ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ
ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ &
ΥΠΟΕΡΩΤΗΜΑΤΑ
ΤΩΝ ΕΝΟΤΗΤΩΝ III. ΤΟ ΒΡΕΦΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΒΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΤΟΥ ΑΝΑΓΚΕΣ
IV. Η ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΒΡΕΦΟΥΣ
V. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΕΜΠΕΙΡΙΩΝ ΣΤΗ ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
VI. Η ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΝΗΠΙΑΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

3^η ΟΜΑΔΑ: ΣΠΑΤΑΡΟΥ ΙΟΝΕΛΑ-ΕΛΕΝΑ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΑ)
ΜΑΖΟΥ ΘΕΟΔΩΡΑ
ΠΑΣΣΑΛΙΔΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ
ΣΠΑΝΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑ
ΒΕΝΤΟΥΡΑ ΕΛΙΣΣΑΒΕΤ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ
ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ &
ΥΠΟΕΡΩΤΗΜΑΤΑ
ΤΩΝ ΕΝΟΤΗΤΩΝ VII. Η ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ
VIII. ΟΙ ΠΑΙΔΙΚΟΙ ΦΟΒΟΙ
IX. ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ
ΣΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ

4^η ΟΜΑΔΑ: ΒΑΡΕΛΑΣ ΜΙΧΑΗΛΗΣ (ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ)
ΜΠΕΚΟΥ ΑΓΓΕΛΙΚΗ
ΚΟΚΚΩΝΗ ΜΑΡΙΑΝΘΗ
ΣΟΥΤΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ
ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ &
ΥΠΟΕΡΩΤΗΜΑΤΑ
ΤΩΝ ΕΝΟΤΗΤΩΝ X. Η ΨΥΧΟ-ΔΥΝΑΜΙΚΗ
ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

- 1) Με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα, επιμερισμός του θέματος σε ενότητες, αυτοτελώς εξετασθέντες από τις Ομάδες Εργασίας.

- 2) Ανακοίνωση των πορισμάτων των Ομάδων Εργασίας.

- 3) Συνεργασία των Ομάδων: α) για τη σύνθεση και τη συγγραφή της Εργασίας και β) για την παρουσίαση της Εργασίας, μετά από την εξαγωγή των συμπερασμάτων.

**ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ «Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟΥ
ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΤΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ»
Α. «ΒΡΕΦΙΚΗ ΚΑΙ ΠΡΩΤΗ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ»**

I. ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗΣ - ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Ο άνθρωπος, όπως όλα τα έμβια όντα, εξελίσσεται από την αρχή ως το τέλος της ύπαρξής του. Πρώτη φάση της εξέλιξής του είναι η ανάπτυξη, η οποία αρχίζει από τη στιγμή της σύλληψής του, περατώνεται στο τέλος της εφηβικής ηλικίας (από το 17^ο έως το 20^ο περίπου έτος) και κατατείνει σε συγκεκριμένο σκοπό. Το είδος, τη φύση και τους γενεσιουργούς παράγοντες των αλλαγών των δομών, λειτουργιών και μορφών συμπεριφοράς στην πορεία της ανάπτυξης εξετάζει η εξελικτική - αναπτυξιακή ψυχολογία, για να ερμηνεύσει την πορεία της εξέλιξης του ανθρώπου στο βιοσωματικό - ψυχοκινητικό, γνωστικό, γλωσσικό και συναισθηματικό - κοινωνικό τομέα.

Στον 20^ο παιδοκεντρικό αιώνα κυριάρχησε όχι τόσο η άποψη περί ποσοτικής, αλλά περί ποιοτικής διαφοράς του αναπτυσσόμενου ατόμου από τους ενήλικους και των ιδιαίτερων αναγκών και φροντίδων που έχει ανάγκη το αναπτυσσόμενο άτομο, στην ικανοποίηση των οποίων στοχεύουν οι σύντομες προσπάθειες γονέων και Πολιτείας.

Οι δε σύγχρονες απόψεις για τη φύση του παιδιού στηρίζονται στο έργο των Darwin, Freud, Piaget, κ.α.

A. ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Οι απόψεις και οι ερμηνείες της εξελικτικής - αναπτυξιακής ψυχολογίας στηρίζονται σε κοινές αρχές της ανάπτυξης του ατόμου στο βιοσωματικό - ψυχοσωματικό και στο λειτουργικό - ψυχολογικό τομέα, που είναι:

α. το βασικό σχέδιο - πρότυπο της ανάπτυξης...

με διαφορετικό ατομικό ρυθμό, αλλά κοινά στάδια που τείνει σε συγκεκριμένο σκοπό, με κύρια χαρακτηριστικά τη σταδιακή κατάκτηση ανώτερων συμπεριφορών - δραστηριοτήτων από το άτομο στο τέλος της ανάπτυξης.

Ο *Gessel* καθόρισε τα τυπικά αναπτυξιακά χρονοδιαγράμματα από τη γέννηση έως το 16^ο έτος σε ό,τι αφορά στη γλώσσα, στη νόηση, στην κοινωνικότητα, στην προσαρμογή, βάσει των οποίων γίνεται διάγνωση των παθολογικών αποκλίσεων.

1. Ο Gessel

β. η ανάπτυξη πραγματοποιείται σε τρεις φάσεις, τη μαζική - γενική, τη διαφοροποιημένη, τη συνοργανωμένη - ενιαιοποιημένη.

Οι πρώτες βρεφικές κινητικές αδιαφοροποίητες αντιδράσεις γίνονται με όλο το σώμα, ενώ οι εξειδικευμένες με τον έλεγχο του κάτω μέρους του σώματος.

Οι εξειδικευμένες αντιδράσεις ενιαιοποιούνται στο κινητικό βρεφικό σύστημα παρόμοια με τον λειτουργικό - ψυχολογικό τομέα, όπου οι αδιαφοροποίητες εικόνες εξειδικεύονται στα μέρη και στο όλο, με δυνατή τη διάκριση των μερών και την ταυτόχρονη διατήρηση του όλου.

γ. η φορά της ανάπτυξης είναι από πάνω προς τα κάτω και απ' το κέντρο προς τα πλάγια,

με αποτέλεσμα στον ανθρώπινο οργανισμό να αναπτύσσεται ταχύτερα το κεφάλι (μέτωπο και κοιλότητα κρανίου, έπειτα μεσαίο τμήμα προσώπου και τέλος η διαχόνα) να έπεται ο κορμός, ενώ τελευταία αναπτύσσονται τα άκρα.

δ. η ανάπτυξη διαφέρει από άτομο σε άτομο,

τόσο σε ενδοατομικό (π.χ. ανάπτυξη εγκεφάλου και νευρικού συστήματος) όσο και σε διατομικό (π.χ. διαφορετική χρονικά έναρξη ομιλίας, ήβης, κατάκτησης αφαιρετικής σκέψης μόνο από το 30% των αναπτυσσομένων ατόμων) και σε διομαδικό επίπεδο (π.χ. ταχύτερη νευρολογική ωρίμαση των κοριτσιών από τα αγόρια κατά δύο έως επτά εβδομάδες από τη στιγμή της γέννησης).

Από τις διαφορές στην αναπτυξιακή πορεία συνάγεται ότι τα χρονοδιαγράμματα και οι οδοδείχτες αφορούν στο μέσο άτομο, ενώ η ατομική ανάπτυξη απαιτεί τακτή περιοδική αξιολόγηση του ατόμου.

ε. η ανάπτυξη έχει επιγενετικό χαρακτήρα,

που σημαίνει ότι ό,τιδήποτε νέο οικοδομείται στο ήδη υπάρχον και συνεχίζει να εμπεριέχεται σε αυτό, εξασφαλίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τη συνέχεια του «Εγώ» σε όλα τα αναπτυξιακά του στάδια.

B. ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

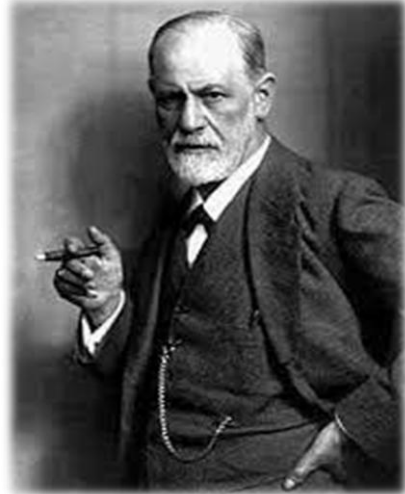
Οι κύριες θεωρητικές κατευθύνσεις της εξελικτικής - αναπτυξιακής ψυχολογίας είναι η περιγραφική - γενετική, η συμπεριφοριστική, η ψυχαναλυτική, η γνωστική - γενετική και η κοινωνική - πολιτισμική.

Στην παρούσα Εργασία εκτίθενται τα βασικά, κατά την κρίση της Ομάδας, στοιχεία της διαμόρφωσης της ψυχολογίας βρεφών και παιδιών πρώτης παιδικής ηλικίας με βάση τις σύγχρονες κατευθύνσεις της ανάπτυξης και ιδιαίτερη αναφορά στη φροϋδική - ψυχαναλυτική θεώρηση.

α. Η ψυχαναλυτική θεωρία

Ο Βιεννέζος νευροψυχίατρος *Sigmund Freud* -6 Μαΐου 1856 - 23 Σεπτεμβρίου 1939- διέκρινε ως γενεσιουργά αίτια πολλών παθολογικών συμπεριφορών ενηλίκων τις τραυματικές εμπειρίες

της πρώιμης παιδικής ηλικίας και ότι πολλές φορές το άτομο δεν έχει επίγνωση των κινήτρων της συμπεριφοράς του, εξαιτίας της ύπαρξης των ασυνείδητων κινήτρων, με αποτέλεσμα οι έρευνες της Ψυχολογίας να στραφούν στο εξελικτικό ιστορικό του ατόμου, το ρόλο των πρώτων εμπειριών στη διαμόρφωση της προσωπικότητας και την ερμηνεία της ασύνειδης ανάπτυξης.

Σύμφωνα με τον Freud, η όλη συμπεριφορά του ατόμου στοχεύει στην 2. Ο Ζίγκμουντ Φρόυντ. ικανοποίηση εξωλογικών ασύνειδων βιολογικών ορμών - αναγκών, κυρίως της ορμής για ηδονή, της *libido*. Η όλη πορεία της ζωής συνίσταται, κατά τον Freud, στην εξεύρεση κοινωνικά αποδεκτών τρόπων για την ικανοποίηση της βιολογικής ορμής της *libido*.

Στα στάδια της πορείας της ανάπτυξης, η ικανοποίηση της *libido* με κοινωνικά αποδεκτούς τρόπους πραγματοποιείται από διαφορετική περιοχή του σώματος (στόμα, πρωκτός, γεννητικά όργανα), διαφορετικές βιολογικές δραστηριότητες (θηλασμός, έλεγχος σφιγκτήρων, εξερεύνηση γεννητικών οργάνων), διαφορετικές διαπροσωπικές σχέσεις (πλήρης εξάρτηση από τους γονείς, οιδιπόδειο σύμπλεγμα, ταύτιση).

Όταν σε καθένα στάδιο το άτομο εξασφαλίζει επαρκή ικανοποίηση της *libido*, με κοινωνικά αποδεκτούς τρόπους, επιτυγχάνεται ισορροπημένη - ομαλή ανάπτυξη της προσωπικότητας, διαφορετικά η μετάβαση του ατόμου στο επόμενο στάδιο ανάπτυξης θα γίνει με ένα βαθμό καθήλωσης στο προηγούμενο στάδιο με αποτέλεσμα μειωμένη προσαρμογή στα επόμενα στάδια, όπου αν η ικανοποίηση της βιολογικής ορμής δεν είναι επαρκής, για να αντλήσει ικανοποίηση το άτομο παλινδρομεί σε συμπεριφορές προηγούμενων σταδίων ανάπτυξης.

Καθήλωση και παλινδρόμηση είναι πολύ πιθανό να προκαλέσουν μόνιμες αλλοιώσεις στο χαρακτήρα της προσωπικότητας (καθήλωση στο στοματικό στάδιο εκδηλώνεται με διάφορους ψυχαναχκασμούς, όπως υπερβολικό φαγητό, κάπνισμα, αλκοολισμό, αλόγιστη αυτοπεποίθηση, μελαγχολία, ενώ η καθήλωση στο πρωκτικό στάδιο εκδηλώνεται με πείσμα, δογματισμό, καταπιεστική συμπεριφορά, επιθετικότητα, επιδεικτική εκκεντρικότητα, τσιγκουνιά και η καθήλωση στο φαλλικό στάδιο εκδηλώνεται με ναρκισσισμό, αλαζονεία, ομοφυλοφιλικές τάσεις, επιδεικτικότητα, σωβινισμό).

Η ψυχαναλυτική θεωρία εμφαντικά τονίζει τις βιολογικές διαδικασίες, ενώ οι περιβαλλοντικές επιδράσεις στην ανάπτυξη του ατόμου αναφέρονται στα σημαντικά μόνο πρόσωπα, με πρωταγωνιστικό ρόλο στην ικανοποίηση της βιολογικής ορμής.

Οι ψυχαναλυτές δίνουν τεράστια σημασία στη σχέση γονέων - παιδιού (ιδιαίτερα μητέρας - παιδιού), επειδή θεωρούν ότι η ανάπτυξη της προσωπικότητας πραγματοποιείται τελεσίδικα μέσω της διαδικασίας αλληλεπίδρασης μεταξύ του παιδιού και των προσώπων αυτών σε θέματα από τα οποία εξαρτάται η ικανοποίηση της βιολογικής ορμής, όπως η λήψη τροφής, ο έλεγχος των σφιγκτήρων, η καθαριότητα και η ηθική διαπαιδαγώγηση.

Με την επίλυση του οιδιπόδειου συμπλέγματος και την ταύτιση του παιδιού με το γονέα του ίδιου φύλου στο 6^ο περίπου έτος, η προσωπικότητα έχει διαμορφωθεί στο πιο ουσιώδες τμήμα της. Στη διάρκεια της σχολικής ηλικίας αναπτύσσεται περαιτέρω το Υπερεγώ και οι δεξιότητες στον τομέα των διαπροσωπικών σχέσεων στο κοινωνικό περιβάλλον του παιδιού, με τη σεξουαλικότητά του υπολανθάνουσα.

Στην περίοδο της εφηβείας αναβιώνουν συγκρούσεις της πρώτης παιδικής ηλικίας, που, αν έχουν αντιμετωπισθεί θετικά όταν πρωτοεμφανίστηκαν, ο έφηβος εισέρχεται ομαλά στη φάση της ετερόφυλης σεξουαλικότητας. Στην περίπτωση που οι συγκρούσεις της πρώτης παιδικής ηλικίας δεν έχουν επιλυθεί, το ενήλικο άτομο θα παλινδρομεί σε συμπεριφορές του σταδίου που έχει καθηλωθεί, αφού, σύμφωνα με τον Freud, η ανάπτυξη ολοκληρώνεται στο τέλος της εφηβείας.

β. Η φροϋδική θεωρία περί τριμερούς διάκρισης της ψυχής

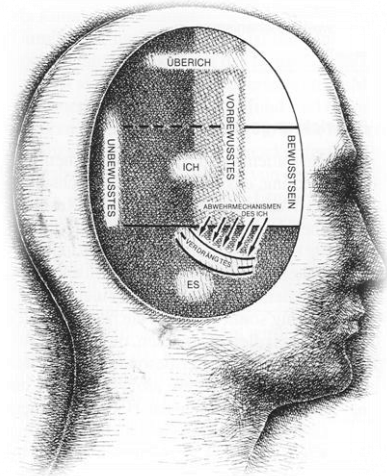
Η φροϋδική θεωρία περί ψυχής κάνει λόγο για τριμερή διάκρισή της, στο «Εκείνο», το «Εγώ», και το «Υπερεγώ».

Το «Εκείνο» περιέχει έμφυτες ορμές και ένστικτα, τα τυφλά «θέλω» και δρα με βάση την αρχή της ευχαρίστησης.

Το «Εγώ» περιέχει τις λειτουργίες αντίληψης της πραγματικότητας και δρα μέσω της αντίληψης, νόησης, μνήμης, κρίσης, γλώσσας, αυτογνωσίας, κ.α., ευρισκόμενο ανάμεσα στο «Εκείνο» και το «Υπερεγώ».

Το «Υπερεγώ» περιέχει το σύνολο των κανόνων που απορρέουν από το κοινωνικό αξιακό σύστημα, την κρατούσα κοινωνική ηθική, δηλαδή τα κοινωνικά «πρέπει».

Λόγω θέσης το «Εγώ» βρίσκεται σε διαρκή προσπάθεια εξισορρόπησης των πιέσεων που του ασκούν ταυτόχρονα το «Εκείνο» με τα «τυφλά» θέλω των άλογων ενστίκτων, και το «Υπερεγώ» με τα κοινωνικά «πρέπει» της συλλογικής συνείδησης.

3. «Εκείνο», «Εγώ», «Υπερεγώ».

Έτσι το «Εγώ», ως επίδοξος λογοκριτής και διαιτητής ανάμεσα στο «Εκείνο» και το «Υπερεγώ», καταφεύγει στους μηχανισμούς άμυνας (προσκόλληση, άρνηση, εκλογίκευση, προβολή, απώθηση, παλινδρόμηση, υπεραναπλήρωση, ταύτιση, υποκατάσταση), προκειμένου να εξισορροπήσει τα τρία μέρη του ψυχισμού.

Κατά τον Freud, το «Εκείνο», το «Εγώ» και το «Υπερεγώ» αναπτύσσονται σε προκαθορισμένα στάδια, καθένα από τα οποία αντιστοιχεί σε διαφορετική χρονική περίοδο, κατά την οποία για την ικανοποίηση της libido επιλέγεται διαφορετική περιοχή του σώματος (στόμα, πρωκτός, γεννητικά όργανα).

Πρώτος ο Freud διατύπωσε την πιο ολοκληρωμένη θεωρία για την ανάπτυξη της προσωπικότητας, ενώ αργότερα οι νεοφροϊδιστές, τροποποιώντας κάποιες πτυχές της ψυχαναλυτικής θεωρίας του Freud, παρουσίασαν παραλλαγές της ψυχαναλυτικής θεώρησης της ανάπτυξης.

Γ. ΩΡΙΜΑΣΗ - ΜΑΘΗΣΗ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Καθοριστικοί για την ανάπτυξη έχουν αποδειχθεί ενδοατομικοί παράγοντες, όπως η «κληρονομικότητα» που καθορίζει την ωρίμαση και εξωατομικοί παράγοντες, όπως το «περιβάλλον» που καθορίζει τη μάθηση. Με την αλληλεπίδραση ωρίμασης - μάθησης επιτυγχάνεται η ανάπτυξη.

Οι στοχαστές διακρίνονται σε φυσιοκράτες και περιβαλλοντιστές με κριτήριο, αν αποδίδουν πρωταγωνιστικό ρόλο για την ανάπτυξη στην ωρίμαση (κληρονομικότητα) ή τη μάθηση (περιβάλλον). Οι παλιές οξύτατες διαμάχες τους έπαψαν με τη σιωπηρή αποδοχή του όρου: «εύρος αντίδρασης», που σημαίνει ότι οι δυνατότητες της κληρονομικότητας χρειάζονται το κατάλληλο περιβάλλον αξιοποίησης. Έτσι, η κληρονομικότητα ορίζει το εφικτό επίπεδο ανάπτυξης που υφίσταται τροποποίηση από τις περιβαλλοντικές επιδράσεις.

α. Αλληλεπίδραση ωρίμασης - μάθησης

Η σχέση ωρίμασης - μάθησης, ως παραχόντων της ανάπτυξης, δεν είναι προσθετική αλλά δυναμική - πολλαπλασιαστική, δηλαδή $\omega\rho\acute{\iota}\mu\alpha\sigma\eta \times \mu\acute{\alpha}\theta\eta\sigma\eta = \alpha\nu\acute{\alpha}\pi\tau\upsilon\chi\eta$, άρα, ανάπτυξη πραγματώνεται μόνο με τη συνύπαρξη της ωρίμασης ως κληρονομικής καταβολής και της μάθησης ως περιβαλλοντικής επίδρασης. Η απουσία ενός από τους δύο συντελεστές (είτε ωρίμασης είτε μάθησης) συνεπάγεται ανυπαρξία ανάπτυξης.

Παρ' όλα αυτά, είναι εξαιρετικά δύσκολο να υπολογίσουμε τα αποτελέσματα συγκεκριμένου περιβάλλοντος στην ανάπτυξη, επειδή σε κάθε περίπτωση χρειάζεται να συνυπολογίζονται κληροδοτικό δυναμικό και εύρος εμπειριών του ατόμου.

Δ. ΚΡΙΣΙΜΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ – ΜΑΘΗΣΙΑΚΗ ΕΤΟΙΜΟΤΗΤΑ

Αν στις κρίσιμες περιόδους ζωής του αναπτυσσόμενου ατόμου εξασφαλιστεί η κατάλληλη περιβαλλοντική επίδραση επιτυγχάνονται τα μέγιστα στον τομέα της ανάπτυξης. Αν όχι, οι αρνητικές επιπτώσεις στη διαδικασία ανάπτυξης είναι αμετάκλητες. Π.χ. αν η διατροφή της εγκύου στο διάστημα ανάμεσα στην 26^η και 35^η εβδομάδα που αποτελεί κρίσιμη περίοδο για την ανάπτυξη του εγκεφάλου του εμβρύου είναι ελλιπής, προκαλείται μη αναστρέψιμη βλάβη στην περαιτέρω φυσιολογική νοητική ανάπτυξη του παιδιού, επειδή βελτίωση του διαιτολογίου της εγκύου στις επόμενες φάσεις της εγκυμοσύνης δεν αποκαθιστά την προκληθείσα βλάβη στον εγκέφαλο του εμβρύου.

Επιπλέον, το θέμα της μαθησιακής ετοιμότητας τίθεται σε νέες βάσεις, εξαιτίας της πολύπλοκης - δυναμικής σχέσης αλληλεξάρτησης ωρίμασης - μάθησης. Η επίτευξη αποτελεσματικής μάθησης προϋποθέτει μαθησιακή ετοιμότητα του ατόμου να δεχτεί το νέο μαθησιακό αχθό. Η μαθησιακή ετοιμότητα δεν νοείται ως νομοτελειακή, αλλά ως δυναμική διαδικασία, αφού μπορεί να επιστευστεί με την έξωθεν σκόπιμη και προγραμματισμένη παρέμβαση. Εσχάτως, η μαθησιακή ετοιμότητα έχει αμφισβητηθεί ακόμη περισσότερο, μετά τη διακήρυξη του Bruner ότι «με την κατάλληλη μέθοδο ο,τιδήποτε μπορεί να διδαχθεί στην οποιαδήποτε ηλικία».

Ε. ΜΕΘΟΔΟΙ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Κυριότερες μέθοδοι έρευνας της εξελικτικής ψυχολογίας που χρησιμοποιούνται εναλλακτικά ή σε συνδυασμό είναι η διαχρονική ή εξελικτική και η συγχρονική ή των επάλληλων ομάδων με τα ιδιαίτερα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματά της, η καθεμία.

Βάσει της διαχρονικής μεθόδου επιλέγεται μόνο μία ομάδα ατόμων που εξετάζονται στις επόμενες ηλικίες σε τακτά χρονικά διαστήματα.

Βάσει της συγχρονικής μεθόδου επιλέγονται πολλές ομάδες ατόμων, μία από κάθε ηλικία, που εξετάζονται ταυτοχρόνως μία

μόνο φορά.

Βασικά μειονεκτήματα της διαχρονικής μεθόδου είναι ότι απαιτεί πολύ χρόνο, διάθεση συνεργασίας με τον ερευνητή για μακρό χρονικό διάστημα από τα μέλη της ομάδας, και ενδεχόμενη απώλεια των υποκειμένων της έρευνας με αποτέλεσμα την αλλοίωση των χαρακτηριστικών του αρχικού δείγματος.

Κι ενώ η συγχρονική μέθοδος πλεονεκτεί στη συγκέντρωση στοιχείων για όλο το αρχικό δείγμα, μειονεκτεί στην αντικειμενικότητα των αποτελεσμάτων λόγω διαφορών των ατόμων - μελών των ομάδων δειγματοληψίας.

ΕΤ. ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η διαδικασία της ανάπτυξης χωρίζεται στις εξής περιόδους:

1. Ενδομητρική ή προγεννητική περίοδος – Εμβρυϊκή ηλικία (από τη σύλληψη μέχρι τη γέννηση)
2. Βρεφική ηλικία (από τη γέννηση μέχρι το 2^ο έτος)
3. Πρώτη παιδική ή νηπιακή ή προσχολική ηλικία (από το 3^ο μέχρι το 6^ο έτος)
4. Δεύτερη παιδική ή σχολική ηλικία (από το 7^ο μέχρι το 11^ο έτος)
5. Εφηβική ηλικία (από το 12^ο μέχρι το 20^ο έτος)

Στην εφηβική ηλικία διακρίνεται η φάση της προεφηβείας (από το 11^ο μέχρι το 13^ο έτος), η φάση της κυρίως εφηβείας (από το 14^ο μέχρι το 16^ο έτος) και η φάση της εφηβικής νεότητας (από το 17^ο μέχρι το 20^ο έτος).

Τα διαστήματα των περιόδων αξιολογούνται ως γενικοί οδοδείκτες, διότι ο ρυθμός ανάπτυξης είναι εξατομικευμένος.

II. ΕΓΚΥΜΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΤΟΚΕΤΟΣ: ΚΥΗΜΑ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝΤΕΣ ΓΟΝΕΙΣ

Εγκυμονούσα και έμβρυο αλληλεπιδρούν ως αλληλεξαρτώμενο σύστημα, ενώ σημαντικές επιδράσεις στους μέλλοντες γονείς ασκεί η κυοφορία και το κυοφορούμενο, διότι κατά την κρίσιμη φάση της

εγκυμοσύνης απαιτούνται από το ζευγάρι ψυχοκοινωνικές προσαρμοχές σε όλους τους τομείς της ζωής τους, όπως ταυτότητα του «Εγώ», συζυγικοί ρόλοι, κοινωνικές συναναστροφές, εργασιακές σχέσεις.

Οι νέες προσαρμοχές λειτουργούν θετικά ή αρνητικά στη σχέση του ζευγαριού, δηλαδή ως πηγές ενίσχυσης της προσωπικής, ψυχοκοινωνικής και ψυχοβεξουαλικής ανάπτυξης του ή ως πηγές τραυματικών εμπειριών για τους μέλλοντες γονείς με δικά τους αναπτυξιακά προβλήματα.

Η αντίδραση κάθε ζευγαριού στην εγκυμοσύνη είναι συνάρ-

τηση πολλών παραγόντων, όπως της σχέσης τους, των σχέσεών τους με τους γονείς τους, της ψυχοκοινωνικής τους ωριμότητας, του επιθυμητού ή ανεπιθύμητου, αναμενόμενου ή απρόσμενου γεγονότος της εγκυμοσύνης, κ.α.

4. Κάθε ζευγάρι αντιδρά διαφορετικά στην εγκυμοσύνη.

Η στάση του ζευγαριού στον ερχομό ενός νέου μέλους στη σχέση τους είναι μη προβλέψιμη, ως εξωλογική - συναισθηματική αντίδραση. Πάντως η μητρότητα, από άποψη ψυχολογίας, διαφέρει από την πατρότητα ως προς τα βιώματα, τη στάση και την προοπτική απέναντι στην τεκνοποιία.

A. ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ

Το γεγονός της εγκυμοσύνης συνιστά, από απόψεως βιολογικής - σωματικής και ψυχολογικής, αναπτυξιακή εμπειρία εφάμιλλη με της εφηβείας, ως πηγή πρωτόγνωρων αισθημάτων, συναισθημάτων, βιωμάτων εμφαντικών τόσο για τις θετικές πλευρές της ζωής της μητέρας όσο και για τις προβληματικές.

Η πρώτη κυρίως εγκυμοσύνη μπορεί να αποβεί σταθμός για περαιτέρω ανάπτυξη της μητέρας στον προσωπικό, ψυχοκοινωνικό και ψυχοβεξουαλικό τομέα, όπως π.χ. ανεξαρτητοποίηση, δικαίω-

ση - επιβράβευση των επιλογών της, όπως του συντρόφου της, επιβεβαίωση - ισχυροποίηση της σχέσης με το σύντροφό της, βίωση - απόδειξη της σεξουαλικότητας και της γονιμότητας - παραγωγικότητάς της, της εργασίας της, της κατανομής της αγάπης της, «ενηλικίωση» στα μάτια των γονιών της, κοινωνική καταξίωση στον περίγυρό της, ενώ συγχρόνως συνεπάγεται συνειδητούς ή ασυνειδητούς φόβους, αμφιταλαντεύσεις, αγωνίες και όξυνση κάθε προϋπάρχοντος προσωπικού, κοινωνικού, ψυχολογικού προβλήματος της μητέρας.

Υπό αυτές τις προϋποθέσεις, η στάση της μέλλουσας μητέρας απέναντι στην αναμενόμενη άφιξη του νέου μέλους στη ζωή της μπορεί να κυμαίνεται από τον ενθουσιασμό και την πλήρη αποδοχή έως τον ενδοιασμό, αρνητισμό και την πλήρη απόρριψη, με ό,τι συνεπάγεται καθεμιά για τη δική της ανάπτυξη. Επιπλέον παράγοντες που επηρεάζουν τη στάση της μητέρας είναι οι εξωγενείς - κοινωνικοί (π.χ. διάφορες δοξασίες για την εγκυμοσύνη και τον τοκετό, θετικά ή αρνητικά για τον ψυχισμό της μέλλουσας μητέρας περιστατικά στο άμεσο περιβάλλον της), οι προσωπικοί - ψυχολογικοί (π.χ. βαθμός ωριμότητας, σωματική υγεία και αντοχή, ψυχική υγεία), καθώς και οι βιολογικοί (π.χ. διάρκεια εμμήνου ρύσεως).

Σε κάθε περίπτωση η στάση της μητέρας -θετική ή αρνητική- απέναντι στην κύηση και το κυοφορούμενο θα επηρεάσει ανάλογα και καθοριστικά και την πορεία της κύησης και την εξέλιξη του παιδιού.

Μητέρες με αρνητική στάση παρουσιάζουν ψυχολογικά προβλήματα (άγχος, φόβο, ψυχοσωματικά, ναυτίες, εμετούς, πονοκεφάλους, δυσκοιλιότητα, αυξημένη δυσκολία στον τοκετό), έντονα όσο και ο αρνητισμός.

Η στάση της εγκύου απέναντι στην εγκυμοσύνη είναι καταλυτική, τόσο για εκείνη όσο και για το παιδί: για εκείνη, στον τρόπο (προβληματικό ή δημιουργικό - παρα-

5. Η θετική ή η αρνητική στάση της εγκύου απέναντι στην εγκυμοσύνη είναι καταλυτική για την ίδια και το παιδί.

γωνικό) που θα βιώσει την εμπειρία της κύησης, του τοκετού και του μητρικού ρόλου και για το παιδί, στην ομαλή ή τραυματική εξέλιξή του (π.χ. βρέφη μητέρων με αρνητισμό έχουν περισσότερους κολικούς, υπερβολικό κλάμα, αισθήματα ανασφάλειας, ανεπάρκειας, απόρριψης, κ.α.).

Κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης συμβαίνουν τρεις μετασχηματισμοί των συναισθημάτων της μέλλουσας μητέρας, καθένας από τους οποίους αντιστοιχεί σε συγκεκριμένο τρίμηνο.

Στο πρώτο τρίμηνο η εγκυμοσύνη γίνεται προσωπικό μυστικό της μητέρας που επηρεάζει τα αισθήματα και τη συμπεριφορά της με στροφή στον έσω εαυτό της και τα συμβαίνοντα σε αυτόν, όπως αίσθημα δέους για τις αλλαγές στο σώμα της που αδυνατεί να ελέγξει. Στην πρώτη φάση επίκεντρο της προσοχής της εγκύου είναι ο εαυτός της.

Στο δεύτερο τρίμηνο το ενδιαφέρον της εγκύου μετατοπίζεται από τον εαυτό της στο παιδί που κυοφορεί. Σ' αυτό συμβάλλουν εξωτερικές και εσωτερικές αλλαγές και βιώματα όπως: εμφανισιακά πειστήρια της εγκυμοσύνης, πρώτα σκιρτήματα του εμβρύου, αίσθηση επικοινωνίας και ανάπτυξη ισχυρού δεσμού της εγκύου με το έμβρυο. Στη φάση αυτή μαζί με το σύντροφο κάνει όνειρα για το παιδί επενδύοντας συναισθηματικά. Η τεράστια σημασία των βιωμάτων της δεύτερης φάσης της εγκυμοσύνης για τον ψυχισμό της μέλλουσας μητέρας επιβεβαιώνεται από ομολογίες θλίψης θετών μητέρων που έχουν στερηθεί εμπειρίες και βιώματα της μυστικής σύνδεσης με το υιοθετημένο παιδί.

Στο τελευταίο τρίμηνο της εγκυμοσύνης, από το «Εγώ» - ο Εαυτός» του πρώτου τριμήνου και το «Αυτό» - το Παιδί του δεύτερου τριμήνου, η προοπτική μετατοπίζεται στο «Εμείς», τώρα και στο μέλλον. Τα κυρίαρχα αισθήματα της αντίστροφης μέτρησης για το σωματικό διαχωρισμό μητέρας - παιδιού είναι η αγωνία για τους κινδύνους και τις ωδίνες του τοκετού, η ανυπομονησία για το επικείμενο γεγονός, η δραματική αίσθηση επιβράδυνσης του χρόνου, οι έντονοι φόβοι και οι ανησυχίες τόσο για την ίδια ως προς την επάρκειά της στο ρόλο της μητέρας λ.χ., όσο και για την κατάσταση του παιδιού, αν λ.χ. γεννηθεί γερό, υγιές, με αποτέλεσμα να υιοθετεί μια υπερπροστατευτική τακτική για την ίδια και το

κυφορούμενο παιδί, ώστε να μη χαθούν όσα συναισθηματικά έχει επενδύσει σ' αυτό.

Ο τοκετός έρχεται να βάλει ένα τέλος στην παραπάνω πορεία και ταυτόχρονα σηματοδοτεί μια νέα αρχή!

Συμπερασματικά, ακόμη και υπό τις ευνοϊκότερες συνθήκες η εγκυμοσύνη αποτελεί ούτως ή άλλως μια δύσκολη περιπέτεια που δοκιμάζει τις αντοχές της μέλλουσας μητέρας σε όλους τους τομείς (προσωπικό, βιολογικό, και ψυχοκοινωνικό) σε βαθμό που και οι ωδίνες του τοκετού να αποδίδονται, κατά κύριο λόγο, από τους ερευνητές στους προγεννητικούς φόβους της μητέρας.

B. ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡΑ

Η εγκυμοσύνη της συντρόφου για όλους σχεδόν τους μέλλοντες πατέρες είναι πηγή υπερηφάνειας ως αποδεικτικό της αρρενωπότητας και της σεξουαλικής τους επάρκειας και καταλληλότητας.

Σχετική έρευνα έδειξε ότι οι αντιδράσεις των μελλόντων πατέρων στην εγκυμοσύνη διαφέρουν από των μελλόντων μητέρων και έχουν να κάνουν με τις επιπτώσεις του ερχομού του παιδιού στην ταυτότητα του «Εγώ» τους, στο γάμο τους, στην επαγγελματική τους άνοδο – εξέλιξη, κ.λ.π., κατηγοριοποιώντας τους με κριτήριο τη στάση τους απέναντι στην εγκυμοσύνη σε τρεις διαφορετικούς τύπους συντρόφων:

1. Ο ναρκισσιστικός - εγωκεντρικός

Ο ναρκισσιστικός - εγωκεντρικός τύπος αισθάνεται δέος μπροστά στην ανάληψη νέων ρόλων και ευθυνών που συνεπάγεται η άφιξη του παιδιού και αντιδρά εχθρικά, επειδή τη βιώνει ως απειλή για την ταυτότητα και το βιοτικό επίπεδό του. Οι φόβοι του συνίστανται κυρίως στην παχίδα μιας δια βίου υποχρέωσης που δημιουργεί ο ερχομός του παιδιού, καθώς και στο ότι το ενδιαφέρον της συντρόφου θα μετατοπιστεί από τον ίδιο στο παιδί.

Για το ναρκισσιστικό - εγωκεντρικό τύπο ο ερχομός ενός

παιδιού σηματοδοτεί οξεία αναπτυξιακή κρίση που εκφράζεται με παλινδρομήσεις σε εφηβικές βεξουαλικές συμπεριφορές και έντονες συγκρούσεις με τη σύντροφο και τους γονείς του.

2. Ο επαγγελματικά φιλόδοξος

Ο τύπος του επαγγελματικά φιλόδοξου αντιμετωπίζει ως εμπόδιο ή απειλή για την επαγγελματική του εξέλιξη και πρόοδο την άφιξη του παιδιού, γι' αυτό υιοθετεί συμπεριφορά αποστασιοποιημένη σε σχέση με το γεγονός, αποφεύγοντας να αναμιχνύεται στην «υπόθεση» εγκυμοσύνη και την ανάληψη ευθυνών μετά τη γέννηση και αρνούμενος οποιαδήποτε αλλαγή ή μεταβολή στα προ της εγκυμοσύνης δεδομένα της ζωής του.

3. Ο οικογενειάρχης

Ο τύπος του οικογενειάρχη, επειδή θεωρεί την πατρότητα βασικό σκοπό για την ανάπτυξη και ολοκλήρωση της ύπαρξής του, αντιμετωπίζει το γεγονός της άφιξης του παιδιού ως το μεγαλύτερο δώρο, παίζοντας ενεργό ρόλο στην προπαρασκευή για την υποδοχή τού παιδιού, όπως την όλο θαυμασμό παρακολούθηση των αλλαγών στο σώμα της συντρόφου του στα πλαίσια μιας στενότερης, βαθύτερης και ουσιαστικότερης σχέσης μαζί της, αφού από κοινού παρακολουθούν τα σκιρτήματα του εμβρύου, ζουν την παρουσία του,

6. Ο τύπος του οικογενειάρχη
αντιμετωπίζει την άφιξη του παιδιού
ως δώρο.

κάνουν όνειρα για το παιδί.

Πλήρως συνειδητοποιημένος για τις απαιτήσεις του πατρικού ρόλου, ενημερώνεται σχετικά από βιβλία για παιδιά, συναναστρέφεται άλλα ζευγάρια για να γνωρίσει τη συμπεριφορά των παιδιών, κ.α.

Αξιοσημείωτο είναι το φαινόμενο ανδρικής λοχειάς που βιώνει ένα 20% έως 25% των μελλόντων πατέρων σε «πρωτόγονες» φυλές και συνίσταται στην εμφάνιση ψυχοσωματικών συμπτωμάτων εγκυμοσύνης (ανορεξία, ναυτία, εμετοί, αύξηση βάρους, πόνοι στην κοιλιά, κ.τ.λ.), παράλληλων με της συντρόφου.

Επίσης, χρειάζεται να επισημανθεί ότι με τη γέννηση του παιδιού η δυάδα του ζευγαριού μετατρέπεται στην τριάδα «πατέρας - μητέρα - παιδί» με εντελώς διαφορετική ψυχοδυναμική.

Αξιοσημείωτη είναι επίσης η αλλαγή σχέσεων των τριών γενεών, παππούδων - γονέων - παιδιών με τον επαναπροσδιορισμό των σχέσεων (συμφιλίωση) των νέων γονιών με τους δικούς τους γονείς από τους οποίους είχαν απομακρυνθεί κατά την εφηβεία και τη διαφορετική - θετική προσέγγιση των νέων γονιών εκ μέρους των δικών τους γονιών, καθώς και του υποστηρικτικού τους ρόλου στη νέα οικογένεια.

7. Με τη γέννηση του παιδιού, η δυάδα του ζευγαριού μετατρέπεται σε τριάδα.

Γ. Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΚΑΙ Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ

Τις καθοριστικές επιδράσεις της γέννησης στη διαμόρφωση της προσωπικότητας εξετάζει η ψυχαναλυτική θεωρία που χαρακτηρίζει το κλάμα της πρώτης εξόδου του παιδιού από τη μήτρα της μητέρας «κλάμα οργής» για το χαμένο παράδεισο, το σώμα της μητέρας, όπου ζούσε δίχως έννοιες και φροντίδες, αμέριμνο και προστατευμένο σε σταθερή θερμοκρασία με εξασφαλισμένη τροφή και πλήρη προστασία.

8. Ο τοκετός.

Με τον τοκετό, το βρέφος εκτίθεται ξαφνικά σ' έναν άγνωστο, με ανυπέρβλητες δυσκολίες για επιβίωση, κόσμο και το κλάμα αποτελεί την πρώτη φυσική αντίδραση μειονεξίας του νεογέννητου στην έξω από το μητρικό σώμα προστασία

επιβίωσης.

Ο τοκετός, ως καθοριστική φιλική ή εχθρική εμπειρία που βλέπει το άτομο τον κόσμο, έχει χαρακτηριστεί από το νεοφροϋδιστή Otto Rank πηγή άγχους και νευρωτικών μορφών συμπεριφοράς που θα εμφανίσει το άτομο σε όλη τη διάρκεια ζωής του με ανεκπλήρωτο όνειρό του την επιστροφή του στο μητρικό κόλπο.

Άλλοι ερευνητές, όπως ο Robert White, τονίζουν το θετικό χαρακτήρα της βασικής ορμής του ανθρώπινου οργανισμού για αυτονόμηση και αυτάρκεια και υπό αυτήν την έννοια το κόψιμο του ομφάλιου λώρου, συμβολικά και κυριολεκτικά, αποκτά θετικό περιεχόμενο για τη βιολογική και ψυχολογική ανεξαρτητοποίηση του ατόμου, για απόκτηση συνείδησης του «Εγώ» και προσωπικής αξίας.

Η γέννηση έγινε ιδιαίτερα επίκαιρη με τη θεωρία για «γέννηση δίχως βία και αγωνία» του Γάλλου μαιευτήρα F. Leboyer.

III. ΤΟ ΒΡΕΦΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΒΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΤΟΥ ΑΝΑΓΚΕΣ

Οι βασικές βιολογικές ανάγκες του βρέφους είναι η τροφή, ο ύπνος, η ανταλλαγή της ύλης κ.α. Ο τρόπος και ο βαθμός ικανοποίησης αυτών των αναγκών, από τα σημαντικά πρόσωπα του περιβάλλοντος του παιδιού, παίζει σημαντικότατο ρόλο στην προσωπική του ανάπτυξη.

1. Ο ύπνος

Ενώ αρχικά το νεογέννητο κοιμάται το 80% του 24ώρου, στους 3 - 5 μήνες χρειάζεται 14 ώρες ύπνου το 24ωρο, στους 6 - 24 μήνες χρειάζεται 13 ώρες ύπνου το 24ωρο, στα 2 - 3 έτη χρειάζεται 12 ώρες ύπνου το 24ωρο, ενώ στα 3 - 5 έτη χρειάζεται 11 ώρες ύπνου το 24ωρο με περαιτέρω σταδιακή μείωση των ωρών του ύπνου στις 8 ώρες το 24ωρο κατά την ώριμη ηλικία και 6 ώρες ύπνου κατά την 6^η δεκαετία της ζωής.

9. Ο ύπνος.

Επειδή τα κριτήρια του ύπνου των ενηλίκων (κατάκλιση, κλείσιμο βλεφάρων, μη δυνατότητα πληροφόρησης για τα παράλληλα στο χρόνο ύπνου γεγονότα), με εξαίρεση το κριτήριο της κινητικότητας, είναι αδύνατον να εφαρμοστούν στο βρέφος, δύσκολα καθορίζεται πότε κοιμάται το βρέφος. Επιπλέον, έχει αποδειχθεί ότι και κατά τη διάρκεια του ύπνου υπάρχουν διαβαθμίσεις από τον ελαφρότερο ύπνο ως την πλήρη απώλεια συνείδησης. Τα στάδια REM του ύπνου (ενδιάμεσα στάδια με ταχύτατες κινήσεις των βολβών των ματιών και όνειρα) είναι περισσότερα στον ύπνο των βρεφών (το 50% του ύπνου στην αρχή της ζωής είναι ύπνος REM και το άλλο 50% βαθύς ύπνος) απ' ότι στον ενηλίκων, επειδή μειώνονται με την πάροδο της ηλικίας.

2. Η θρέψη

Η ικανοποίηση της πείνας και της δίψας με τη λήψη τροφής και υγρών αποτελεί φυσιολογική ανάγκη που προϋποθέτει θηλασμό, κατάποση, συγκεκριμένη θέση κεφαλιού και σώματος, κ.τ.λ. Αρχικά το βρέφος τρώει κάθε τρεις ώρες, ενώ με τον καιρό οι δόσεις γίνονται λιγότερες και οι ποσότητες μεγαλύτερες, ώστε στο τέλος του πρώτου έτους τα γεύματα είναι 3 κύρια και 2 μικρά ενδιάμεσα. Ιδανική για την ανάπτυξη είναι η τροφή που παρέχεται στο βρέφος μέσω του μητρικού θηλασμού, επειδή το μητρικό γάλα είναι αναντικατάστατο ως ποιοτικά ανώτερο όλων των υπολοίπων και προορισμένο από τη φύση για την κάλυψη των αναγκών του οργανισμού κάθε βρέφους ξεχωριστά.

Εκτός από καλύτερη υγεία, ο μητρικός θηλασμός με τη σωματική επαφή μητέρας - παιδιού δημιουργεί τους πρώτους μήνες ζωής στενό δεσμό, μια ζεστή σχέση συναισθηματικής προσκόλλησης ανάμεσα στο παιδί και το μητρικό πρόσωπο, απαραίτητη προϋπόθεση και δομικό στοιχείο στην ανάπτυξη υγιούς προσωπικότητας.

Κομβικό στάδιο στην ανάπτυξη είναι ο απογαλακτισμός, η δεύτερη έξοδος του παιδιού από το στήθος της μητέρας του, που προϋποθέ-

10. Ο μητρικός
θηλασμός.

τει δεξιότητες, όπως επιθυμία του παιδιού να πίνει την τροφή από το κουτάλι ή το κύπελλο, να επιθυμεί στερεά τροφή και δεξιότητες,

όπως μάσηση, κατάποση, κ.α. Η λήψη στερεάς τροφής αρχίζει από τον 4^ο κιόλας μήνα, ενώ επιθυμία για κάποια είδη τροφής εκδηλώνεται από το 12^ο μήνα.

11. Λήψη στερεάς τροφής Άκρως σημαντικό για τη θρέψη του βρέφους είναι το πρόγραμμα διατροφής, θέμα για το οποίο αρκετές έρευνες δείχνουν ότι το παιδί προσαρμόζεται στο ωράριο διατροφής, ενώ υπάρχει και έρευνα διάρκειας 6 ετών, όπου δόθηκε η ελευθερία επιλογής σε 15 βρέφη 6 έως 11 μηνών να τρώνε ό,τι θέλουν, όποτε θέλουν και σε όποια ποσότητα θέλουν από 12 είδη τροφής (με συνολικό αριθμό διαφορετικών τροφών στα γεύματα τις 30), που απέδειξε ότι τελικά, το κάθε παιδί δημιούργησε το προσωπικό του διαιτολόγιο με σωστή αναλογία θρεπτικών συστατικών και συνδυασμό που εξασφάλιζε την ιδανική διαιτητική ισορροπία, με αποτέλεσμα τα παιδιά της πειραματικής αυτής ομάδας να μην παρουσιάζουν διατροφικά προβλήματα στη μετέπειτα εξέλιξή τους και η αντοχή τους στις ασθένειες να είναι μεγαλύτερη από του μέσου παιδιού.

Συμπερασματικά, το κάθε παιδί έχει την ικανότητα να ρυθμίσει καλύτερα από κάθε άλλον το προσωπικό του διαιτολόγιο και τελικά, η μητέρα μπορεί να γνωρίσει τα θέματα του παιδιού, μόνο όταν λαμβάνει υπόψη της ό,τι μπορεί να διδαχθεί από το ίδιο το παιδί. Ο / η ενήλικος / η τροφός, ο / η οποίος / α θα αναλάβει την ικανοποίηση της ανάγκης για λήψη τροφής από το παιδί, δημιουργεί με τη συμπεριφορά, την προσωπικότητα και τη στάση του / ης συναισθηματικούς δεσμούς με το παιδί που θα διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη μετέπειτα εξέλιξή του για τη δημιουργία μιας υγιούς προσωπικότητας.

IV. Η ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΒΡΕΦΟΥΣ

Η γλώσσα, ως κώδικας επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων, περιλαμβάνει κινήσεις (μορφασμούς, χειρονομίες, κ.α.) και έναρθρο λόγο (λεκτική - φωνούμενη γλώσσα).

Σχεδόν όλα τα παιδιά, σταδιακά - εξελικτικά, σε εκπληκτικά σύντομο χρονικό διάστημα επιτυγχάνουν να κατανοούν και να γίνονται κατανοητά από τους άλλους, ενώ κάθε μέσο παιδί κατακτά τις βασικές δομές της μητρικής του γλώσσας στα 4 πρώτα έτη του βίου του.

Η φωνούμενη γλώσσα ως σύστημα περιλαμβάνει: **1.** Σύνολο φθόγγων (φωνήματα), **2.** Σύνολο κανόνων για συνδυασμό φωνημάτων και σχηματισμό λέξεων, **3.** Σύνολο σημασιών για τις λέξεις, **4.** Σύνολο κανόνων για το συνδυασμό των λέξεων σε προτάσεις, **5.** Σύνολο κανόνων για συσχετισμό προτάσεων και σημασιών (π.χ. η ίδια λέξη σε διαφορετική σειρά μπορεί να προσλαμβάνει διαφορετική σημασία, ενώ διαφορετικές λέξεις σε διαφορετικές προτάσεις μπορεί να προσλαμβάνουν ίδια σημασία).

A. ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΒΡΕΦΟΥΣ

Προπαρασκευαστική γλωσσική περίοδος με προγλωσσικά στοιχεία θεωρείται το 1^ο έτος της ζωής του παιδιού. Στο τέλος του 1^{ου} έτους περίπου εμφανίζεται η φωνούμενη γλώσσα, στο 2^ο έτος γίνεται συστηματική προσπάθεια για κατάκτηση και επεξεργασία όλων των στοιχείων της φωνούμενης γλώσσας, προσπάθεια που συνεχίζεται και στο 3^ο έτος και μετέπειτα.

Τα προγλωσσικά στοιχεία της προπαρασκευαστικής γλωσσικής περιόδου του 1^{ου} έτους είναι τα εξής: **1.** Άναρθρες φωνές - κλάμα, **2.** Βάβισμα - ψελλίσματα, **3.** Ιδιόρρυθμες λέξεις. Στο 2^ο έτος διακρίνουμε τα εξής επιμέρους στάδια: **1.** Των μεμονωμένων λέξεων και **2.** Των ελλειπτικών προτάσεων (τηλεγραφικός λόγος).

12. Κλάμα.

1. Άναρθρες φωνές - κλάμα

Κατά τους 2 πρώτους μήνες ζωής οι αυτοματοποιημένες άναρθρες

κραυγές και το κλάμα του βρέφους παράγονται σε καταστάσεις πείνας, πόνου, αλλαγής θερμοκρασίας, κ.α.

Το κλάμα, αρχικά ως ενέργεια αντανακλαστικού τύπου, διαφοροποιείται αργότερα σε τόνο, ένταση και διάρκεια, χωρίς να έχει, όπως οι έρευνες έχουν δείξει, ουδεμία σχέση με τη δεξιότητα της γλώσσας.

2. Βαβίσμα - ψελλίσματα

Από τον 3^ο μήνα το βρέφος παράγει ψελλίσματα δίχως εννοιολογικό περιεχόμενο (σημασία). Πρόκειται για εγγενή αντίδραση, ένα είδος φωνητικού παιχνιδιού ασκήσεων των φωνητικών οργάνων που εκδηλώνεται με επανάληψη των φθόγγων. Ο ρυθμός των ψελλισμάτων μειοδοποιείται στο 1^ο μήνα και ελαχιστοποιείται σταδιακά με την εμφάνιση των πρώτων λέξεων, αν και τα ψελλίσματα συνεχίζονται ακόμη και μετά την εμφάνιση και χρήση αρκετών μεμονωμένων λέξεων από το παιδί. Η κανονικότητα της πορείας της φωνολογικής εξέλιξης είναι ίδια σε όλες τις γλώσσες, δηλαδή ο αρχικός αριθμός των φθόγγων είναι περιορισμένος με μεγαλύτερη αναλογία φωνηέντων, ενώ αργότερα διευρύνεται και εμπλουτίζεται με παράλληλη αύξηση της αναλογίας των συμφώνων.

Η σχέση βαβίσματος - λόγου δεν έχει διευκρινιστεί με σαφήνεια, διότι, ενώ πολλά πειράματα έχουν δείξει ότι η κοινωνική ενίσχυση και η ομιλία ενηλίκου αυξάνουν τη συχνότητα του βαβίσματος, κανένα πείραμα δεν έχει ακόμη αποδείξει ότι αυτού του είδους η μάθηση αλλάζει τον τύπο, το είδος των γλωσσικών φθόγγων. Άρα, η εξωτερική παρέμβαση ενισχύει ό,τι αφ' εαυτού θα εκδηλωνόταν.

3. Ιδιόρρυθμες λέξεις

Σε προχωρημένη φάση της περιόδου του βαβίσματος (6^ο έως 8^ο μήνα) το βρέφος χρησιμοποιεί φθογγολογικά σύνολα για υποδήλωση ενεργειών, αντικειμένων και καταστάσεων, τις ιδιόρρυθμες λέξεις, δηλαδή ένα «προσωπικό» λεξιλόγιο που αντιλαμβάνονται

μόνο τα στενά συνδεδεμένα με το βρέφος πρόσωπα.

Το στάδιο των ιδιόρρυθμων λέξεων αποτελεί το συνδυαστικό κρικό ψελλισμάτων και της πρώτης φωνούμενης λέξης, επειδή το βρέφος αρχίζει να συνειδητοποιεί ότι οι ακολουθίες γλωσσικών φθόγγων έχουν συγκεκριμένη σημασία, και έτσι από τα ψελλίσματά του κατασκευάζει δικές του «λέξεις».

Στο 10^ο περίπου μήνα το βρέφος εισέρχεται στην τελευταία φάση της προγλωσσικής περιόδου, της φωνητικής μίμησης και κατανόησης του λόγου του ενηλίκου, και πριν την παραχωρή της πρώτης του λέξης μπορεί να εκτελεί πολύπλοκες οδηγίες των ενηλίκων, όπως: «Πάρε τη μπάλα και βάλε την στο καλάθι», κ.α.

4. Μεμονωμένες λέξεις - Συγκρητικός λόγος

Ο μονολεκτικός λόγος του παιδιού, που εμφανίζεται τον 11^ο περίπου μήνα, θεωρείται ότι αντιστοιχεί σε ολόκληρη πρόταση και ορίζεται ως «συγκρητικός λόγος». Όταν δηλαδή το παιδί λέει «παλτό», δηλώνει ενέργεια που θέλει να πραγματοποιηθεί, όπως «δώσε το παλτό μου» ή «πάμε βόλτα» ή άλλη κατάσταση, όπως «κάνει κρύο», κ.α.

Κάποιοι ψυχογλωσσολόγοι δέχονται ότι κάθε μονολεκτική έκφραση αποτελεί ελλειπτική πρόταση με «βαθιά δομή» που αντιστοιχεί σε ολόκληρη πρόταση και επ' αυτού συνηγορούν πολλές ενδείξεις, ότι λ.χ. το παιδί κατανοεί πολύ περισσότερο απ' ό,τι μπορεί να εκφράσει ή ότι κάθε φορά δίνεται στη λέξη διαφορετικός τονισμός σαν να επρόκειτο για ολόκληρη πρόταση, κ.α.

5. Ελλειπτικές προτάσεις - Τηλεγραφικός λόγος

Από το 18^ο περίπου μήνα και μετά το βρέφος αρχίζει να σχηματίζει προτάσεις με 2 - 3 λέξεις συνήθως, με ουσιαστικά, ρήματα και επίθετα από τις οποίες απουσιάζουν άρθρα, βοηθητικά ρήματα, σύνδεσμοι, αντωνυμίες, προθέσεις, και ο λόγος παίρνει

μορφή τηλεγραφήματος, γι' αυτό λέγεται τηλεγραφικός λόγος. Ο τηλεγραφικός λόγος παρατηρείται και στον αυθόρμητο και στο μιμητικό λόγο του παιδιού, όπου υπάρχει η τάση να διατηρηθούν μόνο οι κύριες λέξεις του περιεχομένου, απαραίτητες για την κατανόηση του μηνύματος.

V. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΕΜΠΕΙΡΙΩΝ ΣΤΗ ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Στην όλη πορεία της γνωστικής ανάπτυξης πρωταρχικό ρόλο παίζει η εμπειρία και η άσκηση, διότι το τελικό προϊόν της ανάπτυξης προκύπτει από τη δυναμική αλληλεπίδραση ωρίμασης - μάθησης, όπου δίχως την εμπειρία δεν μπορεί να υπάρξει ουσιαστική ανάπτυξη.

Ενώ η υποδομή της γλώσσας μπορεί να υπάρχει στο άτομο, η ανάπτυξη της γλώσσας εξαρτάται από την επιθυμία και τις ευκαιρίες του ατόμου για κοινωνική συμμετοχή και αλληλεπίδραση. Οι περιπτώσεις «άχριστων» παιδιών που μεγάλωσαν αναγκαστικά όχι σε ανθρώπινα, αλλά σε ζωικά περιβάλλοντα, μην κατορθώνοντας να μάθουν ποτέ την ανθρώπινη γλώσσα και πάσχοντας από βαριά νοητική υστέρηση, αποτελούν απόδειξη της σημασίας της κοινωνικής εμπειρίας στη γλωσσική ανάπτυξη.

Χαρακτηριστικό επίσης παράδειγμα είναι οι ψελλισμοί των κωφαλάλων. Ενώ δηλαδή και τα κωφάλαλα παιδιά, όπως και τα φυσιολογικά, στον τρίτο μήνα αρχίζουν να παράχουν ψελλίσματα, σιγούν μετά από λίγο διάστημα, επειδή δεν υπάρχει ακουστική εμπειρία.

Η τεράστια σημασία του περιβάλλοντος στην αναπτυξιακή διαδικασία έχει αποδειχθεί από έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί σε ιδρυματικά παιδιά, τα οποία παρουσιάζουν καθυστέρηση σε όλους τους τομείς της ανάπτυξης (σωματικό, γλωσσικό, κοινωνικό), εξαιτίας

13. Ιδρυματικό παιδί.

των περιορισμένων μορφωτικών ερεθισμάτων.

Άλλη έρευνα σε ιδρυματικά παιδιά που στη συνέχεια είχαν υιοθετηθεί από άτεκνους γονείς έδειξε την τεράστια σημασία του χρόνου παραμονής στο ίδρυμα για τη μετέπειτα εξέλιξη του παιδιού, ότι δηλαδή όσο νωρίτερα απομακρύνεται το παιδί από το ιδρυματικό περιβάλλον τόσο μικρότερη αναπτυξιακή ανεπάρκεια θα παρουσιάσει. Ειδικότερα, όσα παιδιά παραμένουν στο ίδρυμα πάνω από 6 μήνες υφίστανται έκπτωση των νοητικών τους ικανοτήτων σε βαθμό που η μετέπειτα παραμονή τους σε θετή οικογένεια δεν είναι ικανή να εξαλείψει, ενώ λιγότεροι από 6 μήνες παραμονής στο ιδρυματικό περιβάλλον έχουν ανεπαίσθητη επίδραση στη νοητική ανάπτυξη του παιδιού. Ηλικίες - σταθμοί είναι ο 6^{ος} μήνας και το 3^ο έτος. Παιδιά που παραμένουν στο ίδρυμα πάνω από 3 έτη παρουσιάζουν ακόμη μεγαλύτερη μη αναστρέψιμη έκπτωση των νοητικών τους ικανοτήτων.

1. Γλικά ερεθίσματα και γνωστική ανάπτυξη του βρέφους και του νηπίου

Η γνωστική ανάπτυξη είναι προϊόν αλληλεπιδράσεων του παιδιού με το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον, με τα πράγματα και πρόσωπα του περιβάλλοντος του παιδιού. Ποσότητα και ποικιλία ερεθισμάτων που απευθύνονται σε όσο το δυνατόν περισσότερες αισθητηριακές διόδους (απτικά, ακουστικά, οπτικά κινησιολαϊσθητικά ερεθίσματα), όσο το δυνατόν προς το ποιον όλων των χρωμάτων, των σχημάτων, των μεγεθών, των υλικών κατασκευής, των ειδών επιφάνειας διευκολύνουν τη γνωστική ανάπτυξη.

Η πολυπλοκότητα και ποικιλία ερεθισμάτων συναρτάται πάντα με το επίπεδο γνωστικής ωριμότητας του παιδιού, εφόσον για να υπάρξει ανάπτυξη, κατά τον **Piaget**, χρειάζεται διαφορά γνωστικών δομών και απαιτήσεων του περιβάλλοντος.

14. Ζαν Πιαζέ.

Για να λειτουργήσουν δηλαδή αποτελεσμα-

τικά οι νέες απαιτήσεις, χρειάζεται να είναι λίγο πιο πάνω απ' ό,τι μπορεί να αφομοιώσει κάθε φορά το άτομο, όχι όμως πολύ πέρα από τις αφομοιωτικές του ικανότητες.

Επίσης, η πολυπλοκότητα και ποικιλία του περιβάλλοντος να είναι σύστοιχη και όχι δυσανάλογη με το επίπεδο της γνωστικής ωριμότητας του παιδιού, επειδή η δυσανάλογα χαμηλή προκαλεί ανία, ενώ η δυσανάλογα υψηλή προκαλεί σύγχυση και αποθάρρυνση. Άρα, η γνώση των γνωστικών ικανοτήτων του παιδιού από τους γονείς του έχει τεράστια σημασία για τη γνωστική του ανάπτυξη, διότι οι γονείς παρέχουν ερεθίσματα και μαθησιακές ευκαιρίες σύστοιχες προς την αφομοιωτική ικανότητα του παιδιού.

Τρίτο βασικό στοιχείο του περιβάλλοντος για τη γνωστική ανάπτυξη του παιδιού είναι το να επενεργεί και να χειρίζεται ελεύθερα τα αντικείμενα του περιβάλλοντός του.

Ο Piaget θεωρεί βασική για τη δόμηση της γνωστικής λειτουργίας την αλληλεπίδραση του παιδιού με τα πράγματα.

15. Αλληλεπίδραση του παιδιού με τα πράγματα

Τέταρτο σημαντικό στοιχείο είναι η «ανταπόκριση» των ενεργειών του παιδιού στο περιβάλλον και η δυνατότητά του να ασκεί έλεγχο πάνω σ' αυτό.

Αν το παιδί διαπιστώσει ότι δεν μπορεί να επενεργήσει πάνω στο περιβάλλον (π.χ. παιχνίδια που δεν μπορεί να ανακατασκευάζει, να τροποποιεί, να συνθέτει), θα υιοθετήσει στάση αδυναμίας και θα αισθανθεί απογοήτευση. Κατάλληλα για τη γνωστική ανάπτυξη του παιδιού είναι τα παιχνίδια, στο υλικό των οποίων το παιδί μπορεί να επενεργεί αποτελεσματικά, και να το τροποποιεί (πηλός, πλαστελίνη, χώμα, κύβοι, χαρτόνια, νερό, κ.α.).

2. Διαπροσωπικές σχέσεις και γνωστική ανάπτυξη του βρέφους

Ο διαχωρισμός των επιδράσεων των προσώπων και των επιδράσεων των υλικών ερεθισμάτων στη γνωστική ανάπτυξη του

παιδιού είναι πολύ δύσκολος, επειδή οι επιδράσεις των υλικών ερεθισμάτων γίνονται πάντα μέσα στο πλαίσιο των σχέσεων του παιδιού με τα σημαντικά πρόσωπα του περιβάλλοντός του.

Το ποσό και το είδος αλληλεπίδρασης γονέων - παιδιού παίζει διαφοροποιητικό ρόλο στη γνωστική ανάπτυξη του παιδιού (φροντίδα παροχής από τα σημαντικά πρόσωπα του περιβάλλοντος του παιδιού, μαθησιακών ευκαιριών σύστοιχων με το επίπεδο μαθησιακής ωριμότητας του παιδιού, ενθάρρυνση των σημαντικών προσώπων προς το παιδί να λύνει τα προβλήματα, παροχή ευκαιριών για επιτεύγματα, εμπιστοσύνη στις ικανότητες του παιδιού, ικανοποίηση και ενθουσιασμός για τα επιτεύγματα του παιδιού, κ.τ.λ.).

Σε έρευνα για την επίδραση του χρόνου αλληλεπίδρασης γονέων - παιδιού διαπιστώθηκε ότι όσο περισσότερο χρόνο αλληλεπίδρασης με το παιδί διαθέτει η μητέρα τόσο συγκριτικά υψηλότερη νοημοσύνη διαθέτει το παιδί. Απαραίτητη δεν είναι η απλή παρουσία του γονέα, αλλά η αλληλεπίδρασή του με το παιδί, στις απαιτήσεις του οποίου για μάθηση πρέπει να ανταποκρίνεται συστηματικά και θετικά.

Ειδικότερα, στη γλωσσική ανάπτυξη η αλληλεπίδραση των γονέων με το παιδί είναι καθοριστική (τα ψελλίσματα π.χ. του βρέφους αυξάνουν, όταν οι γονείς απλώς χαμογελούν στο βρέφος όταν ψελλίζει).

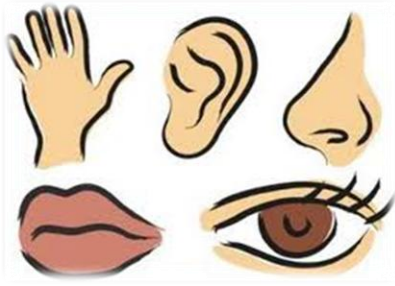
Γλωσσικές δραστηριότητες των γονέων για επίτευξη της γλωσσικής ανάπτυξης του βρέφους είναι ομιλία ποικίλου περιεχομένου (ανάγνωση ή αφήγηση ιστοριών, προφορικές εξηγήσεις - ερμηνείες σε απορίες του παιδιού, κ.τ.λ.).

Οι γονείς υποβοηθούν τη γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού είτε επεκτείνοντας τις ελλειμματικές του προτάσεις, τον τηλεγραφικό του λόγο, είτε παρακινώντας σε ομιλία το παιδί. Μίμηση του ελλειμματικού λόγου του παιδιού αποτελεί μέγα σφάλμα, επειδή στερείται από το παιδί η ευκαιρία να γνωρίσει το σωστό γλωσσικό πρότυπο. Γι' αυτό είναι άκρως σημαντικό οι γονείς να μιλούν

16. Απαραίτητη η αλληλεπίδραση των γονέων με το παιδί.

στο παιδί βαν σε ενήλικο.

17. Αισθητηριακές δίοδοι.

Βέβαια, απαραίτητη προϋπόθεση για την ευδοκίμηση των προσπαθειών των γονέων στην κατεύθυνση της γνωστικής ανάπτυξης του παιδιού είναι η καλή λειτουργία όλων των αισθητηριακών δίοδων του, και ο έλεγχος για τη διαπίστωση της καλής λειτουργίας των αισθητηριακών δίοδων του.

VI. Η ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΝΗΠΙΑΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για τη στάση του ατόμου απέναντι στα πρόσωπα και πράγματα του περιβάλλοντός του πρωταρχικό ρόλο παίζει η κοινωνικοποίηση. Μέσω της κοινωνικοποίησης το παιδί προσαρμόζει τη συμπεριφορά του στα πρότυπα της ομάδας αποκτώντας κοινωνική συνείδηση υπεύθυνου μέλους της κοινότητας.

Το παιδί αρχικά δεν γνωρίζει τι είναι κοινωνικό και τι αντικοινωνικό στις σχέσεις του με τους άλλους. Τα κοινωνικά πρότυπα συμπεριφοράς μαθαίνονται μέσω ψυχολογικών διαδικασιών, όπως μίμηση, ταύτιση, ενίσχυση, κ.α.

B. ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ

Κατά το νεοφροϋδιστή Erik Erikson η προσωπικότητα εξελίσσεται από τη γέννηση ως τη γεροντική ηλικία με διαφορετική «αναπτυξιακή κρίση του Εγώ» σε κάθε ηλικία. Οι αναπτυξιακές κρίσεις είναι συνολικά οκτώ.

Στην προσχολική ηλικία στην προσωπικότητα κυριαρχούν από τον 18^ο μήνα ως το 3^ο έτος τα χαρακτηριστικά της αυτονομίας ή αμφιβολίας, και από το 3^ο ως το 6^ο έτος, της πρωτοβουλίας ή ενοχής.

1. Η αναπτυξιακή κρίση αυτονομίας - αμφιβολίας

18. «Όχι, μόνος / η μου».

Πριν το τέλος του 2^{ου} έτους το παιδί επιδίδεται στον ενεργητικό έλεγχο του περιβάλλοντος και στην επιβολή της θέλησής του με στόχο την επιβεβαίωση του Εγώ. Η φράση «Όχι, μόνος / η μου», φανερώνει την κυρίαρχη επιθυμία του από 1,5 έως 2,5 ετών παιδιού να αποφασίζει και να εκτελεί όπως και όταν θέλει τις επιλογές του.

Η στάση (προτρεπτική - ενθαρρυντική - ελεύθερη ή αποτρεπτική - αποθαρρυντική - ανελεύθερη) των γονέων σε αυτή την αναπτυξιακή φάση παίζει πρωτεύοντα ρόλο στην απόκτηση αυτονομίας - αυτοπεποίθησης ή αμφιβολίας - ανασφάλειας εκ μέρους του παιδιού. Αυτονομία και αυτοπεποίθηση οδηγούν το παιδί στη σκέψη: «Ό,τι αποφασίζω και κάνω ο / η ίδιος / α οδηγεί σε επιτυχία. Αν αποτύχω, θα ξαναπροσπαθήσω». Στην αντίθετη περίπτωση, ολικής αμφιβολίας του παιδιού για την ικανότητά του να επηρεάζει το ίδιο την πορεία της ζωής του, μπορεί να καταλήξει σε ακραίες αντιδράσεις προκλητικής ανυπακοής, ανταρσίας ή πλήρους υποταχής.

Θετική αυτονομία αναπτύσσεται υπό συνθήκες ανεξαρτησίας και αυτάρκειας με ευκαιρίες για προσωπική δράση και άσκηση της αυτονομίας δίχως επιβαλλόμενη βοήθεια από τους γονείς. Αμφιβολία και αναξιοσύνη αναπτύσσονται υπό καθεστώς υπερπροστατευτικότητας και περιορισμού ή κατάργησης της ελευθερίας κινήσεων με ταυτόχρονη επιβολή της ανεπιθύμητης από το παιδί βοήθειας των γονέων.

Η απόκτηση αυτονομίας συμπίπτει χρονικά και συνδέεται στενά με την απόκτηση ελέγχου των σφικτήρων. Στον τομέα «έλεγχος σφικτήρων» το παιδί διαπιστώνει νωρίς τη δυνατότητα επιλογών για έμπρακτη άσκηση της αυτονομίας του. Αν η σχέση του με τους γονείς είναι θετική το παιδί συνδυάζει την επιθυμία του για αυτονομία με την επιθυμία των γονέων του να μη βρέχεται και να μη λερώνεται. Αν η σχέση του με τους γονείς είναι αρνητική η συγκεκριμένη φυσική λειτουργία μεταβάλλεται σε εστία μακράς διαμάχης παιδιού - γονιών.

Το παιδί μη θέλοντας να στοιχηθεί με τους γονείς, ενώ μπορεί, αρνείται να ασκεί έλεγχο στο σώμα του αντιμετωπίζοντας «διπλή», κατά τον Erikson, «ανταρσία και ήττα», αφού επαναστατεί εναντίον του εαυτού του που θέλει ν' αποκτήσει αυτονομία και των γονέων του που απαιτούν έλεγχο σφιχτήρων, χάνοντας την ευκαιρία και για αυτονομία και για επιδοκιμασία από τους γονείς.

Απαραίτητος στο σημείο αυτό είναι ο 19. Ο Erik Erikson προσδιορισμός της ελευθερίας απόφασης και δράσης του παιδιού σε λογικά όρια, διότι η επιβολή ορίων δεν είναι ασυμβίβαστη με την αυτονομία. Αν το νήπιο «εγκαταλειφθεί», δίχως λογική οριοθέτηση της ελευθερίας του, να βρεθεί ξαφνικά σ' έναν κόσμο που ξεπερνάει τις δυνατότητες ελέγχου του, θα απολέσει την εμπιστοσύνη του και προς τον κόσμο και προς τον εαυτό του.

2. Η αναπτυξιακή κρίση πρωτοβουλίας - ενοχής

Από τα 3 έως τα 6 έτη η απόκτηση πρωτοβουλίας ή ενοχής είναι κυρίαρχο στοιχείο της προσωπικότητας. Χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτής της περιόδου είναι κάθε δημιουργική δράση, όπως ιχνογραφήματα, χορός, ρυθμικές κινήσεις, υπόδυση ρόλων, φανταστικό παιχνίδι, κατασκευές και ανακατασκευές που προσφέρουν ποικίλες ευκαιρίες εξερεύνησης του κόσμου και άλλες τόσες πιθανές λύσεις. Με τη φαντασία του το νήπιο των 4 ετών γίνεται άγρια τίγρης, ατίθασο άλογο, φοβισμένο κουνέλι ή ήρωας που δαμάζει την τίγρη, ικανός ιππέας που τιθασεύει το άλογο, καλόκαρδος γείτονας που περιθάλλει το φοβισμένο κουνέλι. Με τα ψηλοτάκουνα και την ομπρέλα της

20. Παιχνίδια ρόλων: Κάνει ό,τι η μαμά.

μαμάς, τη γραβάτα και τα γυαλιά του μπαμπά, τη σκούπα

21. Κάνει ό,τι ο μπαμπάς.

και το καλάθι αχρήστων δημιουργεί επιθυμητούς ρόλους και εμπειρίες, συλλήψεις με έντονη βιωματική υπόσταση, σκέπτεται λ.χ. τις πράξεις των ενηλίκων στους ρόλους αυτούς, βάζει τον εαυτό του στη θέση τους, κ.τ.λ.

Αυτήν την περίοδο αναπτύσσεται το Υπερεγώ με την εσωτερίκευση της εικόνας του γονέα - πατέρα που εκφράζει το κοινωνικό αξιακό σύστημα, την κρατούσα κοινωνική ηθική, και το άτομο αποκτά συνείδηση για το «τι πρέπει» και «τι δεν πρέπει» να κάνει, και μηχανισμό ελέγχου της κοινωνικής αποδοχής των πράξεών του βάσει των «πρέπει» και «δεν πρέπει» με ανταγωνισμό της τάσης για δράση και της απαίτησης για αυτοέλεγχο.

Αν οι δημιουργικές δράσεις του παιδιού συναντούν την επιδοκιμασία των γονέων, αποκτάται από το παιδί η τάση αναζήτησης δημιουργικών εμπειριών και πρωτοβουλιών, ενώ η βιασύνη των γονέων για πρόωμη απόκτηση ισχυρού «Υπερεγώ» από το παιδί του δημιουργεί ενοχές για τα πραγματικά ή φανταστικά εγχειρήματά του. Εγκαθίδρυση υγιούς πρωτοβουλίας στο παιδί επιτυγχάνεται, όταν ελεύθερα δρα δημιουργικά κάτω από αρκετά ισχυρό, αλλά όχι αρκετά τιμωρητικό κοινωνικό έλεγχο.

Γ. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ

Ο περισσότερο καθοριστικός παράγοντας της προσωπικότητας και των διαπροσωπικών σχέσεων θεωρείται το φύλο ως προς το βιολογικό και τον κοινωνικό του ρόλο, αν και ο βιολογικός ρόλος του φύλου εμπεριέχεται στον κοινωνικό του ρόλο.

1. Βιολογικός ρόλος του φύλου

Πρώτος ο Freud με την περιγραφή των σταδίων της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης, επεσήμανε τη σημασία της ερωτικής βιολογικής ορμής από την αρχή της ζωής, και κατά συνέπεια και τη σημασία της ταύτισης του παιδιού με το φύλο του.

Σύμφωνα με τον Freud, στη βρεφική ηλικία το άτομο διανύει το ναρκισσιστικό στάδιο, όπου η ικανοποίηση του αντλείται από το σώμα του (στοματικό και πρωκτικό στάδιο), ενώ στη νηπιακή

22. Οιδιπόδειο σύμπλεγμα.

το παιδί ταυτίζεται με το γονέα του ίδιου φύλου.

ηλικία κυριαρχεί το φαλλικό στάδιο με κυρίαρχο γνώρισμα την προτίμηση του παιδιού για το γονέα του άλλου φύλου (οιδιπόδειο σύμπλεγμα για τα αγόρια και σύμπλεγμα της Ηλέκτρας για τα κορίτσια). Στο τέλος της προσχολικής ηλικίας

2. Κοινωνικός ρόλος του φύλου

Ο κοινωνικός ρόλος του φύλου συνίσταται στα κοινωνικώς αποδεκτά πρότυπα συμπεριφοράς για κάθε φύλο. Πρόκειται για την εικόνα του «ιδανικού» άντρα και της «ιδανικής» γυναίκας προς την οποία ενθαρρύνεται κάθε μέλος της ομάδας να εναρμονίσει τη συμπεριφορά του για να επιβραβευτεί, ενώ αποκλίνουσα, από τα κοινωνικώς αποδεκτά πρότυπα, συμπεριφορά παρεμποδίζεται και αποδοκιμάζεται.

Τεράστια είναι η σπουδαιότητα του ρόλου του φύλου για την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του ατόμου. Ο ρόλος του φύλου δεν είναι δοσμένος εξ αρχής, αλλά διαμορφώνεται σταδιακά. Στο 3^ο έτος το παιδί, ενώ γνωρίζει τις έννοιες «αγόρι - κορίτσι», δεν γνωρίζει την ανατομική, αλλά μόνο την επιφανειακή σημασία τους που προσδιορίζεται από εξωτερικά χαρακτηριστικά, όπως ενδυμασία, ομιλία, κόμμωση, κ.α. Μεταξύ 4^{ου} και 5^{ου} έτους, δηλαδή στο φαλλικό στάδιο, ποσοστό μεγαλύτερο από το 50% των παιδιών κάνουν λάθη στη διάκριση των γεννητικών οργάνων, ενώ στο 5^ο ή 6^ο έτος τα παιδιά είναι πλέον σε θέση να αντιληφθούν τα ανατομικά χαρακτηριστικά κάθε φύλου, καθώς και τους ρόλους που σχετίζονται με το φύλο τους με βάση τα στερεότυπα των ενηλίκων.

Το γεγονός ότι ενήλικοι και παιδιά αντιλαμβάνονται τις διαφορές των φύλων βάσει κοινών κοινωνικών στερεοτύπων έχει τεράστια σημασία στον τρόπο ερμηνείας και αντίδρασης απέναντι στα πράγματα. Σε έρευνα που ζητήθηκε από 2 ομάδες φοιτητών να κρίνουν το είδος συναισθηματικής αντίδρασης ενός εννεάμηνου βρέφους σε φιλμ, η ομάδα των φοιτητών που τους είχε δηλωθεί ότι

το βρέφος ήταν αγόρι χαρακτηρίσαν στερεοτυπικά την αντίδραση του βρέφους «θυμό», ενώ η ομάδα των φοιτητών που τους είχε δηλωθεί ότι το βρέφος ήταν κορίτσι χαρακτηρίσαν στερεοτυπικά την αντίδραση του βρέφους «φόβο». Βάσει των στερεοτύπων, το φοβισμένο κορίτσι θα το καθησυχάσουμε και θα το προστατέψουμε, ενισχύοντας την εξάρτηση και την παθητική συμπεριφορά.

Δ. ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΣΥΝΟΜΗΛΙΚΟΥΣ - ΠΑΙΔΙΚΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ

Ήδη από το 18^ο μήνα, το βρέφος έχει δημιουργήσει πολλαπλές προσκολλήσεις σε ενήλικους (γονείς) και συνομηλίκους (αδέλφια). Οι προσκολλήσεις και αλληλεπιδράσεις με συνομηλίκους αυξάνονται με τη διεύρυνση του περιβάλλοντος των διαπροσωπικών του σχέσεων στη γειτονιά, στον παιδικό σταθμό, στο

23. Η ομάδα των συνομηλίκων συμβάλλει στην ορθή κοινωνικοποίηση του παιδιού.

νηπιαγωγείο, όπου η ομάδα των συνομηλίκων συμβάλλει σε σημαντικότατο βαθμό στην ομαλοποίηση των ιδιορρυθμιών της οικογένειας. Έτσι, μέσα από το διορθωτικό ρόλο της ομάδας το υπερπροστατευμένο, χαϊδεμένο παιδί θα μάθει ότι οι διαπροσωπικές σχέσεις με τους συνομηλίκους διέπονται από αμοιβαιότητα και ισοτιμία, ότι δικαιώματα έχουν και οι άλλοι και οφείλει να τα αναγνωρίζει και ότι έχει και υποχρεώσεις που οφείλει να εκπληρώνει, ενώ το κατατρεγμένο παιδί στην ομάδα των συνομηλίκων θα έχει την ευκαιρία ταύτισης με πρόσωπα, για να αντλήσει την κατανόηση και την αποδοχή που στερήθηκε από την οικογένειά του.

1. Αναπτυξιακές δράσεις και διαπροσωπικές σχέσεις

Από τον 6^ο μήνα τα βρέφη μεταξύ τους αλληλεπιδρούν απρόσωπα σαν αμοιβαίως ενδιαφέροντα αντικείμενα. Μεταξύ 14^{ου} και 18^{ου} μήνα μεσολαβεί η μεταβατική περίοδος μετατόπισης του ενδιαφέροντος από τα αντικείμενα στα πρόσωπα. Μετά τον 18^ο

μήνα εμφανίζεται η θετική προσέγγιση που εκφράζεται με ανταλλαγή χαμόγελων, συνομιλία, κινητικά παιχνίδια, ανταλλαγή παιχνιδιών, ενδιαφέρον για τα τραύματα των άλλων, κ.α.

Με την είσοδό του στο σχολείο το παιδί έχει αναπτύξει την αίσθηση του «ανήκειν» στην ομάδα που κατά την παιδική ηλικία είναι ομόφυλη (μόνο αγόρια ή μόνο κορίτσια). Στην περίοδο αυτή δημιουργούνται οι φιλίες που διαρκούν ολόκληρη τη ζωή (παιδικές φιλίες). Μετά τα 14 έτη οι ομάδες γίνονται ετερόφυλες και οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μελών πολυπλοκότερες.

Από αποτελέσματα παλιότερης έρευνας η κοινωνική αλληλεπίδραση των παιδιών ταξινομήθηκε ως εξής:

α. Το αμέτοχο παιδί: παραμένει στο χώρο του παιχνιδιού μόνο του, δίχως ν' ασχολείται με κάτι.

β. Το μοναχικό παιδί: το παιδί παίζει μόνο του και, παρότι είναι κοντά στα άλλα παιδιά, ενδιαφέρεται μόνο για το δικό του παιχνίδι.

γ. Το παιδί θεατής: το παιδί συμμετέχει στο παιχνίδι των υπόλοιπων παιδιών μόνο ως θεατής. Ενδιαφέρεται για το παιχνίδι της ομάδας, αλλά μένει έξω από την ομάδα, κάνοντας υποδείξεις, ερωτήσεις, σχόλια στα μέλη της ομάδας. Παρακολουθεί, αλλά δεν συμμετέχει.

δ. Παράλληλο παιχνίδι: το παιδί παίζει δίπλα στα άλλα παιδιά ανεξάρτητα, αλλά το παιχνίδι του το φέρνει κοντά στα άλλα παιδιά. Παίζει με παιχνίδια που παίζουν και τα άλλα παιδιά, χωρίς να παρεμβαίνει σ' ό,τι κάνουν τα υπόλοιπα παιδιά.

ε. Συντροφικό παιχνίδι: το παιδί παίζει παρέα με τα άλλα παιδιά, ανταλλάσσοντας τα παιχνίδια του μαζί τους και συμμετέχοντας σε ό,τι κάνουν τα άλλα παιδιά χωρίς σαφή διαχωρισμό ρόλων.

στ. Συνεργατικό παιχνίδι: το παιδί συμμετέχει σε οργανωμένα παιχνίδια με ανταγωνιστικό σκοπό ή δραματοποίηση καταστάσεων, με σαφή καθορισμό ρόλων και συντονισμό ενεργειών των μελών, με εμφανές συμμετοχικό συναίσθημα.

24. Συνεργατικό παιχνίδι.

Το αποτέλεσμα της παραπάνω έρευνας δείχνει ότι με την πάροδο της ηλικίας μειώνεται το ατομικό - μοναχικό και αυξάνεται το ομαδικό - συνεργατικό - συντροφικό παιχνίδι. Στο 2^ο έτος σύνηθες παιχνίδι είναι το ατομικό, στο 3^ο έτος το παράλληλο και στο 4^ο το συντροφικό παιχνίδι.

Σε άλλη έρευνα διαπιστώθηκε ότι ο λόγος του παιδιού προς άλλα παιδιά αυξάνει με την πάροδο της ηλικίας: στο 1^ο έτος είναι σχεδόν ανύπαρκτος, στο 2^ο γίνεται το 10% του συνολικού λόγου του, στο 3^ο έτος 19% και στο 4^ο έτος 42%. Με την πάροδο του χρόνου τα ποσοστά αυτά μειώνονται και αυξάνουν τα ποσοστά αλληλεπίδρασης με τους συνομηλίκους.

Οι διαφορές στην κοινωνική αλληλεπίδραση είναι αντίστοιχες με τη νοητική ανάπτυξη του παιδιού. Στην προσχολική ηλικία σκέψη και γλώσσα είναι εγωκεντρικά. Ο αλτρουισμός, η φιλία, η κατανόηση προϋποθέτουν στοιχειώδη ικανότητα για συμμετοχή στα συναισθήματα των άλλων και αυξάνουν με την πάροδο της ηλικίας και την υποχώρηση του εγωκεντρισμού. Το βρέφος μπορεί να θεωρηθεί κοινωνικά τυφλό. Με την πάροδο της ηλικίας το αναπτυσσόμενο άτομο ευαισθητοποιείται στην παρουσία των συνομηλίκων και αποκτά μεγαλύτερη κοινωνική εξάρτηση (συμπεριφορά που καθορίζεται σχεδόν ολοκληρωτικά από τα αισθήματα που προκαλεί η παρουσία των άλλων). Το άτομο ανεξαρτητοποιείται κοινωνικά (συμμετοχή και αποδέσμευση από την ομάδα) με την ενίσχυση της ταυτότητάς του.

3. Θεωρίες για το παιδικό παιχνίδι

Για την αξία, την προέλευση και εξέλιξη του παιδικού παιχνιδιού υπάρχουν διάφορες θεωρίες. Ότι πρόκειται για διοχέτευση της πλεονάζουσας δραστηριότητας, είτε για αναπτυξιακή τάση της ανθρώπινης φύσης στην εξελικτική πορεία, είτε για είδος αναψυχής, είτε εκφάνσεις του ενστίκτου αυτοσυντήρησης, είτε μέσο απόκτησης αναγκαίων δεξιοτήτων για επιβίωση.

Ο Piaget αξιολογεί το παιχνίδι ως πράξη αφομοίωσης, κατά την οποία το παιδί χειρίζεται τα πράγματα με τρόπο που στοχεύει

στην ικανοποίηση των προσωπικών του αναγκών, προσαρμόζοντας την πραγματικότητα στις επιθυμίες του και όχι προσαρμοζόμενο στην πραγματικότητα.

Ο Piaget κάνει λόγο για τρεις βαθμίδες παιδικού παιχνιδιού:

α. το παιχνίδι άσκησης: συνίσταται στην επανάληψη από το παιδί συγκεκριμένης δραστηριότητας (ανακυκλωτικές αντιδράσεις) στα 2 πρώτα χρόνια νοητικής ανάπτυξης.

β. συμβολικό παιχνίδι: συνίσταται στην ελεύθερη επέκταση χειρισμού αντικειμένων, συναισθημάτων, εμπειριών με συμβολικό χαρακτήρα (αλλοίωση πραγματικότητας, τροποποίηση δεδομένων, διαρρύθμιση πραγμάτων, φανταστική ερμηνεία εμπειριών) και στην επιφανειακή συνεργασία των μελών της ομάδας. Πρόκειται για παράλληλο και συντροφικό παιχνίδι της προεγνοιολογικής αναπτυξιακής περιόδου από το 3^ο έως το 6^ο έτος.

γ. κοινωνικό παιχνίδι: συνίσταται σε οργανωμένη δραστηριότητα με καθορισμένο στόχο και κανόνες δράσης στα μετά το 7^ο έτη που έχει εκλείψει ο εγωκεντρισμός και οι πράξεις γίνονται λογικές.

VII. Η ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Απέναντι σε καταστάσεις που προκαλούν δυσφορία, θυμός και οργή είναι οι κοινότερες συναισθηματικές αντιδράσεις του παιδιού και εκδηλώνονται με εκρήξεις οργής (έντονο κλάμα, ξεφωνητά, χτύπημα στο πάτωμα, κράτημα της αναπνοής, «κοκκάλωμα», τράβηγμα των μαλλιών του, δάγκωμα των δαχτύλων του κ.α.), ως επιθετικότητα.

Η επιθετικότητα διακρίνεται σε εχθρική, όταν απευθύνεται σε πρόσωπα και συνοδεύεται από αρνητικά συναισθήματα, και συντελεστική (απρόσωπη επιθετικότητα που προκαλεί έμμεσα ζημιά στους άλλους), όταν αποσκοπεί στην απόκτηση ή διατήρηση

κατοχής αντικειμένου, στην κυριαρχία περιοχής ή εξασφάλιση δικαιώματος.

Κατά την προσχολική ηλικία κυριαρχεί η συντελεστική επιθετικότητα με τη διεκδίκηση παιχνιδιών από τους άλλους, ενώ με την πάροδο της ηλικίας αυξάνει η εχθρική επιθετικότητα απέναντι στους γονείς αρχικά και στους συνομηλίκους στη συνέχεια.

A. ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΕΓΓΕΝΗΣ Ή ΕΠΙΚΤΗΤΗ;

Την αρχική αιτία και τους παράγοντες που γεννούν την επιθετικότητα ερμηνεύουν δύο κυρίως σχολές στην ψυχολογία: α. των ορθοδόξων ψυχαναλυτικών (Freud, Lorenz) που αξιολογούν την επιθετικότητα ως εγγενή βιολογική ορμή και β. των Αμερικανών συμπεριφοριστών (Walters, Bandura) που αξιολογούν την επιθετικότητα ως επίκτητη συμπεριφορά, προϊόν μάθησης.

α. Η επιθετικότητα ως ενδογενής αντίδραση

Οι οπαδοί της ψυχαναλυτικής σχολής υποστηρίζουν ότι η επιθετικότητα αποτελεί το πολεμικό ένστικτο, ένα θετικό κίνητρο, με το οποίο είναι προικισμένα όλα τα είδη του ζωικού βασιλείου.

Ο Lorenz, μετά από τις μακροχρόνιες έρευνές του, ερμηνεύει την επιθετικότητα που παρατηρείται ανάμεσα σε ζώα του ίδιου είδους ως συμβολική βία με λειτουργικό χαρακτήρα που δεν στοχεύει στην εξόντωση του αντιπάλου, αλλά στην επίδειξη του δυνατώτερου, του αρχηγού.

Οι διαπιστώσεις του Lorenz οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι από όλα τα είδη του ζωικού βασιλείου μόνο ο άνθρωπος εξοντώνει τους ομοίους του.

25. Η, κατά Φρόυντ, «ορμή του θανάτου».

Ο Freud μάλιστα, στην προσπάθειά του να ερμηνεύσει τη μανία αλληλοεξόντωσης του ανθρώπινου είδους κατά τον Α'

Παγκόσμιο Πόλεμο, τροποποίησε την αρχική του θεωρία, προσθέτοντας στη βιολογική ορμή της *libido* την παράλληλη ορμή του θανάτου που εκφράζεται ως καταστροφική αντίδραση εναντίον των άλλων ή του εαυτού.

Υπάρχει και η άποψη της σωματοτυπικής ιδιοσυγκρασίας, ότι δηλαδή βιολογικοί παράγοντες καθορίζουν την επιθετική συμπεριφορά, όπως συμβαίνει σε πολλά ζωικά είδη (π.χ. ποντικούς, πιθήκους, ινδικά χοιρίδια), όπου τα αρσενικά λόγω ορμονών συμπεριφέρονται επιθετικότερα σε σχέση με τα θηλυκά.

Πειραματικές έρευνες, όπου χορηγήθηκε σε θήλεα η ανδρογόνο ορμόνη τεστοστερόνη, έδειξαν σημαντική αύξηση της επιθετικότητας των θηλέων. Στα παιδιά η επιθετικότητα σχετίζεται άμεσα με την ενεργητικότητα που με τη σειρά της σχετίζεται με το σωματότυπο του ατόμου. Με άλλα λόγια επιθετικά παιδιά είναι τα δραστήρια παιδιά.

Συμπερασματικά, οι θιασώτες της ψυχαναλυτικής σχολής δέχονται την ενδογενή φύση της επιθετικότητας ως σαφή προδιάθεση των οργανισμών που εξασφαλίζει την επιβίωσή τους και που καταλήγει σε καταστροφική - αντικοινωνική βιαιότητα, όταν το περιβάλλον δεν προσφέρει δημιουργικές διόδους έκφρασης.

β. Εμπρόθετη ενέργεια και επιθετικότητα

Για τα εξωγενή αίτια της επιθετικότητας έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις, μία εκ των οποίων είναι γνωστή ως «παρεμπόδιση - επιθετικότητα» και διατυπώθηκε το 1939 στο Πανεπιστήμιο Yale από τον Dollard και τους συνεργάτες του.

Σύμφωνα με αυτή, επιθετικότητα προκαλείται, όταν παρεμποδίζεται ενέργεια που αποβλέπει σε συγκεκριμένο σκοπό.

Σήμερα, η θεωρία του Dollard θεωρείται αβάσιμη επιστημονικώς, διότι η παρεμπόδιση εμπρόθετης ενέργειας δεν οδηγεί πάντοτε σε επιθετική συμπεριφορά, εξαιτίας τεράστιων διατομικών διαφορών προς το βαθμό ανοχής της παρεμπόδισης, καθώς και των υπόλοιπων συμπεριφορών που συνεπάγεται η παρεμπόδιση εμπρόθετης ενέργειας, όπως παλινδρόμηση σε ανώριμες αντιδρά-

σεις, μετατόπιση σε μη τιμωρητικές για το παιδί συμπεριφορές (συμβολικό παιχνίδι, όνειρα, κ.α.).

γ. Ενίσχυση - μίμηση προτύπων και επιθετικότητα

Άλλη άποψη δέχεται ότι η επιθετική συμπεριφορά μπορεί να είναι συντελεστική αντίδραση για την επίτευξη αναμενόμενης αμοιβής ή μιμητική συμπεριφορά επιθετικών προτύπων.

Σε πείραμά του ο Walters φρόντισε να εξασφαλίσει τη δυνατότητα σε ομάδες νηπίων να χτυπάνε, κατά βούληση, στην κοιλιά ένα φουσκωμένο ομοίωμα ανθρώπου, του οποίου τα ηλεκτρικά λαμπιόνια - μάτια άναβαν σε κάθε δυνατό χτύπημα. Ένας τυχαίος βώλος ήταν η αμοιβή κάθε παιδιού της πρώτης ομάδας, κάθε φορά που χτυπούσε δυνατά το ομοίωμα (ολική θετική ενίσχυση), ενώ ένας τυχαίος βώλος ήταν κάποιες φορές, και όχι κάθε φορά που χτυπούσε δυνατά το ομοίωμα, η αμοιβή κάθε παιδιού της δεύτερης ομάδας (μερική ενίσχυση). Τα αποτελέσματα του πειράματος έδειξαν ότι παιδιά που στο παιχνίδι είχαν

26. Εκδήλωση επιθετικότητας
με άσκηση βίας.

αμειψθεί για την επιθετική τους συμπεριφορά στο ομοίωμα αύξαναν την επιθετικότητά τους προς τους συμπαίκτες τους (κλωτσιές, γροθιές αγκωνιές γονατιές, τράβηγμα μαλλιών, άρπαγμα από το λαιμό) και σε συνθήκες ελεύθερου παιχνιδιού, και μάλιστα τη μεγαλύτερη επιθετικότητα εκδήλωναν τα μερικώς αμειβόμενα στο πείραμα παιδιά.

Τα ευρήματα του Walters και των συνεργατών του έχουν τεράστια σημασία για την κοινωνικοποίηση των παιδιών. Όλοι μπορούμε ν' αντιληφθούμε την εξέλιξη ενός παιδιού - αγριοπού, το οποίο ο πατέρας συστηματικά προκαλεί να παλεύει μαζί του ή το ενθαρρύνει στην εκμάθηση επιθετικών - ανταγωνιστικών παιχνιδιών, πιστεύοντας ότι μεγαλώνει τον αυριανό «αληθινό άντρα». Είναι φυσικό το παιδί να εκδηλώσει επιθετική συμπεριφο-

ρά και στις διαπροσωπικές και στις κοινωνικές του σχέσεις.

Στην εκδήλωση επιθετικότητας από το παιδί πρέπει να λάβουμε υπόψη τα ενισχυτικά προς την επιθετική συμπεριφορά αποτελέσματα της μερικής ενίσχυσης, καθότι οι γονείς είναι ανέφικτο να είναι πάντοτε παρόντες ή να αντιλαμβάνονται πάντα κάθε επιθετική συμπεριφορά του παιδιού τους.

Άλλο πείραμα του ψυχολόγου Albert Bandura έδειξε ότι και μόνο η παρακολούθηση ενός επιθετικού προτύπου, πραγματικού ή εικονικού (κινηματογράφος, τηλεόραση) από το παιδί συνεπάγεται εκδήλωση επιθετικότητας, άσχετα από την ύπαρξη ή μη αμοιβής. Η επιθετικότητα αυξάνει είτε με ενήλικα είτε με συνομήλικα επιθετικά πρότυπα. Αλλάζει μόνο η διάρκεια επίδραση (βραχυπρόθεσμη - 6μηνη των συνομηλίκων, μακροπρόθεσμη - πολύ μεγαλύτερη από 6 μήνες των ενηλίκων) των επιθετικών προτύπων.

Τα ευρήματα των ψυχολόγων για τη μίμηση προτύπων από τα παιδιά αποδεικνύουν την καθοριστική επίδραση της τηλεόρασης στη συμπεριφορά του παιδιού.

27. Η επίδραση της τηλεόρασης στη συμπεριφορά του παιδιού.

δ. Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά της επιθετικής συμπεριφοράς

Από την κλασική στο είδος της έρευνα της Florence Goodenough και της έρευνας του W.W. Hartup διαπιστώθηκαν οι εξής αναπτυξιακές τάσεις:

1 Η επιθετική συμπεριφορά μειώνεται με την πάροδο της ηλικίας σε συχνότητα και ένταση. Κορυφώνεται στο 2^ο έτος, ενώ στο 3^ο και 4^ο μειώνεται σημαντικά, με περαιτέρω μείωση στα επόμενα έτη, αντανακλώντας την αυξανόμενη ευαισθησία του παιδιού στις κοινωνικές πιέσεις και τον αυτοέλεγχό του.

2. Περισσότερο επιθετικά είναι τα αγόρια και η διαφορά αυξάνει με την πάροδο της ηλικίας. Αυτό οφείλεται σε βιοχημικούς (περισσότερες ανδρικές ορμόνες) και σε κοινωνικούς παράγοντες (διαφορετική ανατροφή αγοριών - κοριτσιών).

3. Η επιθετικότητα εκφράζεται διαφορετικά με την πάροδο της ηλικίας, ξεκινώντας από το βρέφος με κλάμα από τις αρχές του 1^{ου} έτους αυτοκαταστροφικά και αργότερα εναντίον προσώπων και πραγμάτων, στο 2^ο και 3^ο έτος εναντίον των γονέων, στο 3^ο και 4^ο έτος εναντίον των αδελφών και συμπαικτών - συνομηθίκων σύστοιχα με το είδος παιχνιδιού που αντιστοιχεί σε κάθε ηλικία

Σε μικρότερες δηλαδή ηλικίες, όπου κυριαρχεί το παράλληλο παιχνίδι αλληλεπίδραση και επιθετικότητα είναι περιορισμένες, ενώ σε μεγαλύτερες ηλικίες, όπου κυριαρχεί το ομαδικό παιχνίδι αλληλεπίδραση και επιθετικότητα είναι πολλαπλάσιες. Επίσης σε μικρότερες ηλικίες, η επιθετικότητα εκδηλώνεται με πρόκληση σωματικών βλαβών, ενώ σε μεγαλύτερες με ύβρεις και απειλές.

4. Σε μικρότερες ηλικίες είναι περισσότερο συντελεστική, δηλαδή αποσκοπεί στη διατήρηση δικαιώματος ή στην απόκτηση αντικειμένου, ενώ σε μεγαλύτερες ηλικίες είναι κυρίως εχθρική, δηλαδή εναντίον προσώπων με έντονα εκδικητική διάθεση.

5. Η επιθετικότητα δεν μεταβάλλεται ως προς το ποσό και την ένταση με την πάροδο της ηλικίας στα αγόρια (ένα πολύ επιθετικό στην παιδική του ηλικία αγόρι εξελίσσεται σε ένα πολύ επιθετικό έφηβο και ενήλικο), σε αντίθεση με τα κορίτσια που η επιθετικότητά τους διαφέρει ως προς το ποσό και την ένταση με την πάροδο της ηλικίας από άτομο σε άτομο. Σε αντίθεση με τα αγόρια, στα κορίτσια δεν μεταβάλλεται το ποσό και η ένταση της εξάρτησης με την πάροδο της ηλικίας. Άρα, διαχρονική σταθερότητα παρουσιάζουν τα διαφορετικά κοινωνικά στερεότυπα κάθε φύλου ως παράμετροι της διαφορετικής κοινωνικοποίησής του.

6. Περιβαλλοντικά αίτια που διεγείρουν την επιθετικότητα είναι: α. συγκρούσεις σε θέματα καθημερινής φροντίδας (φαγητό, πλύσιμο δοντιών) σε ποσοστό 20%, β. συγκρούσεις για γονεϊκές απαγορεύσεις (ποινές) σε ποσοστό 20%, γ. προβλήματα διαπροσωπικών σχέσεων (έλλειψη προσοχής από τον άλλο) σε ποσοστό 30%. Όμως τα ποσοστά αυτά διαφοροποιούνται στις διάφορες ηλικίες.

7. Συνθήκες που μειώνουν το βαθμό ανοχής στις περιβαλλοντικές ενοχλήσεις και προκαλούν επιθετικότητα αναφέρονται: α. σε ορισμένες ώρες της ημέρας (προ φαγητού και προ ύπνου λόγω

κόπωσης), β. σε διαστήματα ελαφριάς αδιαθεσίας (κρυολογήματα) και γ. σε έκτακτες κοινωνικές συνθήκες (παρουσία επισκεπτών στο σπίτι, συνωστισμός, αισθητηριακός διερεθισμός σε παιδικά πάρτι, κ.α.).

ε. Ποιους γονείς «προτιμούν» τα επιθετικά παιδιά...

28. Όσο πιο αυστηρές ποινές, τόσο επιθετικότερα παιδιά.

επιθετικότητα του παιδιού.

1. τους αυστηρούς γονείς: Όσο πιο αυστηρές ποινές - τιμωρίες βάζουν οι γονείς τόσο επιθετικότερα κάνουν τα παιδιά, επειδή η τιμωρία επενεργεί όπως η ματαίωση - παρεμπόδιση εμπρόθετης ενέργειας με αποτέλεσμα να αυξάνει το θυμό και την

2. τους γονείς που δείχνουν μεγάλη ανοχή στην επιθετικότητα και την αφήνουν να εκδηλώνεται ελεύθερα, γιατί ως γνωστόν: «Η βία φέρνει βία» και στην περίπτωση του παιδιού «η επιθετικότητα παράγει επιθετικότητα». Άρα, οι γονείς καλούνται πάντα να λειτουργούν προληπτικά ως προς την εκδήλωση της επιθετικότητας και ειρηνευτικά έως κατασταλτικά (στην έσχατη περίπτωση), με εξαίρεση τη χρήση αυστηρής τιμωρίας, όταν έχει ήδη εκδηλωθεί επιθετική / ές συμπεριφορά / ές με όσους ποικίλους χρειαστεί στοργικούς τρόπους καθησύχησης του παιδιού και επαναφοράς του στην ηρεμία και την τάξη.

VIII. ΟΙ ΠΑΙΔΙΚΟΙ ΦΟΒΟΙ

Ο φόβος είναι μια φυσιολογική αντίδραση του οργανισμού σε εναντίον του απειλής, μια αντίδραση προσαρμογής εξόχως σημαντική για την αυτοσυντήρηση, επειδή θέτει τον οργανισμό σε συναγερμό για την αντιμετώπιση καταστάσεων κινδύνου και

29. Παιδική φοβική αντίδραση.

ανάγκης. Γι' αυτούς τους λόγους, ο φόβος είναι μία χρήσιμη εκδήλωση. Όμως, σε περιπτώσεις εξαιρετικά έντονων φόβων (τρόμοι, πανικοί) διαταράσσεται η ψυχική ζωή του ατόμου.

Συναφές προς το φόβο είναι το άγχος. Άγχος είναι η αντίδραση φόβου δίχως συγκεκριμένη πηγή και αιτία, μια γενικευμένη ανησυχία και αδημονία δίχως πραγματικό ερέθισμα, ένα είδος ελεύθερα αιωρούμενου φόβου κυρίαρχου σε όλες τις πλευρές της ζωής του ατόμου.

Η ειδοποιός διαφορά φόβου και άγχους εντοπίζεται στην πηγή, ένταση και διάρκεια της αντίδρασης. Ενώ δηλαδή ο φόβος είναι έντονη αντίδραση με πραγματικό ερέθισμα, το άγχος είναι γενικευμένος φόβος με αναμενόμενο - ενδεχόμενο κίνδυνο.

Το ήπιο άγχος, όπως και ο φόβος θέτουν τον οργανισμό σε συναγερμό για την αντιμετώπιση του κινδύνου πριν ακόμη εμφανιστεί, αλλά το έντονο και μόνιμο άγχος αποδιοργανώνει και καταλύει την ψυχική ζωή. Οι ακραίες περιπτώσεις έντονων και μόνιμων αγχωδών καταστάσεων καταλήγουν στις ψυχονευρώσεις, ένα είδος των οποίων είναι οι φοβίες, έντονοι και μόνιμοι αδικαιολόγητοι φόβοι για ορισμένα ερεθίσματα (υψοφοβία, αγοραφοβία, κλειστοφοβία, νυχτοφοβία, μικροβιοφοβία, πυροφοβία, ζωοφοβία, κ.τ.λ.).

A. ΦΟΒΟΙ ΕΝΣΤΙΚΤΩΔΕΙΣ Ή ΕΠΙΚΤΗΤΟΙ;

Πολλοί φόβοι πηγάζουν από την αλληλεπίδραση του ατόμου με το περιβάλλον. Νεότερες έρευνες έδειξαν ότι δεν υπάρχουν ενστικτώδεις φόβοι για συγκεκριμένα ερεθίσματα, αλλά μια ενστικτώδης προδιάθεση να αντιδρούμε στο άγνωστο, το ασυνή-

30. Αντικείμενα παιδικών φόβων.

θιστο, το απροσδόκητο, το απότομο. Ο πρώτος φόβος που παρουσιάζει το παιδί είναι στον 6^ο - 7^ο μήνα για τα άγνωστα πρόσωπα, όταν αρχίζει να αποκτά σαφή εικόνα του προσώπου της μητέρας. Για όλες τις περιπτώσεις των παιδικών φόβων ισχύει ότι τα παιδιά φοβούνται

πράγματα που απαιτούν απότομη και χωρίς προπαρασκευή α-

προσδόκητη αλλαγή, όπως καινοφανή και άγνωστα ερεθίσματα, επώδυνα και έντονα. Λ.χ. τα παιδιά δείχνουν φόβο για το βάτραχο, γιατί κάνει απότομες κινήσεις ή για ένα σκαθάρι, γιατί πετιέται απότομα στον αέρα. Ο φόβος είναι η φυσική αντίδραση σε κάθε κατάσταση που απαιτεί αλλαγή, την οποία το άτομο δεν είναι έτοιμο ν' αφομοιώσει και να προσαρμοστεί.

1. Παιδικό φόβοι και αναπτυξιακές τάσεις

Ο φόβος, αν και κοινή εμπειρία στην παιδική ηλικία, είναι δύσκολο να οριστεί και να ελεγχθεί, επειδή σε κάθε πειραματική μελέτη προκύπτουν ηθικά διλήμματα για το θεμιτό όριο πρόκλησης σκόπιμου φόβου σε ένα παιδί.

31. Εξαρτημένη μάθηση: Ευχάριστη αίσθηση...

Το πείραμα του John Watson το 1920 απέδειξε το ξάφνιασμα και τον τρόμο του παιδιού μέσω της κλασικής εξαρτημένης μάθησης, δηλαδή τη συνειρμική σχέση της αφής του μαλακού δέρματος ενός κουνελιού και του δυνατού ήχου του κτυπήματος ενός σφυριού σε ξύλινη επιφάνεια και μάλιστα τη γενίκευση του φόβου απέναντι σε παρόμοια με την αφή του δέρματος του κουνελιού ερεθίσματα, όπως μιας μαλακής κουβέρτας, της γενειάδας του παππού, κ.α.

...που ακολουθείται από δυσάρεστη αίσθηση.

Οι κλασικές στο είδος τους έρευνες του Arthur Jersild και των συνεργατών του στις αρχές του 1930 δείχνουν μείωση των φόβων για αντικείμενα, θορύβους, άγνωστα πρόσωπα, πεδίματα, κ.α. με την πάροδο της ηλικίας και συγχρόνως αύξηση φόβων για φανταστικά και ανύπαρκτα πράγματα, όπως υπερφυσικά όντα, σκοτάδι, κ.τ.λ. Η αλλαγή της πηγής του φόβου από το άμεσο και συγκεκριμένο (βρεφική ηλικία) στο φανταστικό και απώτερο (νηπιακή ηλικία) οφείλεται στη διαφορική νοητική συγκρότηση του παιδιού στις διάφορες ηλικίες.

Σύμφωνα με τα δεδομένα της έρευνας, ο φόβος μειώνεται με την πάροδο της ηλικίας. Στο 2^ο έτος υπήρχαν κατά μέσο όρο 6 φόβοι, στο τρίτο έτος, 3,7 φόβοι και στο 4^ο έτος 2 φόβοι με τεράστιες διατομικές διαφορές σε όλες τις ηλικίες. Η μείωση των

φόβων δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι τα μεγαλύτερα παιδιά φοβούνται λιγότερο, αλλά ότι στα μεγαλύτερα παιδιά αλλάζει ο τρόπος έκφρασης του φόβου, επειδή ασκούν μεγαλύτερο αυτοέλεγχο και εκφράζουν ηπιότερα και συγκαλυμμένα τους φόβους τους (ελαφρό τρέμουλο, αλλαγή του τόνου φωνής, ανακοπή δραστηριότητας, αδεξιότητα χεριών, κ.τ.λ.), καθώς και ότι στα μεγαλύτερα παιδιά οι φόβοι είναι συμβολικοί, δίχως συγκεκριμένη εστία έμπρακτης εκδήλωσης.

Σε όλες τις έρευνες, εκτός από την πιο πρόσφατη, διαπιστώθηκε ότι τα κορίτσια φοβούνται περισσότερο σε συχνότητα από τα αγόρια. Άλλο αξιοσημείωτο εύρημα είναι η ευθέως ανάλογη αύξηση των φόβων με τη νοητική ικανότητα, που αποδεικνύει ότι προϋπόθεση της αίσθησης φόβου είναι η ικανότητα εκτίμησης μιας κατάστασης ως επικίνδυνης.

Σε μεταγενέστερη έρευνα διαπιστώθηκε ότι η πιο κοινή πηγή φόβου για παιδιά ηλικίας μεταξύ 5 και 14 ετών είναι τα άγρια ζώα (φίδια, λιοντάρια, τίγρεις, αρκούδες).

32. Κοινοί παιδικό φόβοι.

Μετά το 12^ο έτος της ηλικίας, αυτοί οι φόβοι γίνονται σπάνιοι. Το 10^ο έτος της ηλικίας είναι διαχωριστικό σημείο για τους παιδικούς φόβους. Οι φόβοι στις επόμενες ηλικίες έχουν σχέση με τις διαπροσωπικές σχέσεις και τις κοινωνικές υποχρεώσεις του ατόμου (επιτυχία στο σχολείο και στον επαγγελματικό τομέα).

Το σημαντικότερο εύρημα της έρευνας είναι ότι τα παιδιά σπάνια διδάσκονταν από τους γονείς τους φόβους τους (αυτοκίνητα, μικρόβια, πυρκαχιά, απαχωγή, ηλεκτρικό ρεύμα, πνιγμό), γεγονός που αποδεικνύει ότι η ενημέρωση των παιδιών από τους γονείς δεν είναι αποτελεσματική σε ό,τι αφορά στους πραγματικούς κινδύνους.

Συμπερασματικά, το νήπιο βιώνει περισσότερους και διαφορετικότερους φόβους από το βρέφος, επειδή η τάση αυτονομίας και εξερεύνησης συνεπάγεται μεν την αντίληψη άγνωστων πραγμάτων που προκαλούν περισσότερους φόβους,

αλλά η ταυτόχρονη διεύρυνση των παραστάσεών του καθώς και η ικανότητά του για άσκηση ελέγχου στο περιβάλλον του συνεπάγεται τη βίωση λιγότερων φόβων. Τελικά, φαίνεται να ισχύει ότι: «όποιος δεν γνωρίζει τίποτα, δεν φοβάται τίποτα», αλλά και ότι: «όποιος τα γνωρίζει όλα, δεν φοβάται τίποτα».

2. Τρόποι δημιουργίας παιδικών φόβων

Ενώ δεν υπάρχουν εγγενείς φόβοι, υπάρχει γενική δυνατότητα εκδήλωσης φόβου. Αιτίες πρόκλησης παιδικών φόβων μπορεί να είναι:

α. Άμεση εμπειρία του παιδιού, όπως στις περιπτώσεις που το παιδί έχει την οδυνηρή εμπειρία επίθεσης σκύλου λ.χ. παρατηρείται φόβος του παιδιού προς τους σκύλους ή προς κάθε τετράποδο (γενίκευση του φόβου).

β. Χωροχρονική συνεξάρτηση, όταν το παιδί εκδηλώνει φόβο σε ουδέτερο ερέθισμα που όμως συνυπήρχε σε παλαιότερο φοβικό ερέθισμα και συνδέθηκε στο ασυνείδητο του παιδιού με αυτό (παράδειγμα χωροχρονικής συνεξάρτησης στο πείραμα του Watson, η επαφή με το κουνέλι και ο δυνατός φοβικός θόρυβος του σφυριού στο ξύλο).

γ. Η παρατήρηση και μίμηση προτύπων, όταν το παιδί εκδηλώνει φοβική αντίδραση σε ένα ερέθισμα, επειδή παρατηρεί μιμούμενο ένα άλλο πρόσωπο να αντιδρά φοβικά στο συγκεκριμένο ερέθισμα. Στη μάθηση από παρατήρηση αποδίδεται και η αντιστοιχία των φόβων γονέων - παιδιού.

δ. Η μετατόπιση, όταν το παιδί - αγόρι, σύμφωνα με τον Freud, μετατοπίζει το φόβο του ευνουχισμού από τον πατέρα του σε υποκατάστατο φοβικό ερέθισμα, όπως το άλογο λ.χ., δηλαδή σε ουδέτερο ερέθισμα ως διέξοδο στο άλυτο οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Άλλο υποκατάστατο φόβου μέσω μετατόπισης είναι το σχολείο και δηλώνει το φόβο αποχωρισμού του παιδιού από τη μητέρα μέσω ενός ουδέτερου φόβου, του σχολείου.

3. Παροχή βοήθειας για την αντιμετώπιση των παιδικών φόβων

Οι παιδικοί φόβοι εκτός από αναπόφευκτοι είναι και επιθυμητοί έναντι των κινδύνων, επειδή επιπλέον αποτελούν δείκτες για την πορεία γνωστικής ανάπτυξης του παιδιού (π.χ. η υποχώρηση ή η αποβολή του φόβου για άλλα πρόσωπα εκτός της μητέρας αποδεικνύει ότι το παιδί έχει προχωρήσει σε επίπεδο ανάπτυξης περιεκτικότερου γνωστικού σχήματος για το ανθρώπινο πρόσωπο). Όμως, απαραίτητη είναι η αποτελεσματική βοήθεια για τους έντονους και επίμονους φόβους που εμποδίζουν την ομαλή προσαρμογή του παιδιού.

Αναποτελεσματική είναι η τακτική αποφυγής των φόβων του παιδιού από τους γονείς, ελπίζοντας ότι το παιδί θα τους ξεπεράσει με την πάροδο του χρόνου, ή η διακωμώδηση των φόβων του παιδιού με σκοπό την αντιμετώπισή τους μέσω του αυτοεξευτελισμού του παιδιού, ή η επιβολή τιμωρίας για το φόβο του παιδιού, ή ο εξαναγκασμός του παιδιού να πλησιάσει το αντικείμενο του φόβου του, δίχως σχετική προπαρασκευαστική διαδικασία, με σκοπό την εξοικείωση και συμφιλίωση του παιδιού με το αντικείμενο του φόβου του.

Αξιοκατάκριτος είναι και ο εκφοβισμός του παιδιού από τους γονείς με απειλές για υπερφυσικά πλάσματα (μπαμπούλας, μάγισσα, κ.λ.π.).

33. Υπερφυσικά αντικείμενα φόβου, η μάγισσα, ο μπαμπούλας, κ.λ.π.

Αποτελεσματικά είναι τα ακόλουθα είδη βοήθειας: α. ενθάρρυνση του παιδιού για διάλογο με τον εαυτό του σχετικά με τους φόβους του και ανάλυση της φύσης τους (πραγματικοί ή ανυπόστατοι), β. διδασχή τεχνικών για αντιμετώπιση των φόβων του παιδιού (άναμμα φωτός στο σκοτάδι, κλήση σε βοήθεια), γ. ευκαιρίες στο παιδί να γνωρίσει το αντικείμενο του φόβου του σε συνθήκες απόλυτης ασφάλειας (κρατάει το χέρι της μητέρας), δ. διαβεβαίωση του παιδιού ότι το φοβικό ερέθισμα δεν είναι επικίνδυνο, ε. ενημέρωση του παιδιού για το νέο και ασύνηθες που μπορεί να του παρουσιαστεί, στ. ευκαιρίες παρατήρησης στο παιδί θαρραλέας αντιμετώπισης του φοβικού ερεθίσματός του, ζ. χρήση της χωρο-

χρονικής συνεξάρτησης για σύνδεση του φοβικού αντικειμένου με ευχάριστα συναισθήματα στο παιδί, η. ενίσχυση του αυτοσυναισθήματος του παιδιού για αυτάρκεια και αυτονομία, θ. έλεγχος των γονεϊκών φόβων, διότι οι πιο δύσκολα αντιμετωπίσιμοι φόβοι του παιδιού είναι οι φόβοι των γονέων του.

Το πιο αποτελεσματικό για τους φόβους του παιδιού είναι μια οικογενειακή ατμόσφαιρα με κυρίαρχο το πνεύμα αποδοχής, ασφάλειας, προτασίας, εμπιστοσύνης και ενθάρρυνσης για απόκτηση αυτάρκειας και αυτονομίας.

ΙΧ. ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ

34. Οικογένεια: Το πιο σημαντικό περιβάλλον κοινωνικοποίησης του ατόμου.

Η οικογένεια παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στην ανάπτυξη του ατόμου, εξαιτίας των ισχυρών συναισθηματικών δεσμών και των αλληλεπιδράσεων των μελών της και αυτό αναγνωρίζεται από όλες τις σύγχρονες ψυχολογικές θεωρίες, οι οποίες θεωρούν το σπουδαιότερο παράγοντα στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού, γεγονός που οφείλεται στο ότι το άτομο παραμένει κατά το 1/4 της ζωής του υπό την επίδραση της οικογένειας και μάλιστα στα πρώτα στάδια ζωής που ο ψυχισμός είναι εύπλαστος.

1. Λειτουργίες της οικογένειας σε σχέση με το παιδί

Ο ρόλος της οικογένειας στην ανάπτυξη του παιδιού μελετάται συστηματικά από τις επιστήμες της ανθρωπολογίας, της κοινωνιολογίας, της ψυχολογίας και της παιδαγωγικής. Η μελέτη της οικογένειας από την ανθρωπολογία και ως θεσμού από την κοινωνιολογία έχει δείξει ότι η οικογένεια επιτελεί σε σχέση με το παιδί της εξής λειτουργίες:

α. ικανοποίηση βιολογικών αναγκών του παιδιού (σωματική ακεραιότητα και υγεία).

β. κοινωνικοποίηση του παιδιού (εκμάθηση κοινωνικών συμπεριφορών που ενστερνίζεται το παιδί ανάλογα με το μοντέλο κοινωνικής οργάνωσης).

γ. οικοδόμηση υγιούς προσωπικότητας (ενίσχυση συναισθηματικής ισορροπίας, κοινωνικής προσαρμογής και ψυχικής υγείας του παιδιού).

δ. ανάπτυξη των γνωστικών ικανοτήτων με εξασφάλιση πλούσιου σε μορφωτικά ερεθίσματα περιβάλλοντος για την ανάπτυξη των νοητικών ικανοτήτων του παιδιού.

Πρώτος ο Freud, με την ψυχαναλυτική του θεωρία, συνέβαλε στη συστηματική μελέτη των επιδράσεων της οικογένειας στην ψυχοπνευματική ανάπτυξη του παιδιού. Ο Freud ανακάλυψε ότι πολλές παθολογικές συμπεριφορές των ενηλίκων έχουν τις ρίζες τους στην οικογένεια. Σύμφωνα με τον Freud ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος της μητέρας και γενικότερα των γονέων στην επίλυση του οιδιπόδειου και στην γενική ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη του παιδιού.

Αργότερα άλλες θεωρίες τόνισαν διαφορετικές επιδράσεις για την ανάπτυξη του παιδιού. Η θεωρία της συντελεστικής μάθησης του Skinner τονίζει τον ενισχυτικό για τη συμπεριφορά των παιδιών ρόλο των γονέων, ενώ η θεωρία της κοινωνικής μάθησης τονίζει τη σπουδαιότητα των γονέων ως προτύπων μίμησης. Βάσει των θεωριών αυτών κορυφαίοι εξελικτικοί και κοινωνικοί ψυχολόγοι ασχολήθηκαν με την επίδραση της οικογένειας στην ψυχοπνευματική ανάπτυξη του παιδιού.

2. Δυναμική αλληλεξάρτηση των μελών της οικογένειας

35. Αλληλεπιδραστική σχέση.

Η σχέση συμπεριφοράς γονέων - παιδιού δεν είναι μονοδρομική, αλλά αλληλεπιδραστική, αιώδης, όπου η συμπεριφορά των γονιών είναι το αίτιο και του παιδιού το αιτιατό ή με αντίστροφη κατεύθυνση, η συμπεριφορά του παιδιού είναι το αίτιο και των γονιών το αιτιατό.

Η οικογένεια αποτελεί μια δυναμική ενότητα αλληλεξαρτώμενων μελών και οι αντιδράσεις των μελών της μια διαρκή πολύσημη και αμοιβαία εξάρτηση. Το παιδί επιδρά και διαμορφώνει τη συμπεριφορά των γονέων ως ενεργητικός οργανισμός και όχι ως παθητικός δέκτης εξωτερικών επιδράσεων. Οι διαφορές στη συμπεριφορά των βρεφών που επηρεάζουν τη συμπεριφορά των γονέων έχουν επισημανθεί από αρκετές έρευνες ακόμη και στα νεογέννητα.

Έτσι, οι διαφορές στη συμπεριφορά της μητέρας βάσει των εγγενών χαρακτηριστικών του βρέφους είναι διαπιστωμένες από διάφορες έρευνες. Οι γονείς που διαθέτουν τη δυνατότητα μιας ευρύτατης γκάμας συμπεριφορών ρυθμίζουν τη συμπεριφορά τους βάσει των χαρακτηριστικών του παιδιού τους, επειδή η οικογένεια είναι ένας δυναμικός οργανισμός ποικίλων αλληλεπιδράσεων μεταξύ γονέων - παιδιού - υπόλοιπων μελών ή και παιδιού - γονέων - υπόλοιπων μελών.

3. Μέθοδοι έρευνας της οικογένειας

Η διερεύνηση του είδους των επιδράσεων της οικογένειας στην ψυχοπνευματική ανάπτυξη του παιδιού και η διερεύνηση των μηχανισμών με τους οποίους πραγματοποιείται η διερεύνηση πραγματοποιούνται με τις εξής μεθόδους:

α. απουσία οικογένειας, ώστε να επισημαίνονται διαταραχές και αποκλίσεις στην ανάπτυξη - συμπεριφορά των παιδιών που δεν ανατράφηκαν μέσα σε οικογενειακό περιβάλλον.

Γι' αυτό μελετώνται παιδιά που ανατράφηκαν σε ιδρύματα, ορφανά πολέμου που έζησαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, παιδιά των Kibbutzim, αγροτικών οικισμών κοινοκτημοσύνης του Ισραήλ, όπου τα παιδιά μεγαλώνουν σε ιδρύματα παιδικής προστασίας.

β. οικογένειες με αποκλίσεις, ώστε να μελετηθεί η ανάπτυξη παιδιών σε οικογένειες με από-

36. Παιδιά των Kibbutzim

κλιση, δηλαδή οικογένειες με απόντα τον ένα γονέα, διαζευγμένων γονέων, θετών οικογενειών, ετεροθαλών αδελφών.

γ. φυσικές οικογένειες, όπου μελετάται η οικογένεια με τη φυσική της σύνθεση.

Πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η μελέτη οικογενειών με αποκλίσεις δείχνει σαφέστερα το ρόλο του κάθε παράγοντά της στην πορεία της αναπτυξιακής διαδικασίας του παιδιού.

δ. πειραματικές έρευνες με ζώα, που πραγματοποιεί η συγκριτική ψυχολογία, εκεί όπου είναι ηθικώς ανεπίτρεπτη η χρήση ανθρώπων, έχουν αποδειχθεί χρησιμότερες για τη μελέτη και της ανθρώπινης ανάπτυξης στα πλαίσια της οικογένειας.

4. Τα θέματα που έχουν απασχολήσει τους μελετητές της οικογένειας

Τρία κυρίως θέματα απασχόλησαν τους μελετητές της οικογένειας:

α. οι συγκεκριμένες ενέργειες των γονέων στη διατροφή (θηλασμός, απογαλακτισμός) και την περιποίηση του παιδιού (έλεγχος σφιγκτήρων, πειθάρχηση), επειδή σχετίζονται άμεσα με τη θεωρία περί ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης του Freud.

β. δημογραφικά - κοινωνιολογικά χαρακτηριστικά της οικογένειας, όπως η σύνθεσή της (μοναχοπαιδί, σειρά γέννησης -πρωτότοκος, δευτερότοκος, μεσαίος, υστερότοκος-), διαφορά ηλικίας μεταξύ των αδελφών, φύλο των αδελφών, το μέγεθος της οικογένειας (ολιγομελής - πολυμελής), η παρουσία αποκλίνοντος ατόμου στην οικογένεια (ΑΜΕΑ), το οικονομικό και μορφωτικό της επίπεδο, κ.τ.λ.

γ. αμιγώς ψυχολογικοί παράγοντες, όπως προσωπικότητα και συμπεριφορά γονέων, η στάση τους απέναντι στο παιδί, ο ρόλος τους ως γονέων, οι ενδοοικογενειακές σχέσεις, κ.α.

Τη σειρά με την οποία αναφέρονται οι τρεις τομείς που ακολούθησε η πορεία της έρευνας στον τομέα αυτό. Αρχικά η έρευνα διεξαχόταν με πηγή μόνο τις ερευνητικές υποθέσεις της ψυχαναλυτικής θεωρίας του Freud, και τα προς διερεύνηση θέματα αναφέρονταν στον τρόπο ανατροφής σε σχέση με τα ψυχοσεξουαλικά

στάδια ανάπτυξης. Όλες οι έρευνες του είδους έδειξαν ότι τεράστια σημασία έχει όχι τι κάνουν οι γονείς αλλά πώς το κάνουν, δηλαδή η σημασία του συναισθηματικού χαρακτήρα της πράξης. Εξαιτίας αυτού, η έρευνα προσανατολίστηκε στη διερεύνηση του ψυχολογικού κλίματος της οικογένειας, αρχικά στα δημογραφικά - κοινωνιολογικά χαρακτηριστικά της οικογένειας και τελευταία στους αμιγώς ψυχολογικούς παράγοντες.

Χ. Η ΨΥΧΟ - ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Α. ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Είδαμε ότι η οικογένεια αποτελεί δυναμικό οργανισμό αλληλεπιδράσεων και ψυχοδυναμικής που συναρτώνται από κοινωνιολογικούς παράγοντες της ζωής της, όπως μέγεθος και σύνθεση, μορφωτικό - οικονομικό επίπεδο γονέων, φύλο παιδιών, διαφορά ηλικίας παιδιών, σειρά γέννησης παιδιών, παρουσία παιδιού ΑΜΕΑ, απουσία ενός γονέα, κ.τ.λ.

1. Το μέγεθος της οικογένειας

Εμπειρικά δεδομένα των επιδράσεων του μεγέθους της οικογένειας στην ανάπτυξη του παιδιού έδωσαν οι έρευνες του Αμερικανού ψυχολόγου J. H. S. Bossard και των συνεργατών του. Συγκεκριμένα:

α. στην ολιγομελή οικογένεια ο γονεϊκός ρόλος έχει ένταση, ενώ στην πολυμελή έκταση.

β. στην ολιγομελή οικογένεια δίνεται έμφαση στην ατομική ανάπτυξη, ενώ στην πολυπληθή, στην ομάδα. Το ενδιαφέρον των γονέων στην ολιγομελή οικογένεια εστιάζεται στα λίγα παιδιά, με αποτέλεσμα το παιδί να υφίσταται πιέσεις να εκπληρώσει τις γονεϊκές προσδοκίες, ενώ στην πολυπληθή οικογένεια το παιδί αναγκάζεται να κάνει θυσίες υπέρ των μικρότερων αδελφών του (ανάληψη φροντίδας ανατροφής) ή της οικογένειας (εργασία για συμπλήρωση του οικογενειακού εισοδήματος) και εις βάρος της ατομικής του προόδου.

γ. η ολιγομελής οικογένεια διακρίνεται για τη μεγαλύτερη αυτονομία και επικοινωνία των μελών της, την πιο ελεύθερη στάση των γονέων και την περισσότερη δημοκρατική συμμετοχή των μελών στα οικογενειακά θέματα, ενώ η πολυπληθής οικογένεια διακρίνεται για τον επηρεασμό των πράξεων του ενός από τη συμπεριφορά των άλλων και, επειδή πολλά πρόσωπα στεγάζονται στον ίδιο χώρο, προκύπτει ανάγκη μεγαλύτερης οργάνωσης, συγκεντρωτισμού και ελέγχου.

37. Ολιγομελής οικογένεια.

δ. στην πολυμελή οικογένεια το φαινόμενο της υπερπροστασίας είναι σπάνιο, επειδή οι σχέσεις γονέα - παιδιού δεν είναι αποκλειστικές, ενώ στην ολιγομελή οικογένεια δημιουργούνται ευκολότερα σχέσεις υπερπροστασίας του παιδιού ή υποδούλωσης των γονέων στις επιθυμίες του παιδιού.

ε. στην ολιγομελή οικογένεια η στενή σχέση γονέα - παιδιού συντελεί στην εσωτερίκευση από το παιδί του αξιακού γονεϊκού συστήματος και την απόκτηση ισχυρού «Υπερεγώ», ενώ στην πολυπληθή οικογένεια το παιδί ταυτίζεται με τα αδέρφια και τους συνομηλίκους του και ελάχιστα με τους ενήλικους.

στ. η ολιγομελής οικογένεια είναι οργανισμός εξατομικευμένης φροντίδας, ενώ η πολυμελής, οργανισμός συνοργάνωσης και προσαρμογής σε πολλούς ρόλους και υποχρεώσεις.

ζ. στην πολυμελή οικογένεια τα παιδιά συνεργαζόμενα και αλληλοϋποστηριζόμενα αναγκάζονται να αλλάζουν συχνά ρόλους, θέση, υποχρεώσεις μεταξύ τους, βιώνοντας συναισθήματα ασφάλειας και προσωπικής ικανοποίησης.

η. στην ολιγομελή οικογένεια οι γονείς είναι αρμόδιοι για αμοιβές και ποινές, ενώ στην πολυμελή τα αδέρφια, που στο ρόλο του κριτή είναι ικανότερα και γι' αυτό αποτελεσματικότερα από τους γονείς τόσο στην διάγνωση της παραβατικής συμπεριφοράς όσο και στην απονομή δικαιοσύνης με την επιβολή κυρώσεων, επειδή γνωρίζουν καλύτερα τα προτερήματα και τις αδυναμίες των αδελφών τους. Η αποδοκιμασία πράξης από τα αδέρφια έχει

μεγαλύτερο ψυχολογικό κόστος για το παιδί απ' ό,τι η αποδοκιμασία των γονέων.

38. Πολυμελής οικογένεια.

από το πρώτο παιδί και συνήθως το κορίτσι που αρχότερα επιδεικνύει υπευθυνότητα και εμπνέει εμπιστοσύνη.

Ο κοινωνικός τύπος: συνήθως ο δεύτερος στην ηλικία είναι αγαπητός, δημοφιλής, κοινωνικός και διαθέτει χιούμορ.

Ο φιλόδοξος τύπος: συνήθως ο μεσαίος στην ηλικία με τάσεις αρχηγικές, αναλαμβάνει πρωτοβουλίες και είναι δραστήριος, τολμηρός και αποφασιστικός.

Ο μελετηρός τύπος: ως ιδιαίτερος φιλομαθής ενδιαφέρεται για τα βιβλία και έχει εξαιρετικά υψηλές επιδόσεις στο σχολείο, ενώ αδιαφορεί για τα παιχνίδια των άλλων παιδιών.

Ο εγωκεντρικός τύπος: άλλοτε είναι πραγματικός ερημίτης, άλλοτε επαναστάτης, αρνητής των πάντων, μηδενιστής.

Ο αδιάφορος τύπος: ο ναρκισσιστής «καλοπερασάκιας» που αδιαφορεί για τα πάντα και ενδιαφέρεται μόνο για τον εαυτό του.

Ο ασθενής τύπος: είτε χρόνια πάσχων είτε υστερικό άτομο που προβάλλει διαρκώς την ασθένειά του για να κερδίζει τη συμπάθεια και τη συμπάρσταση των άλλων.

Ο παραχαϊδεμένος τύπος: συνήθως ο «Βενιαμίν» της οικογένειας που εκμεταλλεύεται τα προνόμια της θέσης του ή ανώριμες συμπεριφορές, για να γίνει το «δικό του».

Κάθε τύπος αρχικά λειτουργεί ως συνειδητός μηχανισμός προσαρμογής που στη συνέχεια γίνεται τρόπος ζωής και στοιχείο της προσωπικότητας.

θ. στην πολυμελή οικογένεια κάθε παιδί υιοθετεί διαφορετικό ρόλο - τύπο συμπεριφοράς για να ξεχωρίζει από τα αδέρφια του.

Κυριότεροι ρόλοι - τύποι είναι:

Ο υπεύθυνος τύπος: αναλαμβάνει την ανατροφή των μικρότερων αδελφών του και υιοθετείται

Ως ειδική περίπτωση αναφέρεται στη βιβλιογραφία το μοναχοπαίδι που απολαμβάνει όλα τα προνόμια, αλλά και τα μειονεκτήματα του πρωτότοκου και του παιδιού της ολιγομελούς οικογένειας, στην ακραία τους όμως μορφή. Το μοναχοπαίδι υπερέχει στη γλωσσική, τη σχολική και επαγγελματική επίδοση, ενώ κινδυνεύει, ιδιαίτερα η μοναχοκόρη, από την ασφυκτική γονεϊκή υπερπροστασία.

39. Μοναχοκόρη και μοναχοπαίδι.

2. Σειρά γέννησης και ψυχοσωματική ανάπτυξη

Πολλές ψυχολογικές παράμετροι του παιδιού (σε ποιο βαθμό το παιδί νιώθει αποδεκτό και αγαπητό, ο ανταγωνισμός με τα αδέρφια, η σχέση με τους γονείς, οι περιορισμοί ή οι ελευθερίες που του παρέχονται) έχει υποστηριχθεί ότι καθορίζονται από τη σειρά γέννησης. Ο ιδρυτής της ατομικής ψυχολογίας, Alfred Adler, έχει τονίσει τη σημασία της σειράς γέννησης στην ψυχοσύνθεση του ατόμου. Το πρωτότοκο λ.χ. παιδί διαθέτει ισχυρό «Υπερεγώ», είναι πειθαρχημένο και συντηρητικό. Επιπλέον είναι το μόνο παιδί που θα εκθρονιστεί από τη θέση του μονάκριβου.

Το δευτερότοκο παιδί βρίσκεται υπό τη σκιά του δυνατότερου και ικανότερου πρωτότοκου, και στην προσπάθειά του να το ξεπεράσει άλλοτε γίνεται φιλεργατικός και άλλοτε επιθετικός με αρνητική - επαναστατική διάθεση.

40. Helen Koch.

Το τρίτο παιδί συνήθως αποδέχεται την υπεροχή των μεγαλύτερων ως φυσικό γεγονός, και αξιοποιεί αδυναμίες της οικογένειας εκμεταλλευόμενό τις και δημιουργώντας παράλληλα εύθυμη διάθεση για τη ζωή.

Εμπειρικά δεδομένα για τη σημασία της σειράς γέννησης στην παιδική ψυχοσύνθεση, από τις έρευνες της Αμερικανίδας ψυχολόγου Helen Koch, δείχνουν ότι:

α. Στη γλωσσική ανάπτυξη τα πρωτότοκα παιδιά υπερέχουν τόσο περισσότερο όσο περισσότερο απέχουν ηλικιακά από τα δευτερότοκα, σε αντίθεση με τα μεσαία και υστερότοκα παιδιά που παρουσιάζουν μικρότερη γλωσσική ανάπτυξη (μεγαλύτερη λεξιπενία, φτωχότερες γλωσσικές δομές).

β. Τα αγόρια με μεγαλύτερη αδελφή εκδηλώνουν θηλυπρεπείς συμπεριφορές και τα κορίτσια με μεγαλύτερο αδελφό αρρενωπές συμπεριφορές σε μικρότερο όμως βαθμό, επειδή ταυτίζονται με το μητρικό πρότυπο, αντισταθμίζοντας την επίδραση του μεγαλύτερου αδελφού.

γ. Ως προς τη νοημοσύνη ανάλογα με τη σειρά γέννησης, τα εμπειρικά δεδομένα των ερευνών είναι αντιφατικά. Άλλα δείχνουν νοητική υπεροχή των πρωτότοκων παιδιών, άλλα όχι. Δεδομένη όμως είναι η σχολική και επαγγελματική υπεροχή των πρωτότοκων έναντι των δευτερότοκων. Π.χ. από τους 30 πρώτους Αμερικανούς αστροναύτες που πήραν μέρος σε διαστημικές αποστολές οι 28 ήταν πρωτότοκοι.

Σαφές είναι και το προβάδισμα σε ποσοστό των πρωτότοκων στο φοιτητικό πληθυσμό σε σχέση με τους δευτερότοκους. Άλλη διαπίστωση αφορά στο ρόλο του φύλου των περισσότερων παιδιών σε οικογένειες, όπου έχει παρατηρηθεί ότι αν υπερτερούν σε αριθμό τα αγόρια αδέρφια σε μια οικογένεια τα παιδιά έχουν αυξημένο δείκτη νοημοσύνης, και τούτο πιθανώς οφείλεται στις πλουσιότερες εμπειρίες μάθησης που εξασφαλίζει η μεγαλύτερη ελευθερία που παρέχεται από τους γονείς στα αγόρια, ή πιθανώς ο μεγαλύτερος συναγωνισμός και η επιθετικότητα που συνδέεται με την παρουσία των αγοριών προσφέρει περισσότερα ερεθίσματα μάθησης για όλα τα αδέρφια.

δ. Οι πρωτότοκοι υπερτερούν στην οργάνωση και τον προγραμματισμό, αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και τις πραγματοποιούν. Διαθέτουν ισχυρότερο «Υπερεγώ», επειδή εσωτερικεύουν τις απαγορεύσεις και την πειθαρχία των γονέων, με αποτέλεσμα να γίνονται αυτοπειθαρχημένοι και αυτοελεγχόμενοι.

Πάντως, το θέμα «σειρά γέννησης του παιδιού» είναι πολύπλοκο, επειδή συνδέεται όχι μόνο με την παρουσία των υπόλοιπων αδελφών, αλλά το κυριότερο με την ηλικία των γονέων

(ιδίως της μητέρας κατά τη γέννηση του παιδιού) καθώς και την πείρα των γονέων σε κάθε επόμενο παιδί.

Ο Robert Zajonc έδειξε με εμπειρικά δεδομένα ότι η νοημοσύνη του παιδιού συναρτάται άμεσα με το μέσο επίπεδο νοητικής ωριμότητας της οικογένειας, ώστε κάθε παιδί που προστίθεται, όταν γεννιέται, σε μια οικογένεια μειώνει το μέσο επίπεδο ωριμότητας της οικογένειας, επειδή το συνολικό επίπεδο ωριμότητας αντιστοιχεί σε περισσότερα άτομα. Κι επειδή κάθε νέο μέλος που προστίθεται με τη γέννησή του σε μια οικογένεια αναπτύσσεται σε χαμηλότερου μέσου επιπέδου νοητικής ωριμότητας οικογενειακό περιβάλλον παρουσιάζει ανάλογη μείωση στο νοητικό του ηλικίο.

3. Ο ρόλος του μορφωτικού και οικονομικού επιπέδου της οικογένειας

Το μορφωτικό - οικονομικό οικογενειακό επίπεδο αποτελεί κεφαλαιώδη παράγοντα στην ψυχοπνευματική ανάπτυξη του παιδιού.

Αμόρφωτοι - φτωχοί γονείς «βγάζουν» αμόρφωτα και φτωχά παιδιά, λόγω ελλιπούς ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης στην κύηση και την παιδική ηλικία, καθώς και έλλειψης μορφωτικών ευκαιριών και εργασίας των παιδιών για συμπλήρωση του οικογενειακού εισοδήματος.

41. «Φτωχοί γονείς - φτωχά παιδιά».

Τελευταία σε πολλές χώρες, όπως στις Η.Π.Α., στα γκέτο των κοινωνικά αποκλεισμένων επιχειρείται αντισταθμιστική αγωγή για την αντιμετώπιση της αυτοδιαίونيσης της «μορφωτικής - οικονομικής ανέχειας» με παρέμβαση από την προσχολική ηλικία εξασφάλισης ποικίλων μορφωτικών εμπειριών και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης της εγκύου και του παιδιού.

Β. ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Οι ψυχολογικοί παράγοντες της οικογένειας διαδραματίζουν σπουδαίο ρόλο στην ανάπτυξη του παιδιού, επειδή διαμορφώνουν το ψυχολογικό κλίμα της οικογένειας.

1. Παράγοντες - διαστάσεις της ψυχοδυναμικής της οικογένειας

Ιδιαίτερα βασικοί είναι οι ψυχολογικοί παράγοντες και οι διαστάσεις για το ψυχολογικό κλίμα της οικογένειας. Επ' αυτού έχουν υπάρξει ερευνητικές προσπάθειες από το Ινστιτούτο Fels του Πανεπιστημίου Ιωα και του Πανεπιστημίου Stanford των Η.Π.Α. για τη συμπεριφορά και αλληλεπίδραση των μελών της οικογένειας, και τα αποτελέσματα έχουν καταγραφεί και ταξινομηθεί ως εξής:

α. Ψυχολογικοί παράγοντες της δυναμικής της οικογένειας

1. Έκδηλη στοργή από τους γονείς, οι οποίοι εξωτερικεύουν τα συναισθήματά τους στο παιδί με χάδια και συμμετοχή στα παιχνίδια του.

2. Χορήγηση αμοιβών - ενίσχυση, όπου οι γονείς δημιουργούν ευκαιρίες για αμοιβές προς το παιδί, στοχεύοντας σε επιθυμητές συμπεριφορές.

3. Απόρριψη, όταν οι γονείς ενοχλούνται από την παρουσία του παιδιού, θεωρώντας το πνεύμα αντιλογίας, δύστροπο και αντιδραστικό.

4. Άγχος για την ψυχοσεξουαλική διαπαιδαγώγηση του παιδιού, όταν οι γονείς ανησυχούν υπερβολικά για την ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη (γενετήσια ορμή) του παιδιού, προσπαθώντας να την αποτρέψουν με ενίσχυση της αιδούς.

5. Άγχος για την αντικοινωνική συμπεριφορά του παιδιού, όταν οι γονείς προσπαθούν να ματαιώσουν επιθετικές, εριστικές και καταστροφικές συμπεριφορές του παιδιού, δείχνοντας ανησυχία για κάθε συμπεριφορά του που ενοχλεί και ζημιώνει τους άλλους.

6. Επιβολή περιορισμών από τους γονείς στις δραστηριότητες του παιδιού με καθορισμό των εξόδων του, της εκλογής των φίλων του, κ.τ.λ.

7. Απαίτηση για συμμόρφωση του παιδιού προς τις υποδείξεις και εντολές των γονέων, χωρίς εξηγήσεις - συζητήσεις.

8. Άτεγκτη εμμονή στην εκτέλεση των εντολών των γονιών από τα παιδιά.

9. Απόκτηση εσωτερικής πειθαρχίας - αυτοελέγχου, όταν οι γονείς επιθυμούν να αποκτήσει το παιδί ισχυρό «Υπερεγώ» και αυτοέλεγχο.

10. Στέρηση προνομίων με στέρηση αντικειμένων και δραστηριοτήτων που επιθυμεί το παιδί με στόχο την αποτελεσματική διαπαιδαγώγησή του.

11. Ενθάρρυνση για επιθετικότητα, όταν οι γονείς παροτρύνουν το παιδί να διεκδικεί επιθετικά τα «δικαιώματά» του και να αντεπιτίθεται στις «επιθέσεις» άλλων παιδιών.

12. Επιβολή σωματικών ποινών από τους γονείς, επειδή τις θεωρούν αποτελεσματικό τρόπο διαπαιδαγώγησης.

13. Επιθετικότητα των γονέων στις σχέσεις τους με πρόσωπα και πράγματα του περιβάλλοντός τους.

14. Αυτοκριτική των γονέων για ανεπάρκειες και σφάλματα στην ανατροφή του παιδιού τους με σκοπό τη βελτίωσή τους.

15. Κοινωνικότητα των γονέων με ιδιαίτερη ευαισθησία στις απόψεις των άλλων γι' αυτούς και δημιουργία πολλών φιλικών σχέσεων, αποδεχόμενοι τους άλλους όπως είναι.

16. Θετικές συζυγικές σχέσεις με αρμονία, ταυτότητα απόψεων, προτιμήσεων, διαφερόντων.

17. Ασυνέπεια στη συμπεριφορά των γονέων με μη εφαρμογή από μέρος τους των αποφάσεων που παίρνουν για τη διαπαιδαγώγηση του παιδιού και μη κοινή τακτική στην επίλυση προβλημάτων.

18. Χρήση προτύπων με την προβολή από τους γονείς στο παιδί ως προτύπων συμπεριφοράς τα αδέλφια του, τους εαυτούς τους, κ.α.

19. Διαφοροποίηση του ρόλου των δύο φύλων με προσπάθεια των γονέων να διαφοροποιήσουν τα διαφέροντα του παιδιού ανάλο-

γα με το φύλο του και να προσαρμόσουν τη συμπεριφορά του, σύμφωνα με το προκαθορισμένο, από το κοινωνικό σύνολο, πρότυπο άντρα ή γυναίκας.

20. Η ομοιότητα του παιδιού στους γονείς, όπου κάθε γονέας (πατέρας ή μητέρα) πιστεύει ότι το παιδί τού μοιάζει στο χαρακτήρα και στη συμπεριφορά.

21. Άσκηση εξουσίας στην οικογένεια, όπου ο καθένας από τους δύο γονείς θεωρεί ότι είναι ο ίδιος υπεύθυνος για την πειθαρχία και τη λήψη σημαντικών αποφάσεων που αφορούν στο παιδί.

22. Στενή ψυχική επαφή του παιδιού με τον πατέρα με στενό δεσμό και συναισθηματική επαφή (η κλίμακα αναφέρεται μόνο στον πατέρα).

23. Σεβασμός προς την ατομικότητα του παιδιού, όπου οι γονείς βέβονται και υπολογίζουν την άποψη του παιδιού σε θέματα που το αφορούν και σε οικογενειακά.

24. Απουσία περιορισμών με την παροχή απόλυτης ελευθερίας στο παιδί επί παντός θέματος.

25. Ενθάρρυνση για αυτονομία με την καλλιέργεια υπευθυνότητας στο παιδί, ευκαιρίες για αυτενέργεια και βοήθεια που κάνει το παιδί να αισθάνεται άνετα και σε άγνωστο περιβάλλον.

26. Εμπιστοσύνη στις ικανότητες του παιδιού από τους γονείς, επειδή πιστεύουν ότι το παιδί τους είναι ικανό να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της ηλικίας του.

27. Παροχή ευκαιριών για επιτεύγματα από τους γονείς στο παιδί, ώστε να αναπτύξει τις ικανότητές του.

28. Δικαιολόγηση αποφάσεων, όταν οι γονείς εξηγούν στο παιδί τους λόγους που του επιτρέπουν ή του απαγορεύουν το ό,τιδήποτε.

β. Ο ρόλος των γονέων στην ανάπτυξη των παιδιών

Στον τομέα της ψυχοδυναμικής της οικογένειας οι έρευνες έχουν εντοπίσει δύο διαστάσεις: α. το συναισθηματικό τόνο της οικογενειακής ζωής και β. τον τρόπο χειραγώγησης του παιδιού.

Στοργή και εχθρότητα (στοργικοί γονείς - απορριπτικοί γονείς) είναι τα δύο άκρα του συναισθηματικού τόνου, ενώ αυτονο-

μία και έλεγχος (διαλεκτικοί γονείς - αυταρχικοί γονείς) είναι τα δύο άκρα του τρόπου χειραγώγησης του παιδιού.

1. Στοργικοί γονείς - απορριπτικοί γονείς

Οι στοργικοί - φιλικόι γονείς εκδηλώνουν ελεύθερα την αγάπη, την επιδοκιμασία και την ψυχική ενίσχυσή τους στο παιδί πιο ελεύθερα και πιο συχνά. Ευχαριστιούνται τη συντροφιά του, συμμετέχουν στις ασχολίες - παιχνίδια του, του συμπαρίστανται στα σφάλματα και τις δυσκολίες του και στη συμπεριφορά τους είναι ήρεμοι, πράοι, ήπιοι, μαλακοί, κ.τ.λ.

Αντίθετα, οι εχθρικοί - απορριπτικοί γονείς αποδοκιμάζουν το παιδί, δεν εκδηλώνουν συχνά την αγάπη τους, ασκούν κριτική μεγιστοποιώντας τα σφάλματα του παιδιού, θεωρούν παρεϊσακτο - ανεπιθύμητο το παιδί, προσέχουν επιλεκτικά ατέλειες, ελαττώματα και ιδιοτροπίες του παιδιού, του δίνουν ελάχιστη φροντίδα και συμφιλώνονται δύσκολα μαζί του, ενώ η συμπεριφορά τους εκτός από τον αρνητικό της τόνο έχει μεγάλη θυμική ένταση με βιαιότητες, τραχύτητα, σφοδρότητα, κ.τ.λ.

42. Άσκηση λεκτικής-ψυχολογικής βίας.

Παρότι η αγάπη του γονέα προς το παιδί έχει πανανθρώπινο καθολικό χαρακτήρα, ορισμένοι γονείς εκδηλώνουν έντονη αμφιθυμία, και η αυθόρμητη γονεϊκή στοργή επικαλύπτεται από εχθρική και απορριπτική στάση προς το παιδί (σύμπλεγμα της Μήδειας). Βέβαια, μέχρι ενός σημείου, η αμφιθυμική βίωση συναισθημάτων είναι φυσιολογική σε κάθε διαπροσωπική σχέση. Όμως, στην περίπτωση ορισμένων γονέων τα αρνητικά στοιχεία βρίσκονται σε συνεχή έξαρση και δεσπόζουν στο συναισθηματικό τόνο της ζωής της οικογένειας.

Οι παράγοντες απόρριψης του παιδιού από τους γονείς του είναι συνειδητοί (οικονομική δυσχέρεια, αναστάτωση της ζωής του ζευγαριού εξαιτίας της παρουσίας του παιδιού, άγχος για την περι-

ποίηση του παιδιού, δυσκολία ανταπόκρισης του παιδιού στις γονεϊκές απαιτήσεις, μη αποδοχή από τους γονείς του φύλου του παιδιού) και ασυνείδητοι (απόρριψη των γονέων από τους δικούς τους γονείς στην παιδική ηλικία, διοχέτευση εχθρότητας που τρέφουν για τους γονείς τους στο παιδί, εχθρότητα που στοχεύει στο να πληγωθεί ο ένας εκ των δύο συντρόφων από τον άλλο, ναρκισσισμός, ανώριμη προσωπικότητα, κ.τ.λ.).

Η απουσία της αυθόρμητης γονεϊκής αγάπης είναι υπεύθυνη, κατά τον Ερίκσον, για τη μη εμπέδωση βασικής εμπιστοσύνης στην ψυχοσύνθεση του παιδιού, στοιχείο δομικό, όπως ήδη ειπώθηκε, για τη θεμελίωση υγιούς προσωπικότητας.

43. Pestalozzi. Κύριο λόγο λοιπόν στην ανάπτυξη υγιούς προσωπικότητας παίζει όχι τι κάνουν οι γονείς, αλλά πώς το κάνουν, δηλαδή ο συναισθηματικός τόνος της πράξης. Ενώ τα παιδιά φαίνεται να διαθέτουν μεγάλα περιθώρια αντοχής και ανοχής στις αρνητικές επιδράσεις της συμπεριφοράς των γονέων, δεν διαθέτουν τις ίδιες αντοχές στην έλλειψη συναισθηματικής θαλπωρής της οικογενειακής ζωής, όπου τα περιθώρια αντοχής είναι πολύ περιορισμένα. Εδώ ισχύει η ρήση του Pestalozzi, ότι «μόνο με την καρδιά οδηγείται του ανθρώπου η καρδιά».

Η σπουδαιότητα της γονεϊκής στοργής είναι σημείο αμφιλεγόμενο τα τελευταία χρόνια, με τις σχετικές απόψεις των ειδικών να διαφέρουν όσο σε κανένα άλλο θέμα. Ο Freud στα πρώτα συγγράμματά του υποστήριζε ότι η υπερβολική μητρική αγάπη βλάπτει ανεπανόρθωτα το παιδί, επειδή στη μετέπειτα ζωή του θα είναι αναγκασμένο να ικανοποιείται με λιγότερη αγάπη και λίγα χρόνια μετά την άποψη αυτή υποστήριζε και ο συμπεριφοριστής Αμερικανός ψυχολόγος John Watson, επιμένοντας σε έναν ορθολογιστικό τρόπο ανατροφής δίχως συναισθηματισμούς και εξατομίκευση, ενώ 20 περίπου χρόνια μετά οι ψυχολόγοι έφτασαν στο άλλο άκρο με τον René Spitz και την Margaret Ribble να τονίζουν τη σημασία της μητρικής αγάπης για την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη

του παιδιού. Η Ribble στο σύγγραμμά της «Τα δικαιώματα του βρέφους» τόνισε τη σημασία της μητρικής παρουσίας και της τρυφερής μητρικής στοργής στην ψυχολογική ανάπτυξη του παιδιού, ενώ αργότερα ο Αμερικανός παιδίατρος Benjamin Spock διαπίστωσε στα συγγράμματά του την ανάγκη συνδυασμού στοργής και ενθάρρυνσης με αυτάρκεια και ανεξαρτησία.

γ. Διαλεκτικοί γονείς - Αυταρχικοί γονείς

Η διάκριση αυτή των γονέων προκύπτει από τα μέσα που χρησιμοποιούν για να χειραγωγούν το παιδί. Όσοι χρησιμοποιούν διαλεκτικό - εξατομικευμένο τρόπο χειραγώγησης ενθαρρύνουν την αυτονομία, ενώ όσοι χρησιμοποιούν αυταρχικό - στερεοτυπικό τρόπο στηρίζονται στον έλεγχο.

Οι αυταρχικοί γονείς αποφασίζουν μόνοι για τα παιδιά τους,

απαιτούν υπακοή, συμμόρφωση, εμπιστεύονται την αυθεντία, διακρίνονται για την ακαμψία σκέψης, την αδιαλλαξία τους, την εμμονή τους στην εφαρμογή εντολών, την έλλειψη ανεκτικότητας, την τάση να εφαρμόζουν ακραίες λύσεις δίχως να λαμβάνουν υπόψη τα ενδιαφέροντα

44. Αυταρχικοί γονείς

και την ιδιοσυγκρασία των παιδιών τους.

Σε αντίθεση με τους αυταρχικούς, οι δημοκρατικοί γονείς βέβονται την προσωπικότητα του παιδιού, τα δικαιώματα, τα ενδιαφέροντά του, τις προτιμήσεις του, προτάσσουν πάντα τη λογική ερμηνεία, παρέχουν πάντα εναλλακτικές λύσεις, το δικαίωμα της επιλογής, αυτοαξιολογούνται ως άτομα και ως γονείς, παραδέχονται τα λάθη τους στην ανατροφή του παιδιού και ενδιαφέρονται για τη βελτίωσή τους. Ο τρόπος χειρισμού του παιδιού αντικατοπτρίζεται στην πειθαρχία που εφαρμόζουν οι διαλεκτικοί και οι αυταρχικοί γονείς.

Οι διαλεκτικοί - δημοκρατικοί γονείς ενδιαφέρονται να πείσουν το παιδί, να συνεργαστούν μαζί του, να του εμφυσήσουν

45. Δημοκρατική μητέρα.

ών για το άτομο και τους άλλους, σέβονται τις ψυχολογικές ανάγκες του παιδιού, αποβλέπουν στην αυτοκριτική και στην αυτοβελτίωση.

Αντίθετα, οι αυταρχικοί γονείς επιδιώκουν εξουσία μέσω της δύναμης και της επιβολής με ελεγχόμενη έξωθεν συμμόρφωση, αποβλέπουν στη ρυθμιζόμενη, από τη δύναμη και την αυθεντία, συμπεριφορά, χρησιμοποιούν την απειλή της τιμωρίας.

Έλεγχος ασκείται και από τους δύο τύπους γονέων, άμεσος και εμφανής από τον αυταρχικό γονέα που στοχεύει στην υποταγή και υποτέλεια του παιδιού, έμμεσος και διακριτικός από το δημοκρατικό γονέα που στοχεύει στη συνεργασία και την εξατομίκευση.

Οι δημοκρατικοί γονείς παρέχουν περισσότερο μέσα και χρόνο για συμμετοχή του παιδιού σε πολλές και διαφορετικές δραστηριότητες, εμπιστεύονται τις ικανότητες του παιδιού, θέτουν για πραγμάτωση ανάλογους στόχους, ενθαρρύνουν την ανάληψη πρωτοβουλιών, την ελευθερία του λόγου, τη λήψη αποφάσεων και πρωτοβουλιών, την αυτενέργεια, καθετί που καταξιώνει το σεβασμό της προσωπικότητας του παιδιού, ώστε να αναπτύξει τις ικανότητές του, να διευρύνει τα γνωστικά διαφέροντά του, να αναπτύξει τη φιλομάθειά του, να ενισχύσει την υπεύθυνη συμπεριφορά και την κατάκτηση του γύρω του κόσμου, την καλλιέργεια της αυτοεκτίμησης, της εμπιστοσύνης, της αποδοχής, κάνοντας το παιδί αυτόνομο και ανεξάρτητο, ενεργητικό μέλος της οικογενειακής ζωής στα πλαίσια σχέσεων ισοτιμίας και αμοιβαίου

46. Δημοκρατικός πατέρας.

την αυτοπειθαρχία και τον αυτοέλεγχο, να ενισχύσουν την ηθική του υπόσταση, προτρέπουν στη λογική εξέταση των πραγμάτων, στις εξηγήσεις για τον κώδικα συμπεριφοράς, για τις υποχρεώσεις, τις φυσικές και λογικές συνέπειες των πράξεων και ενεργειών

βεβασμού. Στα θεμέλια αυτά οικοδομείται η οικογένεια ως «εναρμονισμένη ανισότητα», ως ενότητα διαφορετικών ως προς το φύλο, την ηλικία, τις δυνατότητες προσφοράς, προσώπων μοναδικών και ανεπανάληπτων ως προς την παρουσία, τους ρόλους και τις υποχρεώσεις, όπου η μοναδικότητα του καθενός προσώπου και η εναρμόνισή του με τα υπόλοιπα αποτελεί δομικό στοιχείο της οικογενειακής ζωής, στα πλαίσια της οποίας εντάσσεται και η διαπαιδαγώγηση του παιδιού από το γονέα: αν ο ίδιος αντιμετωπίζει το παιδί ως «άχρηστο» που χρειάζεται εξημέρωση και εξανθρωπισμό, θα επιλέξει την αυταρχική μέθοδο μεταβολής και επιβολής εφαρμόζοντας εξωτερικά μέτρα «θηριοδαμαστή» για τα «ζωώδη» ένστικτα, ενώ αν κατανοήσει ότι το παιδί είναι εν εξελίξει ξεχωριστή προσωπικότητα, θα προτιμήσει το ρόλο του συμβούλου και καθοδηγητή που θα προσπαθεί να διευκολύνει και να συμβάλλει στην εκδίπλωση των ικανοτήτων και την ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού και θα χαίρεται την εξέλιξή του σε ελεύθερο άνθρωπο.

δ. Τύποι γονέων και προσωπικότητες παιδιών

Με τη μελέτη των κύριων διαστάσεων της ψυχοδυναμικής της οικογένειας μπορούν να καθοριστούν οι επιπτώσεις της συμπεριφοράς των γονέων στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού.

Οι γονείς που συνδυάζουν τη στοργή με την ενθάρρυνση για αυτάρκεια συμβάλλουν στη διαμόρφωση προσωπικοτήτων με συναισθηματική σταθερότητα, κοινωνικότητα, φιλική διάθεση, έφεση για υψηλές επιδόσεις, ενισχυμένο αυτοσυναίσθημα, δημιουργικότητα και συνεργατικότητα.

Οι γονείς που συνδυάζουν τη στοργή με τον έλεγχο γίνονται συνήθως υπερπροστατευτικοί ή υποτάσσονται πλήρως στις επιθυμίες του παιδιού. Τα παιδιά τους εκδηλώνουν συνήθως τυραννική συμπεριφορά, εγωιστικές τάσεις και εγωκεντρική διάθεση, περιορισμένες κοινωνικές επαφές και αίσθημα ανασφάλειας.

Οι εχθρικοί - απορριπτικοί γονείς έχουν συνήθως επιθετικά

αντικοινωνικά παιδιά, επειδή και γι' αυτούς ισχύει το «έστειραν ανέμους και θερίζουν θύελλες», αφού τα παιδιά «δίνουν ό,τι έχουν πάρει».

Ειδικότερα, οι γονείς που χαρακτηρίζονται από εχθρότητα και ενθάρρυνση για ανεξαρτησία και αυτάρκεια συνήθως γίνονται αδιάφοροι με παιδιά που εντάσσονται σε ομάδες συνομηλίκων, γι' αυτό και η συμπεριφορά και η σταδιοδρομία τους κρίνονται από το είδος της ομάδας που εντάσσονται:

Αν πρόκειται για ομάδα δημιουργικής εργασίας αξιοποιούν θετικά την ενθάρρυνση για αυτάρκεια, παίρνουν πρωτοβουλίες και επιτυγχάνουν υψηλές επιδόσεις, ενώ αν ενταχθούν σε συμμορίες καταλήγουν αντικοινωνικά και εγκληματικά στοιχεία.

47. Συμμορία συνομηλίκων.

Οι γονείς που χαρακτηρίζονται από απορριπτική τάση και αυστηρό έλεγχο είναι σκληροί, βίαιοι, οξείς, με παιδιά που αναπτύσσουν συναισθήματα πικρίας, αποστροφή για τους άλλους και επιθετικότητα. Τα παιδιά αυτά δεν εντάσσονται σε συμμορίες, αλλά κάποιες φορές δείχνουν εξάρτηση, συμμόρφωση, υποτέλεια, υποκριτική στάση και άλλες φορές δείχνουν αρνητισμό, εχθρότητα και εγκληματικότητα. Σε περιπτώσεις εκτροπής, τα παιδιά που μεγαλώνουν σε καταπιεστικό και εχθρικό περιβάλλον γίνονται οι μονήρεις, σκληροί και ανάλητοι εγκληματίες.

Η ομοιότητα παθολογικής συμπεριφοράς γονέων - παιδιού

48. Θεραπεία οικογένειας.

επιβάλλει η θεραπεία να αφορά σε ολόκληρη την οικογένεια, διότι η κλινική εμπειρία έχει δείξει ότι το μέλος που την επιζητά είναι αυτό που τελικά τη χρειάζεται λιγότερο. Ενώ δηλαδή το παιδί συνήθως οδηγείται πρώτο στο συμβουλευτικό κέντρο για ψυχολογική εξέταση και παρακολούθηση, διαπιστώνεται ότι ανάγκη βοήθειας έχουν οι

γονείς και όχι το παιδί και γι' αυτό οι συμβουλευτικές προσπάθειες αποβαίνουν αποτελεσματικές μόνο με την αντιμετώπιση της οικογένειας ως ενότητας.

Από τα μέχρι τώρα στοιχεία αποδεικνύεται ότι «ιδανικοί» γονείς είναι εκείνοι που συνδυάζουν τρία στοιχεία: διαθέτουν στοργή, ενθαρρύνουν την αυτονομία και αυτάρκεια του παιδιού και απαιτούν από το παιδί τους υπεύθυνη και ώριμη συμπεριφορά, επειδή αυτά τα τρία στοιχεία στη συμπεριφορά τους εξασφαλίζουν ευνοϊκές προϋποθέσεις για στέρεη ψυχολογική ανάπτυξη του παιδιού.

Εν κατακλείδι, να επισημανθεί ότι: «το να γεννήσει κάποιος παιδιά είναι εύκολο, το να γίνει γονέας είναι δύσκολο», διότι οι γονείς δεν επιτρέπεται να εγκαταλείπονται στο έλεος ενός παραπαίοντος ενστίκτου ως εμπειρικοί αυτοδίδακτοι - κακοδίδακτοι, αγνοώντας θεμελιώδεις αρχές της ψυχολογίας και της ορθής διαπαιδαγώγησης. Προς τούτο χρειάζεται ενσυνείδητη προσπάθεια και από τους γονείς και από την οργανωμένη Πολιτεία, ώστε αξιοπρεπείς, αν όχι ιδανικές, συνθήκες οικογενειακής ζωής να απολαμβάνουν όλα τα παιδιά.

Επιβεβλημένη θεωρείται κάθε προσπάθεια προς αυτήν την κατεύθυνση, επειδή από τη συμπεριφορά των σημερινών γονέων δεν εξαρτάται μόνο το είδος των γονέων της επόμενης, αλλά και της μεθεπόμενης γενιάς, μιας και η έρευνα έχει πλέον αποδείξει ότι και στον τρόπο ανατροφής του παιδιού ισχύει το φαινόμενο της αναπαραγωγής των προσωπικών βιωμάτων.

ΣΥΝΟΨΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο άνθρωπος εξελίσσεται από την αρχή ως το τέλος της ύπαρξής του. Πρώτη φάση της εξέλιξής του είναι η ανάπτυξη, την οποία εξετάζει η εξελικτική - αναπτυξιακή ψυχολογία. Οι δε σύγχρονες απόψεις για τη φύση του παιδιού στηρίζονται στο έργο των Darwin, Freud, Piaget, κ.α.

Καθοριστικοί για την ανάπτυξη έχουν αποδειχθεί ενδοατομικοί παράγοντες, όπως η «κληρονομικότητα» που καθορίζει την ωρίμαση και εξωατομικοί παράγοντες, όπως το «περιβάλλον» που καθορίζει τη μάθηση. Με την αλληλεπίδραση ωρίμασης - μάθησης επιτυγχάνεται η ανάπτυξη.

Η σχέση ωρίμασης - μάθησης, ως παραγόντων της ανάπτυξης, δεν είναι προσθετική αλλά δυναμική - πολλαπλασιαστική, δηλαδή $\omega\rho\acute{\iota}\mu\alpha\sigma\eta \times \mu\acute{\alpha}\theta\eta\sigma\eta = \alpha\nu\acute{\alpha}\pi\tau\upsilon\chi\eta$, άρα, ανάπτυξη πραγματώνεται μόνο με τη συνύπαρξη της ωρίμασης ως κληρονομικής καταβολής και της μάθησης ως περιβαλλοντικής επίδρασης. Η απουσία ενός από τους δύο συντελεστές, είτε ωρίμασης είτε μάθησης, συνεπάγεται ανυπαρξία ανάπτυξης.

Η οικογένεια, το πρώτο περιβάλλον κοινωνικοποίησης του παιδιού, αποτελεί μια δυναμική ενότητα αλληλοεξαρτώμενων μελών. Το παιδί επιδρά και διαμορφώνει τη συμπεριφορά των γονέων ως ενεργητικός οργανισμός και όχι ως παθητικός δέκτης εξωτερικών επιδράσεων.

Η ολιγομελής οικογένεια διακρίνεται για τη μεγαλύτερη αυτονομία και επικοινωνία των μελών της, την πιο ελεύθερη στάση των γονέων και την περισσότερη δημοκρατική συμμετοχή των μελών στα οικογενειακά θέματα, ενώ η πολυπληθής οικογένεια διακρίνεται για τον επηρεασμό των πράξεων του ενός από τη συμπεριφορά των άλλων και, επειδή πολλά πρόσωπα στεγάζονται στον ίδιο χώρο, προκύπτει ανάγκη μεγαλύτερης οργάνωσης, συγκεντρωτισμού και ελέγχου.

Οι στοργικοί - φιλικόι γονεΐς εκδηλώνουν ελεύθερα την αγάπη, την επιδοκιμασία και την ψυχική ενίσχυσή τους στο παιδί πιο ελεύθερα και πιο συχνά. Ευχαριστιούνται τη συντροφιά του, συμμετέχουν στις ασχολίες - παιχνίδια του, του συμπαρίστανται στα σφάλματα και τις δυσκολίες του και στη συμπεριφορά τους είναι ήρεμοι, πράοι, ήπιοι, μαλακοί, κ.τ.λ.

Αντίθετα, οι εχθρικοί - απορριπτικοί γονεΐς αποδοκιμάζουν το παιδί, δεν εκδηλώνουν συχνά την αγάπη τους, ασκούν κριτική μεχιστοποιώντας τα σφάλματα του παιδιού, θεωρούν παρεΐσακτο - ανεπιθύμητο το παιδί, προσέχουν επιλεκτικά ατέλειες, ελαττώματα και ιδιοτροπίες του παιδιού, του δίνουν ελάχιστη φροντίδα και συμφιλιώνονται δύσκολα μαζί του, ενώ η συμπεριφορά τους εκτός από τον αρνητικό της τόνο έχει μεγάλη θυμική ένταση με βιασιότητες, τραχύτητα, σφοδρότητα, κ.τ.λ.

Η απουσία της αυθόρμητης γονεϊκής αγάπης είναι υπεύθυνη, κατά τον Ερίκσον, για τη μη εμπέδωση βασικής εμπιστοσύνης στην ψυχοσύνθεση του παιδιού, στοιχείο δομικό για τη θεμελίωση υγιούς προσωπικότητας. Κύριο λόγο στην ανάπτυξη υγιούς προσωπικότητας παίζει όχι τι κάνουν οι γονεΐς, αλλά πώς το κάνουν, δηλαδή ο συναισθηματικός τόνος της πράξης. Ενώ τα παιδιά φαίνεται να διαθέτουν μεγάλα περιθώρια αντοχής και ανοχής στις αρνητικές επιδράσεις της συμπεριφοράς των γονέων, δεν διαθέτουν τις ίδιες αντοχές στην έλλειψη συναισθηματικής θαλπωρής της οικογενειακής ζωής, όπου τα περιθώρια αντοχής είναι πολύ περιορισμένα. Εδώ ισχύει η ρήση του Ρεσταλοτζί ότι «μόνο με την καρδιά οδηγείται του ανθρώπου η καρδιά».

Η διάκριση των γονέων σε διαλεκτικούς και αυταρχικούς προκύπτει από τα μέσα που χρησιμοποιούν για να χειραγωγούν το παιδί. Όσοι χρησιμοποιούν διαλεκτικό - εξατομικευμένο τρόπο χειραγώγησης ενθαρρύνουν την αυτονομία, ενώ όσοι χρησιμοποιούν αυταρχικό - στερεοτυπικό τρόπο στηρίζονται στον έλεγχο.

Οι αυταρχικοί γονεΐς αποφασίζουν μόνοι για τα παιδιά τους,

απαιτούν υπακοή, συμμόρφωση, εμπιστεύονται την αυθεντία, διακρίνονται για την ακαμψία σκέψης, την αδιαλλαξία τους, την εμμονή τους στην εφαρμογή εντολών, την έλλειψη ανεκτικότητας, την τάση να εφαρμόζουν ακραίες λύσεις δίχως να λαμβάνουν υπόψη τα ενδιαφέροντα και την ιδιοσυγκρασία των παιδιών τους.

Οι διαλεκτικοί - δημοκρατικοί γονείς ενδιαφέρονται να πείσουν το παιδί, να συνεργαστούν μαζί του, να του εμφυσήσουν την αυτοπειθαρχία και τον αυτοέλεγχο, να ενισχύσουν την ηθική του υπόσταση, προτρέπουν στη λογική εξέταση των πραγμάτων, στις εξηγήσεις για τον κώδικα συμπεριφοράς, για τις υποχρεώσεις, τις φυσικές και λογικές συνέπειες των πράξεων και ενεργειών για το άτομο και τους άλλους, δέβονται τις ψυχολογικές ανάγκες του παιδιού, αποβλέπουν στην αυτοκριτική και στην αυτοβελτίωση.

Εν κατακλείδι, να επισημανθεί ότι: «το να γεννήσεις παιδιά είναι εύκολο, το να γίνεις γονέας είναι δύσκολο», διότι οι γονείς δεν επιτρέπεται να εγκαταλείπονται στο έλεος ενός παραπαίοντος ενστίκτου ως εμπειρικοί αυτοδίδακτοι - κακοδίδακτοι, αγνοώντας θεμελιώδεις αρχές της ψυχολογίας και της ορθής διαπαιδαγώγησης. Προς τούτο χρειάζεται ενδυσνείδητη προσπάθεια και από τους γονείς και από την οργανωμένη Πολιτεία, ώστε αξιοπρεπείς, αν όχι ιδανικές, συνθήκες οικογενειακής ζωής να απολαμβάνουν όλα τα παιδιά.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ

1. Ματθαίος Γιωσαφάτ, Μεγαλώνοντας μέσα στην ελληνική οικογένεια, Εκδόσεις: Αρμός, Αθήνα 2010
2. Olivier Houde, Η ψυχολογία του παιδιού, Εκδόσεις: Nesta, Θεσσαλονίκη 2013
3. Ζαν Πιαζέ - Barber Inhelder, Η ψυχολογία του παιδιού, Εκδόσεις: Ζαχαρόπουλος Ι, Αθήνα 1990
4. Πάουελ Ινχόφερ, Ψυχολογία του παιδιού, Εκδόσεις: Νότος, Αθήνα 1978
5. Γεώργιος Κρασανάκης, Ψυχολογία του παιδιού, Εκδόσεις: Γρηγόρης, Αθήνα 1996
6. David Shaffer, Εξελικτική ψυχολογία, Εκδόσεις: Έλλην, Περιστερί (Αττικής) 2008
7. Ιωάννης Παρασκευόπουλος, Εξελικτική ψυχολογία, 1, 2, Εκδόσεις: Ιδιωτική Έκδοση, 1990
8. Στέλλα Βοσνιάδου, Κείμενα Εξελικτικής Ψυχολογίας, I, II, III, Εκδόσεις: Gutenberg, Αθήνα 2003
9. Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ, ΛΕΞΙΚΟ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, Εκδόσεις: ΚΕΝΤΡΟ ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΑΣ, ΑΘΗΝΑ 2002
10. Διαδίκτυο